

REZSŐHÁZY RUDOLF
ADALÉKOK EGY KOR MEGÉRTÉSÉHEZ
1944–2015

Rezsőházy Rudolf

ADALÉKOK EGY KOR MEGÉRTÉSÉHEZ

1944–2015

A kötetet kiegészítő jegyzeteket
Kiss Dávid készítette

MAGYAR NAPLÓ

Budapest, 2017

Sorozatszerkesztő
Ujváry Gábor

Szerkesztette és lektorálta
Ujváry Gábor

A jegyzeteket készítette
Kiss Dávid

© Rezsőházy Rudolf, 2017
© VERITAS Történetkutató Intézet, 2017
© Magyar Napló, 2017

ISBN 978-615-5721-03-8

TARTALOM

I. 1944–1949

Bevezetés	9
A piaristák és a szerzetesi iskolák	11
Politikai események	14
Újságírás	39
A katolikus világ	40
Az egyetem és a Külügyi Akadémia	47
A társadalmi élet	53
Az emigráció előkészítése	56
A szökési kaland	60

II. 1949–2015

Intermezzo	87
A befogadó ország	89
A család	93
Társadalmi élet.	99
Szakmai pályafutás	104
Kapcsolatok Magyarországgal.	107
Két hazának a fia	112

Utószó	115
------------------	-----

I. 1944–1949

BEVEZETÉS

A következőkben bemutatott életrajzi anyagok alapját az 1944-től 1954-ig vezetett naplóm képezi. 1944. január 1-től kezdve (pár nappal 15. születésnapom előtt) minden nap följegyeztem, ami velem történt. Azonban a naplók tartalmazzák a politikai élet markánsabb megnyilvánulásait is, és megjegyzéseimet ezekkel kapcsolatban. A családi és baráti, valamint társadalmi életem leírásából lehet következtetni arra a környezetre, amelyhez tartoztam. Sok tanúságtétel olvasható a világháború utáni generációról, különösképp a jövőre készülő ifjúságról. Gondolatvilágom, terveim, útkeresésem őszintén rögzítve vannak.

Forráskritikai szempontból ezeknek a dokumentumoknak az értéke abban áll, hogy nem visszatekintést tartalmaznak, hanem azonnal írásba foglalt tárgyakat. Tehát az emlékezet torzító hatása (feledés, utólagos interpretációk) nem jelentkezik.

Radikális különbség választja el a tanú meglátásait és a tudós történész szemléletét. A tanú nem ismeri cselekedeteinek és véleményeinek következményeit, a történész pedig ismeri a tények és események eredményét.

A történész előnye az, hogy rendelkezik egy bizonyos időbeli távolsággal, de az a tévedés is elérheti, hogy nem lévén a kutatott korszak résztvevője, félreértheti az eltűnt világ szereplőinek szándékait és magatartását. Én 1945-ben nem sejtettem, hogy a születő demokrácia a kommunizmusba fog torkollni. Mint történész ma már tudom, hogy ez a folyamat hová vezetett.

Ha ma összehasonlítjuk Chamberlaint¹ és Churchillt,² azt az ítéletet hozzuk, hogy Chamberlain naiv volt Hitlerrel szemben, míg Churchill megingathatatlan elszántsággal és sikerrel harcolt a Führer nagybirodalmi tervei ellen. Ám 1938-ban legitim volt

¹ A továbbiakban a szerző eredeti jegyzeteit *dőlt*, Kiss Dávidét pedig normál betűkkel közöljük (a szerk. megjegyzése). Chamberlain, Neville (1869–1940), angol konzervatív politikus, a két világháború között többször miniszter, 1937–1940 miniszterelnök. Hitlerrel szembeni engedékeny politikájának, és Nagy-Britanniának a háborúra nem megfelelően történő felkészítésének köszönhetette a bukását.

² Churchill, sir Winston Leonard Spencer (1875–1965), angol konzervatív politikus, 1940–1945 és 1951–1955 miniszterelnök. Chamberlain után lett kormányfő, vele szemben homlokegyenest más politikát követett.

azt gondolni, hogy a Szudéta-vidék visszacsatolása az anyaországhoz csillapítani fogja a német diktátort (vagy időnyerést eredményez). A Münchenből visszatérő Chamberlaint és a francia Daladiert³ lelkes tömegek fogadták.⁴

³ Daladier, Edouard (1884–1970), francia politikus, 1924 után többször miniszter és miniszterelnök. 1943–1945 között német koncentrációs táborban raboskodott, a világháborút követően 1958-ig parlamenti képviselő volt.

⁴ A második világháború előtt a nagyhatalmak több engedményt tettek az 1933-ban hatalomra jutott Adolf Hitlernek. Ezek közé tartozott az 1938. szeptember 29-én aláírt müncheni egyezmény is, amelynek következményeképpen a Csehszlovák állam nyugati részét, a Szudéta-vidéket Németországhoz csatolták. A területen egyébként 3 millió német élt, de nem képezte az 1871 után egyesített Németország részét. A tárgyalásokon Hitler az ott élő német kisebbséggel indokolta a terület Birodalomba történő integrálását. E szerződést követően több hetes huzavona kezdődött, majd november 2-án az első bécsi döntést követően Magyarország visszakapta a Felvidék déli, 11 900 km²-es részét.

A PIARISTÁK ÉS A SZERZETESI ISKOLÁK

Adatgyűjteményem bemutatását gimnáziumi éveim (1939–1947) leírásával kezdem.⁵ Szüleim 1939-ben a Budapesti Kegyesrendi (piarista) Gimnáziumba⁶ íratlak be, és ott jártam végig a nyolc osztályt az érettségiig.

Akkoriban úgy éreztem, hogy az iskola szigorú volt, a tanulmányokban pedig követelő. Egy fiatal tanár, dr. Gál István volt az osztályfőnökünk⁷ nyolc éven át. Retrospektíve ma azt vallom, hogy a szigorúsághoz sok szeretet járult, és végül is a „piarok” jó nevelőink voltak, akik kipallérozták eszünket, fölkészülten küldtek az egyetemi kaland felé, és ugyanakkor kétségtelenül biztos erkölcsi tartást alakítottak ki bennünk.

A vallásgyakorlat követelményei is szigorúak voltak: gyakori mise, ministrálás, kötelező lelkigyakorlat, stb. Ha vasárnap nem az iskola kápolnájában hallgattunk misét, erről igazolást kellett hoznunk. A hittanoktatás rendszeresen tanította (az utolsó három évben) az erkölcsant, a dogmatikát és az apologetikát. Természetesen a más-vallású diákok a katolikus hit és gyakorlat alól föl voltak mentve. Ami a zsidó származásúakat illeti, amikor a törvény arra kényszerítette őket, hogy sárga csillagot viseljenek, igazgatónk, Dragos Károly levettette velük a megbélyegző jelet, amint átlépték az iskola küszöbét. Egyébként megjegyzendő, hogy a politika gyökeres változásai nem bontották meg az osztály egységét: Zimmer Tomi édesapja a nyilas időkben fontos szerepet töltött be (ezért életfogytiglanit kapott), Beck Tomi⁸ pedig a Németh-kormányban (az utolsó szocialista kormány) volt kereskedelmi miniszter,

⁵ *Kritikai megjegyzés: A tanúk emlékezete sokszor kiszűri a múlt eseményeit. Egyesek idealizálják a történeteket és a helyzeteket, mások csak a rosszat tartják meg. Az én esetemben igyekeztem mindkét torzulást elkerülni.*

⁶ Kegyesitanítórendi Gimnázium néven működött 1717 és 1948 között, alapításakor Pest első gimnáziuma volt. Az államosítást követően 1950. szeptember 9-én visszakapták az iskolának egy részét, a Budapest, V. ker. Váci utca 27–33. sz. alatt, majd 1953-ban egy oktatási miniszteri rendelettel az ELTE BTK került ide, a rend iskoláját pedig a Budapest, VIII. ker. Mikszáth Kálmán tér 1. és a Múzeum körút 17. sz. alá költöztették. A rendszerváltást követően visszakapták az eredeti épületet, amelynek a felújítása nemrég fejeződött be. 1990 óta Piarista Ált. Isk. Gimn. és Diákotthon néven működik.

⁷ 1913-ban Füzesabonyban született, 1931-ben lett a rend tagja, 1938-ban pappá szentelték, ezt követően a Budapesti Piarista Gimnáziumban tanított történelmet nyugdíjazásáig.

⁸ Beck Tamás (1929–2014) 1951-ben szerzett gépészmérnöki diplomát, 1952-től a Könnyűipari Minisztériumban, majd több vállalatnál dolgozott. 1988. október 5–1990. május 23. kereskedelmi miniszter, 1987. június 23-án lett a Magyar Szocialista Munkáspárt (a továbbiakban: MSZMP) Központi Bizottságának (a továbbiakban: KB) a tagja.

ám az osztálytalálkozókra mindig eljöttek.⁹ A ballagás és a búcsúzás mindannyiunknak, tanárnak és diáknak egyaránt elérzékenyülést okozott. Osztályfőnökünknek egy írógépet ajándékoztunk.

Az 1997-es érettségi találkozó alkalmával két volt tanárunk egy szép füzetben összegezte 31 érettségizett diák pályafutását. Nézzük meg ezt közelebbről. Foglalkozásuk alapján következőképp oszlottak meg:

1 jogász (Andányi Gyula: tanácsvezető bíró)

1 politikai pálya (Beck Tamás: vállalati vezérigazgató /Budaflax/, kereskedelmi miniszter)

8 mérnök, műszaki pálya (Bendefy István: vegyészmérnök – Faragó László: tervező főmérnök – Hagenmacher Ottó: textilmérnök – Horváth Zoltán: vasútépítési mérnök a MÁV-nál – Lassu Gábor: gépészmérnök és föltaláló,¹⁰ Ikarus – Péch Tibor: villamosmérnök, Laboratoire Central des Industries Électriques – Szabó Árpád: Műszaki Egyetem, Fizikai Intézet – Udvary László: földalatti vasút, műszaki fejlesztés – Zsák Edvin: Transelectro)

4 közgazdász (Czirják Gyula: Nemzeti Bank, főosztályvezető¹¹ – Melczer Aladár – Padányi Endre: biztosítási igazgató Kanadában – Ullmann Péter: bankszektor az USA-ban)

5 egyetemi tanár (Földiák Gábor: Műszaki Egyetem¹² – Mócsy András: régész, ELTE, akadémikus¹³ – Nándori Gyula: Miskolci Egyetem, kohászat – Rezsőházy Rudolf: Université Catholique de Louvain, történelem, szociológia)

1 sportvezető (Grónai Alfonz: Magyar Úszó Szövetség, főtitkár)¹⁴

3 orvos (Jávorszy Béla – Károlyházy Gyula – Sándor György)

⁹ *Manapság a sajtó gyakran értesít iskolai erőszakról, legyen az fizikai bántalmazás, verekedés, sőt néha még tanárverés is. Pedofília-botrányok törnek ki. Gimnáziumi éveim alatt semmi ehhez hasonló nem történt. Csak az fordult elő, hogy egy dühös tanár meghúzta egy nebuló fülét.*

¹⁰ 1960-ban két társával együtt fejlesztette ki az első magyar csuklós buszt az Ikarusnál. Később külkereskedőként a buszexport terén ért el jelentős sikereket, 2009-ben hunyt el, 81 évesen.

¹¹ 1966-ban az MNB képviselőjeként Londonba látogatott több más magas rangú vezetővel. Ennek során a jelentősebb pénzintézetek vezetőivel tárgyaltak.

¹² Földiák Gábor (1929–2001) 1951-ben a Budapesti Műszaki Egyetemen szerzett vegyészmérnöki diplomát, 1958-ban kandidátusi címet, később az Országos Atomenergia Bizottság és az MTA Izotóp Intézet tudományos igazgatóhelyettese, majd 1970-től 1975-ig főigazgatója. 1983–1986 között a Művelődésügyi Minisztériumban felsőoktatási miniszterhelyettes. Több külföldi és magyar egyetem vendégtanára.

¹³ Mócsy András (Budapest, 1929–1987) apja, Mócsy János ókortörténész volt. 1951-ben régész-muzeológus oklevelet, 1959-ben bölcsészdoktori címet szerzett. A római kor régészetével, ezen belül különösen Pannoniával foglalkozott, 1969-ben lett egyetemi tanár. 1974–1976 az ELTE rektorhelyettese, nemzetközileg elismert tudós, az MTA tagja.

¹⁴ Az Elzett gyárban dolgozott, ennek során a kajak szakosztály megalakításában vett részt, majd az Országos Sporthivatal munkatársaként tevékenykedett.

2 gimnáziumi tanár (Kemenes László és Szojka Ödön: mindketten piarista tanárok)
2 kutató (dr. Kerékjártó Béla: biokémia – dr. Pallos László: Gyógynövény Kutató Intézet)¹⁵

3 főtisztviselő (Móri Ferenc: Hungarocamion – Torontáli Lambert: kanadai acélipar – Várhegyi Sándor: kereskedelmi igazgató)

1 „egyéb” (Zimmer Tamás: az egyetemről kitiltva 1951-ben, kitelepítés, munkaszolgálat, gépkocsivezető, MÁV Utasellátó üzletvezető).

Érdekes megjegyezni, hogy a 31 volt diákból 22 Magyarországon tevékenykedett és 9 külföldön.

NB. Egy osztálytársunkról nincsenek adatok: Hovanyecz Tibor korán meghalt. Katonai szolgálata alatt, a Tito-válság¹⁶ idején, a határ mentén jugoszláv golyó oltotta ki életét.

¹⁵ Pallos László (Budapest, 1929–2016) 1950-től vett részt a tudományos életben, 1960-tól az Egyesült Gyógyszer- és Tápszergyár egyik laboratóriumának volt a vezetője. 1985-ben Állami Díjat kapott, 80 alap, és több száz külföldi szabadalma van. 1981-ben lett címzetes egyetemi tanár.

¹⁶ A Jugoszlávia és a Szovjetunió közötti viszony 1948-ban mérgesedett el. Moszkva elítélte Tito politikáját, ennek mintájára a többi európai csatlós állam is ezt tette, így Magyarország is, hiába született az előző évben a két állam között együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés. A magyar–jugoszláv határra ezt követően műszaki zárat telepítettek, illetve a későbbiekben elkezdődött egy erőrendszer kiépítése is. Több alkalommal voltak a határon kisebb-nagyobb összecsapások.

POLITIKAI ESEMÉNYEK

1946 elején a polgári társadalom (akkoriban „polgáriaknak” nevezték a demokráciával azonosuló, a kommunizmust visszautasító rétegeket) azt hiszi, hogy reálpolitika-ilag, kiskgazdapárti¹⁷ vezetésű kormány alatt, egy bizonyos pontig együtt lehet menni a szociáldemokratákkal és a kommunistákkal. Még a B-listázásokat¹⁸ is eltűri, mely sok ember karrierjét törte ketté „kompromittált” múltja miatt. Az 1945 előtti háborús bűnösként (sokszor halálra) elítélt vezetőket emlékezetem szerint senki nem támogatta. Legtöbbször őket a nyugati hatóságok adták át a magyaroknak.

1946 februárjában nagy port vert föl Bibó István¹⁹ *A magyar demokrácia válsága* című cikke, mely a *Valóság* folyóiratban jelent meg (akkoriban a haladó fiatalság orgánumának tartották). Az olvasóközönség szétkapkodta a számot és az kézről kézre járt. A kiadó, a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség,²⁰ nyilvános vitadélutánra hívott össze. Itt két vélemény domborodott ki: Bibó István álláspontja és a kommunista Lukács György²¹ valamint Révai József²² érvelései.

¹⁷ Független Kiskgazdapárt (a továbbiakban: FKgP)

¹⁸ A koalíciós pártok abban állapodtak meg 1946 májusában, hogy a közigazgatásban dolgozók létszámát az 1938. évihez képest 10%-kal csökkentik. A miniszterelnök, az illetékes miniszter és a Szakszervezeti Tanács küldötteiből álló háromtagú bizottságok döntöttek az elbocsátásokról, amelyek a legtöbb esetben politikai és nem szakmai alapon történtek. Októberig 60 ezer személyt távolítottak el a munkahelyéről.

¹⁹ Bibó István (1911–1979) 1934-ben Szegeden szerzett jogi végzettséget. Ezt követően több bíróságon is dolgozott, majd 1938-ban az Igazságügyi Minisztériumba került. 1944. október 16-án a nyilasok letartóztatták, majd elengedték, ezt követően bujkált. 1945-ben a Belügyminisztérium Közigazgatási Osztályának a főnöke, majd a Törvényelőkészítő, később az Igazságügyi Osztály vezetője, a Nemzeti Parasztpárt (a továbbiakban: NPP) tagja. 1946-tól a szegedi egyetemen tanított. 1947-ben a Társadalomtudományi Intézet igazgatója lett, 1951-től könyvtáros, 1956. november 2-án államminiszter, ebbéli funkciójától 12-én fosztották meg. 1957. május 23-án letartóztatták, 1958-ban életfogytiglani börtönre ítélték, 1963-ban közkegyelemben részesült. A Központi Statisztikai Hivatal könyvtárában lett tudományos munkatárs.

²⁰ A MADISZ a Magyar Kommunista Párt (a továbbiakban: MKP) által alapított ifjúsági szervezet volt.

²¹ Lukács (Bernát) György (1885–1971), nemzetközi hírű filozófus. Jogot tanult, már fiatal korában több filozófiai művet publikált. 1918-ban belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába (a továbbiakban: KMP), ahol oktatási helyettes népbiztos, majd a Vörös Hadsereg politikai biztosa, aki a tiszafüredi vereség után nyolc katonát lövetett agyon. Bécsben, majd Moszkvában élt, a második világháborút követően hazatért, az esztétika professzora lett. A forradalom alatt népművelési miniszter, Nagy Imréekkel együtt Romániába vitték, majd 1957-ben tért vissza.

²² Révai (Léderer) József (1898–1959) 1918-ban a KMP alapító tagja volt, a Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe emigrált, itt a párt lapjainak a szerkesztésében vett részt. 1930-ban Magyarországon letartóztatták, 1934-ben a Szovjetunióba került, ahol a második világháborúban részt vett a Kossuth

Bibó szerint²³ „a magyar politikai fejlődés, amely az elmúlt év elején nagy reményekkel indult, az év folyamán fokozatosan megrekedt. Ennek oka a szélsőbal téves taktikája volt: nem tudta eloszlatni az emberekben a proletárdiktatúrától való félelmet. Ez a félelem különböző túlkapásoknak volt köszönhető: bizonyos rendőrségi akciók, internálási eljárások, a reakció és a fasizmus elleni harc túlkapásai. Ugyanakkor a szocializmus céljának és útjának kifejtése elmaradt.

Ennek folytán két, indokolatlanul szembenálló tábor keletkezett és polarizálta a politikai életet. A súly túlságosan a koalíció két szélső tagjára, azaz a Kiszgazdapárt-ra és a Kommunista pártra²⁴ esett. Ebben a légkörben elsikkad az a tervszerű és fokozatos reformpolitika, mely a magyar demokráciát megalapozhatná. A kivezető út Bibó szerint úgy lehetséges, ha a súly a közbeeső két pártra tolódik át: a Szociáldemokrata Pártra²⁵ és a Nemzeti Parasztpártra.²⁶

Lukács György és Révai József azzal vádolták Bibót, hogy éles küzdelem helyett békés reformpolitikát javasol. Előbb meg kell vívni a harcot a régi világ itt maradt erőivel, a kapitalizmus és a feudalizmus ellenálló és ellentámadásra is kész erőivel szemben. Aki a súlyt a szélsőbaloldaltól a közép-re akarja átvinni, aki a népi demokrácia helyett az un. nyugati demokrácia nyugalmát kívánja, az jobboldaltól kritizál és olyan álmodot kerget, ami úgyse valósulhat meg.” A két vélemény az izgalmas vita után is két vélemény maradt.

Naplóm tanúsága szerint 1946 márciusában kezdődnek a Kiszgazdapárt jobbszárnya elleni támadások. Március 7-én nagy fölvonulást rendeznek a „reakció” ellen. Ebben a kommunisták, a szociáldemokraták, a parasztpárt és a szakszervezetek vesznek részt.²⁷

Rádió munkájában és a hadifoglyok ideológiai „képzésében”. 1945-ben az Ideiglenes Nemzetgyűlés és a Nemzeti Főtanács tagja, 1945–1950 között a Szabad Nép főszerkesztője, a MKP majd a Magyar Dolgozók Pártja (a továbbiakban: MDP) Központi Vezetőségének (a továbbiakban: KV), Politikai Bizottságának (a továbbiakban: PB) tagja, 1949–1953 között népművelési miniszter. 1953-ban nem választották a PB-be, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának (NET) lett az elnökhelyettese, majd 1956-ban rövid időre visszakerült a PB-be. 1956. október 31-én a Szovjetunióba menekítették, ahonnan 1957 februárjában tért haza. A júniusi pártértekezleten Kádár János visszautasította ideológiai restaurációs terveit, ezt követően önkritikát gyakorolt, MSZMP KB tag lett. A NET elnökhelyettese maradt, 1958-ig, haláláig pedig a tagja.

²³ *Ettől kezdve amikor a naplóm szövegét idézem, dőlt betűket használok.*

²⁴ MKP: 1945–1948; MDP: 1948–1956; MSZMP: 1956–1989.

²⁵ Magyarországi Szociáldemokrata Párt (a továbbiakban: MSZDP; 1890–1945), majd Szociáldemokrata Párt (SZDP).

²⁶ *Kritikai megjegyzés: hamar kiderült, hogy ezt a két pártot a Magyar Kommunista Párt a saját hatalmába kerítette.*

²⁷ 1945. március 5-én az MKP kezdeményezésére az NPP, az SZDP és a Szakszervezeti Tanács csatlakozásával megalakult a Baloldali Blokk. Március 7-én a Hősök terén tüntetést rendeztek a „föld-reform védelmében és a kiszgazdapárti reakcióval szemben”.

Csak később veszem észre, hogy ez a híres „szalámitaktika”²⁸ kezdete: az akkori stratégia szerint a polgári világ képviselőit jobbról balra haladva föl kell morzsolni, mint ahogy az ember egy szalámit vág föl. Alapjában véve, ez a „szalámitaktika” a régi latin tömörséggel kifejezett módszert alkalmazza: „divide et impera”, oszd meg őket, hogy uralkodjál.

*

1946. március 12-én a Baloldali Blokk követelésére kizárták a Kisgazdapártból Sulyok Dezsőt²⁹ és 19 társát. Naplóm ezt úgy értékeli, mint a párt fölgöngyölésének kezdetét. Pár napra rá Sulyok megalapította a Magyar Szabadság Pártot, melynek működését 1946 júniusában engedélyezték. Én ezt a kezdeményezést szimpátiával kísértem (lásd az 1947. március 19-i bejegyzést). Azonban a módosított választási törvény miatt a párt nem indulhatott az 1947-es választásokon. Sulyok a pártot föl-oszlatta és 1947 augusztusában az Egyesült Államokba menekült.

*

Az 1946/47-es tanévben nyolcadikos vagyok, az érettségi előtt állok. Hivatásom már világosan áll előttem: közéleti pályára készülök, szívesen lennék publicista, politikus, esetleg diplomata. Ezért az egyetemen a jogi kart találok a legmegfelelőbbnek. Úgy gondolom, hogy a jövő erre nyitva áll. Ez a hiedelem nem volt alaptalan. Remélni lehetett, hogy a békeszerződés aláírása után a katonai megszállás megszűnik, a szovjet csapatok hazamennek és a demokratikus intézmények megszilárdulnak. Ez csak ma tűnik naivitásnak.³⁰

*

²⁸ Pfeiffer Zoltán kisgazdapárti politikustól származott ez a kifejezés, az FKgP feldarabolásával kapcsolatos MKP-s taktikát nevezte így el. (GÁTI, Charles: *Magyarország a Kreml árnyékában*. Budapest, Századvég, 1990. 176.) Március 12-én az FKgP 20 képviselőjét zárta ki a pártból, kommunista nyomásra. Ők Sulyok Dezső vezetésével megalakították a Magyar Szabadság Pártot. Ez volt az első szelete a szaláminak, Sulyok volt az, aki az államformáról szóló törvény betérjesztője volt a Parlamentben, az ezzel kapcsolatban mondott beszédére hivatkozva támadták a későbbiekben, ugyanis ennek során a királyságról és a köztársaságról a következőket mondta: „[...] egyik sem jobb, vagy egyik sem rosszabb a másiknál.” (SALAMON Konrád: *Magyar történelem 1914–1990*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998. 172.)

²⁹ Sulyok Dezső (1897–1965) Pápan született, a jogi kar elvégzését követően ügyvédi irodát nyitott. 1935-ben kormánypárti képviselőként került a Parlamentbe, majd az ellenzéki FKgP tagja lett. 1943-ban a keleti fronton harcolt, a nyilas uralom alatt bujkálnia kellett, 1945-ben pár hónapig Pápa polgármestere, majd a Pénzügyi Központ elnöke lett, neve miniszterelnökként is felmerült. Nem sokkal később, 1946 márciusában kizárták a pártból, majd megszervezte a Magyar Szabadság Pártot. Az 1947-es választásokon nem indulhatott, mivel az új választójogi törvénybe belevették, hogy aki a Horthy-korszakban kormánypárti képviselő volt, nem választható. Ebben az évben az Amerikai Egyesült Államokba emigrált.

³⁰ A korszakban ez széles körben elterjedt vélemény volt.

Naplóm 1946. május 15-én a következő viccet meséli el: „*Mi a különbség Anglia és Magyarország között? Angliában az emberek félelem nélkül élnek, Magyarországon pedig élelem nélkül félnek*”. Egy másik viccnek is sok sikere volt: „*Mi a különbség Kína és Magyarország között? Kína a mosoly országa, Magyarország pedig kész röhej.*”

*

A Kommunista Párt szalámitaktikájának következő szelete a Szociáldemokrata Párt volt.³¹ Naplóm beszámol erről. A pártvezetőség egyre inkább a kommunisták befollyása alá került. Ezért a régi demokratikus vonal képviselői Peyer Károly³² köré csoportosulva 1946 decemberében élesen bíráló, részletes emlékiratot intéztek a párt vezetőségéhez. A dokumentumot aláírták Peyeren kívül Brumiller László,³³ Györki Imre,³⁴ Pozsgay Gyula³⁵ és Valentiny Ágoston.³⁶ A tiltakozók sérelmezik, hogy a fővárosi választások során a párt a kommunistákkal indult közös listán;³⁷ hogy a párt

³¹ Az SZDP esetében nem a szalámitaktikát alkalmazták, ezt a kisgazdapárttal szemben tették meg. A szociáldemokraták között több olyan vezető és párttag akadt, aki kezdetektől fogva együttműködött a kommunistákkal. A különböző pártokba több „titkos kommunista” is beépült. A pártot 1948-ban kebelezték be az MKP, ekkor alakult meg a két pártból az MDP. Ezt követően tagrevízióra került sor, ennek során a kommunistáknak nem tetsző volt SZDP tagokat kizárták az MDP-ből.

³² Peyer Károly (1881–1956) fiatal korától kezdve részt vett a szakszervezeti mozgalomban és az MSZDP-ben. A Tanácsköztársaság idején, majd az azt követő Peidl-, Friedrich- és Huszár-kormányokban magas pozíciókat töltött be. A két világháború között a párt egyik vezetője és parlamenti képviselője volt. Az 1921-es Bethlen–Peyer-paktum aláírása az ő nevéhez kötődik. A második világháború után az SZDP-ben azok közé tartozott, akik elutasították a kommunistákkal történő együttműködést. 1947-ben kizárták a pártból, így a Magyar Radikális Párthoz csatlakozott, majd emigrált.

³³ Brumiller László (1891–1968) MSZDP-tag, a Tanácsköztársaság alatt a IV. kerületben (amely nem a mai Újpestet jelentette) a forradalmi törvényszék vádlóbiztosa volt. 1939–1944 között az MSZDP vezetőségi tagja, a második világháborút követően az úgynevezett jobboldali szociáldemokratákhoz tartozott. 1948-ban nyugdíjazták, 1956-ban a korábbi szakszervezeti tevékenységét élesztette újjá.

³⁴ Györki Imre (1886–1958) 1935–1939 között az MSZDP, majd az SZDP vezetőségi tagja, a nemzetgyűlés tagja, 1950-ben koncepciós perben letartóztatták, 1955-ben szabadult.

³⁵ Pozsgay Gyula (1907–1984) SZDP-s képviselő, a Nemzetgyűlés PB tagja, 1947-ben mint a Peyer-csoport tagját kizárták a pártból, 1947-ben a Magyar Radikális Párt listáján indult, de nem szerzett képviselői mandátumot. 1950-ig alkalmi munkákból élt, 1950 és 1955 között a volt szociáldemokraták ellen indított perekben elítélték és bebörtönözték. 1956. október 31-én az újjáalakult SZDP Ellenőrző Bizottságának lett a tagja. 1962-ben a Legfelsőbb Bíróság büncselekmény hiányában felmentette, ugyanebben az évben az MSZMP PB visszavette a pártba.

³⁶ Valentiny Ágoston (1888–1958) a két világháború között az MSZDP szegedi szervezetének a tagja, 1944-ben a város polgármestere, majd igazságügy-miniszter, később ügyvéd. 1950–1955 között koholt vádak alapján börtönbüntetésre ítélték, 1962-ben rehabilitálták.

³⁷ Az 1945-ös nemzetgyűlési választások előtt 1945. október 7-én Nagy-Budapesten (Nagy-Budapest a székesfőváros mellett a következő településeket jelentette a korszakban: Budafok, Kispest, Pest-

befolyása a közigazgatás terén, a rendőrségnél, a katonaságnál csaknem teljesen megszűnt, stb. Szerintem a memorandum kulcspontja ez volt: „*A Szociáldemokrata Párt ne legyen sem függvénye, sem szolgálai kiszolgálója egyik politikai pártnak sem, de az ország se legyen kiszolgáltatva egyetlen idegen nagyhatalomnak, ne legyen egyiknek sem vazallusa, csatlósa.*”

*

1946. december 13-án felsoroltam azokat az intézkedéseket, melyeket nézeteim szerint szükségesnek tartottam:³⁸

„1/ *Kiküszöbölni a közéletből a túlzott pártbefolyást.*

2/ *Az állami pozíciókat a kapott szavazatok arányában szétosztani.*³⁹

3/ *Teljes sajtószabadság és pártalakítás engedély nélkül is.*

4/ *Csak független bíróságok működése, a népbíróság megszüntetése, és a rendőri bíróságnak csak a kihágásokra való érvényessége.*⁴⁰

szenyerzsébet, Pestszentlőrinc, Rákospalota, Újpest megyei városok, továbbá: Albertfalva, Békásmegyer, Budatétény, Csepel, Mátyásföld, Nagytétény, Pesthidegkút, Pestszentimre, Pestújhely, Rákoscaba, Rákoshegy, Rákoskeresztúr, Rákosliget, Rákosszentmihály, Sashalom, és Soroksár nagyközségek; ezeket 1950-ben csatolták a fővároshoz) törvényhatósági (önkormányzati) választásokat tartottak. A szavazatok 50,4%-át a kisgazdák szerezték meg. Az MKP és az SZDP közös listán indult, amelynek a neve DEF, azaz Dolgozók Egységfrontja volt. A listás helyeket előre elosztották. A szociáldemokraták jelentős részében mindez nagy felháborodást váltott ki, hiszen a közös lista állítása nem szabályosan történt.

³⁸ *Az olvasó talán csodálkozik, hogy a felsorolt intézkedések milyen politikai belátásról tanúskodnak. Meg kell azonban állapítani, hogy az akkori fiatal generáció hamar beérett...*

³⁹ Ez valóban jelentős volt, a pártok a közigazgatási, stb. pozíciókért versenyt folytattak. A tényleges támogatottságához képest ebben a legsikeresebb az MKP volt.

⁴⁰ A népbíráskodás intézményét a háborút követően hozták létre, nemcsak Magyarországon. A szovjetek által megszállt területeken a sztálini joggyakorlat is érvényesült ebben a különbírószági rendszerben. A feladatai közé tartozott a háborús és népellenes bűncselekményekben történő ítélezés. A bírák a pártok delegált tagjai közül kerültek ki. Az igazoló bizottságok határozatai ellen is hozzájuk lehetett fellebbezni. A háborús bűnösök egyébként jogos elítélése mellett több esetben politikai indíttatású ítéletek is születtek. A 81/1945 sz. M. E. rendelet, és az 1440/1945 sz. M. E. rendelet, majd az 1947. évi XXXIV. tv. szabályozta a népbíráskodást. Ez utóbbi szerint a fiatakorút, ha a 16. életévét betöltötte, bizonyos cselekmények elkövetése esetén halálra lehetett ítélni. Ugyanakkor azt is ki kell emelni, hogy a nyomozó szervek erősen MKP-s befolyás alatt álltak, a nyomozati munka során több esetben történtek jogsértések, fizikai bántalmazások, hamis tanúvallomások. 1946-tól az ÁVO hatáskörébe tartozott az internálás joga is, akiket a népbíróság felmentett, azokat a politikai rendőrség internálhatta. A népbíróságok 1950-ig működtek, addig 90 551 főt állítottak népügyészségek elé, 42 066 ellen emeltek vádat, 26 997 főt marasztalnak el, 477 főt ítélték halálra és 189 személyt végeztek ki. Másodfokon a Népbíróságok Országos Tanácsa ítélt meg. (ZINNER Tibor: A Magyarországi népbíráskodásról – a XXI. századból visszatekintve. In: *Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás. Népbíróság-történeti tanulmányok*. Szerk. GYENESEI József. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2011. 136–160.)

- 5/ A politikai rendőrség⁴¹ és az internálások megszüntetése.
 6/ Az önkormányzati választások megejtése.⁴²
 7/ A rendőrségből, katonaságból és a szakszervezetekből minden pártbefolyás kiküszöbölése.
 8/ A munkanélküliek és a B-listások állami közmunkához juttatása.
 9/ A külpolitikai kérdésekre való nagyobb súly helyezése.⁴³
 10/ A magántulajdon biztosítása, az államosítás és az üzemi bizottságok megszüntetése.⁴⁴
 11/ A földművelési politika helyes megszervezése,⁴⁵ a földhöz juttatottak tanfolyamokon való képzése, etc. által.⁴⁶

*

1947. január 21-én a következő politikai eszmeifuttatást írtam: „Az igazi demokratának két fronton kell harcolnia: 1. A régi világ ellen, az antiszemitizmus, a nagybirtok, a munkás és a föld nélküli paraszt jogtalansága, a piszkos választások és a langyos nyárspolgári, sovén, külpolitikailag éretlen rendszer ellen, és 2. a másik végét: a marxizmus és a mai rendszer már föltüntetett hibái ellen.

Csakhogy sehol, sem itthon, sem az európai kontinensen nincs egy olyan rendszer, mely az ideológiailag lehetetlen, de erőszakos és szervezett marxista pártokkal szemben hatásosabban ki tudna állni. A katolicizmus nem él mélyen a lelkekben, forradalmi erejét, amióta legális szervezet lett, elvesztette. A nagy általánosságot hazai keretbe áttéve: a Kisgazdapárt farokbehúzó politikája miatt, s amiatt, hogy tökéletesen járatlan a parlamenti politika magasiskolájában, a két front elleni küzdés szerepére alkalmatlan. A két kis polgári párt nem jöhet számításba, a parasztpárt⁴⁷ pedig

⁴¹ Többek között a politikai rendészeti osztály(ok), majd az államvédelmi osztály (ÁVO) tartozott ide.
⁴² Csak Nagy-Budapestben tartottak önkormányzati választásokat a korszakban, 1950-ben már a kiépült kommunista diktatúra időszakában tanácsválasztásokat rendeztek.

⁴³ Nem emlékszem, hogy mit akartam ezzel mondani. Talán a független külpolitikára utaltam? 1947. február 10-éig, a békeszerződés aláírásáig hivatalosan a SZEB, azaz a Szövetséges Ellenőrző Bizottság jóváhagyásával dönthettek fontosabb kérdésekben, így a külpolitikában is. A szovjet csapatok későbbi jelenléte, majd a sztálinista diktatúra kiépítése a továbbiakban lehetetlenné tette a teljesen önálló magyar külpolitikát. Ennek az egyik legemblematikusabb momentumja az volt, amikor Rajk Lászlót 1948-ban belügyminiszterből külügyminiszterre fokozták le.

⁴⁴ Az államosítást már 1945-ben elkezdték a bányákkal és az energiaszektorral. Az 1945-ös választási kampányban az MKP-t azzal támadták, hogy a későbbiekben a szovjet modell bevezetését tervezi, nemcsak az iparban, hanem a mezőgazdaságban is, amit akkor még tagadtak. Az üzemi bizottságokat a gyárakban alakították, az SZDP, illetve az MKP befolyása jelentős volt ezekben a szervezetekben. A jogkörük jelentős volt, a vállalatok irányításába is beleszólhattak.

⁴⁵ Az 1945-ös földreform során nagyrészt kisméretű, 5–10 holdas parcellákat juttattak az igénylőknek.

⁴⁶ Azaz a földreformot kiegészítő szakkiképzés. A kolhozosítás még nem kezdődött el.

⁴⁷ Az NPP vezetője, Erdei Ferenc titkos kommunista volt, ugyanakkor a párt egyes alapszervezeteit több helyen az MKP hozta létre. (Politikatörténeti Intézet Levéltára /PIL/ 274. f. 16. cs. 104. ö. e.

szorosan együttműködik a két marxista párttal, és biztosítja a baloldali blokknak a parlamentben minden akaratuk keresztülvitelét.”

*

1947. február 7.: „*Szinte gyalázat már a kisgazdák pecsovicsizmusa.*”⁴⁸ Miről volt szó? A Kisgazdapárt paraszt képviselői ellenállásról tanúskodtak és a miniszterelnök lapjában, a *Hírlapban*, egy kiáltványt jelentettek meg, melyben a leghatározottabban állást foglaltak minden olyan törekvéssel szemben, „*amely a parasztság és a magyarság többségét magába foglaló pártunk erőszakos megbontására törekszik*”. Ugyanakkor legteljesebb bizalmukról biztosították azokat a vezetőket, akiket alaptalan rágalmozásokkal sújtottak.

A kiáltványt közlő újságot a hatóságok elkobozták. A Kisgazdapárt parlamenti bizottság kiküldetését követelte, de ettől végül is elállt. Megjegyzésem: „*Ez már nem réalpolitika, mely a koalíció és a békés kormányzás fönntartását célozza, hanem meghunyászkodás.*”

Szalámitaktika, következő fölvonás. A sajtó első oldalon rikító betűkkel adja tudtul, hogy 1947. február 25-én a szovjet megszálló hatóságok letartóztatták Kovács Bélát.⁴⁹ A hírt kivágtam az újságból és azt idézem: „*Kovács Béla, a Független Kisgazdapárt volt főtitkára vett részt oly földalatti szovjetellenes fegyveres csoportok megalakításában, amelyeknek tagjai terrorcselekményeket, gyilkosságokat követtek el Magyarország területén a szovjet hadsereg tagjai ellen... Kovács Béla nemzetgyűlési képviselő ma reggel fél 10 órakor kihallgatásra jelentkezett az Államrendőrség Államvédelmi Osztályán (ÁVO)... A délután folyamán szembesítették a letartóztatásban lévő Szentiványi Domokossal⁵⁰, dr. Jaczkó Pál nemzetgyűlési képviselővel,*

Az MKP Budapesti Területi Bizottságának a jelentése 1945. április 23. – FÖLDESI Margit: *A megszállás szabadsága. A megszállók szabadsága – a hadizsákmányról – a jóvátételről – Szövetséges Ellenőrző Bizottságról Magyarországon.* Budapest, Kairosz, 2002, 193–202.)

⁴⁸ A túlbuzgó kormánypártiakat nevezték így.

⁴⁹ Kovács Béla (1908–1959) 1933-tól FKgP tag, 1945-től parlamenti képviselő, 1945. augusztus 20-tól a párt főtitkára, 1945–1947 között az FKgP PB tagja. A Magyar Testvéri Közösség-perbe próbálta az ÁVO belekeverni. 1946 decemberében a HM Katonapolitikai Osztálya több embert vett őrizetbe köztársaság-ellenes összeesküvés vádjával. A következő évben Kovács Bélát is azzal gyanúsították, hogy érintett az ügyben. Az ÁVO-n történt kihallgatását követően február 25-én hurcolták el a szovjetek, akik kémkedés vádjával tartóztatták le. 1955-ben szállítottak vissza Magyarországra, 1956 áprilisában szabadult. 1956. október 27-én miniszter lett a Nagy Imre-kormányban. November 2-án az FKgP elnökévé választották, november 4-én az Amerikai Egyesült Államok követségén nem kapott menedékjogot. A Kádár-kormányban nem vállalta a részvételt. 1958-tól haláláig parlamenti képviselő, de betegsége miatt ez csak formális volt.

⁵⁰ Szentiványi Domokos (1898–1980) diplomata. 1942-ben az Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (MNFF) szervezésében vett részt, majd ennek vezetője 1943-tól. 1944-ben a kiugrási irodát irányí-

Gyulai Pál nemzetgyűlési képviselővel és Raffai Sándorral. Nevezettek összes terhelő vallomását Kovács Bélával szemben fenntartották... A kihallgatást és szembesítést dr. Timár István r.-ezredes,⁵¹ dr. Gyurics Aladár r.-alezredes és Bittmann István r.-alezredes folytatták le.”

Ez a cselekedet nemcsak itthon keltett fölháborodást, hanem éles külföldi tiltakozást is eredményezett. Március 5-én az Egyesült Államok kormánya a magyarországi Szövetséges Ellenőző Bizottság szovjet elnökéhez, Szviridov altábornagyhoz,⁵² jegyzéket intézett. Ebből idézek, sajtókiadványom szerint: „Az újabb magyarországi politikai fejlemények iránya fenyegetni látszik a nép azon jogát, hogy saját maga által szabadon választott kormánya alatt éljen, mert az események a magyar belügyekbe való külföldi beavatkozásra mutatnak, annak érdekében, hogy magyarországi kisebbségi elemek ismételt agresszív próbálkozással rákényszerítsék akarataikat a nép által választott többségre.

Minthogy a magyar kommunisták és a baloldali blokk többi tagja nem tudták rendes, alkotmányos módszerekkel céljaikat elérni, megkísérelték, hogy a többségi Kiszagdapárt több képviselőjét belekeverjék a nemrég leleplezett köztársaságellenes összeesküvésbe. [...] A rendőri és közigazgatási hatóságok, követve a kisebbségi elemek utasításait, az összeesküvés kivizsgálása folyamán nem arra használták fel hatalmukat, hogy azonnali célravezető bírói eljárással hárítsák el az államot fenyegető veszedelemet, hanem hogy politikai ellenfeleik ellen általános támadást intézzenek.”

Ez az idézet azt mutatja, hogy az amerikai politikai vezetés fölismerte a fejlemények valódi tétjét.

totta. Az 1944. szeptember 28-án Moszkvába küldött fegyverszüneti delegáció tagja. Az FKGP-n belül ellenezte az MKP-val történő együttműködést. 1946. december 25-én tartóztatták le, 1947. április 16-án Donáth György és társai perében a Budapesti Népbíróság 14 évi fegyházbüntetésre ítélte, amelyet szeptember 12-én a Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) helyben hagyott. 1956. szeptember 18-án szabadult, 1990-ben nyilvánították semmisnek az ítéletét. 1972-ben az NSZK-ba távozott.

⁵¹ Timár (Schwartz) István (1913–1991) jogot végzett, majd a második világháborúban munkaszolgálatos. 1945-ben Erdei Ferenc belügyminiszter kinevezte rendőrfogalmazónak. 1945–1948 a politikai rendőrségen teljesített szolgálatot (PRO, ÁVO), a vizsgálati munka egyik irányítója volt. 1948-ban az Igazságügyminisztérium Büntetőjogi és Ügyészi Főosztályának lett a vezetője, több koncepció per kidolgozásában vett részt. 1953. január 16-án tartóztatták le, a Péter Gábor és társai elleni, kezdetben cionista összeesküvés koncepcióval tervezett perben akarták elítélni, de a későbbiekben a vádak változtak. Az elítélését követően 1956. október 15-én szabadult, 1957-ben rehabilitálták. 1957. július 21-től az IM Törvényelőkészítő Főosztályt vezette. 1962. január 16-ától a Legfelsőbb Bíróság elnökének az első helyettese lett, ebből a pozíciójából szeptember 30-án mentették fel, majd a Szerzői Jogvédelmi Hivatal vezetője volt.

⁵² Szviridov, Vladimir Petrovics altábornagy (1897–1963), 1945–1947 között a magyarországi Szövetséges Ellenőző Bizottság elnökének helyettese, aki a számos funkciót betöltő Vorosilov marsall helyett gyakorlatilag a bizottság vezetője volt.

*

Egyik osztálytársam különösen közel állt hozzám. Nándori Gyuszi⁵³ apátlan-anyátlan gyerek volt, apját nem is ismerte. A háború alatt vadászpilóta tisztek fogadták be, ahol inasféleképp működött. Fölöttesei észrevették tehetségét és elintézték, hogy a piaristák befogadják iskolájukba, a rendházban lakjon, és ott kapjon ellátást. Az osztályba minden probléma nélkül integrálódott. Anyukám, aki szociálisan nagyon érzékeny volt, szívesen fogadta nálunk, és minden nap én vittem Gyuszinak tízórait.

Proletár származása révén a kialakulóban lévő új rendszer számára Gyuszi ideális rekruta volt. Népi kollégiumba került, melyről ezt írtam (1947. január 24. és 1947. március 7.): *„Ezek a népi kollégiumok, hogy Nándori Gyusziról szóljak, afféle janicsárintézmények, itt neveli a rendszer a maga értelmiségét. Gyuszin erősen látszik és érzi már a parasztpárti úrgyűlölő és marxista befolyás. [...] Nándori Gyuszi örök elkeseredett, örök elégedetlen alak. Tajtékozó szájjal beszélt azokról, akik neki valaha is ártottak az életben. [...] A kollégiumban állandóan arról tartanak előadásokat, hogy kit milyen sérelmek értek a múlt rezsimben, ezen csámcsognak, s ez ellen lihegnek bosszút.”*

Tartozom az igazságnak azzal, hogy megmondjam: mindez barátságunkon nem ejtett csorbát. Miután 1949-ben elhagytam hazánkat, Gyuszi édesanyámat híven látogatta és vigasztalta. Szép karriert futott be, Miskolcon lett egyetemi tanár. Egy külföldi útja alkalmával nálunk, Belgiumban töltött egy hetet feleségével.

*

1947. március 15. Naplóbejegyzés: *„Új kultúrharc van kilátásban. A koalíciós pártok most megkötött békéjének egyik pontja a fakultatív hitoktatás és a tankönyvmonopólium bevezetése. A püspöki kar a hercegprímással az élen körlevélben tiltakozott, mindenütt fölliratokat szerkeszt, és a katolikus társadalmat ellenállásra szólítja föl. Mi a véleményem ebben a kérdésben?*

A tankönyvmonopólium a legdiktatórikusabb mód arra, hogy az állam biztosítsa uralmát a lelkek fölött.

A fakultatív hitoktatás ellen elvben súlyosabb kifogást tenni nem lehet. A gyermek vallási neveltetését így a szülők determinálják, míg a kötelező hitoktatás rendszerében az egyház. Szóval csöbörből vödörbe. Kérdés azonban, hogy kárára válik-e a társadalomnak az, hogy a gyermekek vallási oktatásban részesülnek? Bizonyára nem. Ha nem tetszik nekik a hit, otthagyhadják.

⁵³ Nándori Gyula (1927–2005) kohómérnök, egyetemi tanár, a hazai öntészeti felsőoktatás kidolgozója.

A kérdést nem elvileg kell megoldani, hanem gyakorlatilag. A Kisgazdapárt a választásokra kifejezetten olyan programmal indult, mely ellentétben áll mostani retirálásával. A tömegek nem akarják a kötelező hitoktatás eltörlését, ebbe a többségi párt úgy ment bele, hogy arra választóitól megbízatása nem volt.”

*

1947. március 19. „Sulyok Dezsőnek megjelent lapja A holnap (jel a viszonylagos sajtószabadság mellett?) Jött, látott és győzött. Lehet-e örülni ennek? Ez még a jövő zenéje. Tény, hogy Sulyok mögött azok az elemek állnak, akik a jelen helyzettel nincsenek megelégedve. Ez pedig az ország nagy többsége (ezért nem nehéz ma ellenzékiné lenni, sőt hálás föladat). Demokraták is, de a volt középosztály többsége is. Átnevelődtek-e ezek rövid két év alatt, vagy át fognak-e nevelődni, s nem fogják-e a Szabadság Pártot saját osztályuralmuk visszaszerzésének eszközévé tenni? Azt gondolom a középosztály nagy részének (kivéve azokat, akiknek vérben forog a szemük, ha zsidót vagy kommunistát látnak) nincsenek nagyratörő céljai. Csupán azt akarják, hogy élni hagyják s ezért még demokratának is hajlandók fölcsapni s oda tódulnak, ahol nem örökké saját likvidálásukról, hanem egyenlőségről beszélnek.

Kísérje áldás e lapot az útján, hogy programja megvalósuljon anélkül, hogy szélsőjobboldali elemek a Szabadság Párt soraiba férkőznének és eltérítenék egyenes útjától.”⁵⁴

Nagyon ügyesen, Sulyok egy stratégiai ponton kezdeményezett. Március végén a parlamentben határozati javaslatot terjesztett elő Magyarország örökös semlegességéről. A március 24-i Kis Újság idézi a szöveget: „*Utasítsa a nemzetgyűlés a kormányt, hogy kilencven napon belül terjesszen be törvényjavaslatot Magyarország örökös semlegességének törvénybe iktatására. A javaslatban jusson kifejezésre a magyar nép eltökélt és megváltoztathatatlan elhatározása, hogy egyrészt a maga vitáit a jövőben minden néppel kizárólag békés úton, a létesítés alatt álló és az egész világra kiterjedő nemzetközi szervezeteken keresztül kívánja rendezni, másrészt idegen hatalmak bármely vitájával szemben eleve érdektelennek nyilvánítja magát és ezen elhatározása alapján szövetségi, együttműködési vagy éppen katonai szerződést egyetlen hatalommal vagy hatalmi csoportosulással nem hajlandó kötni.*

Jusson kifejezésre a javaslatban a magyar nép azon elhatározása, hogy hadseregét – a belső rend fenntartására szolgáló és szigorúan pártatlan jellegű csekély

⁵⁴ *Kritikai megjegyzés: úgy látszik rám is hatott az az állandó kommunista érvelés, mely a „fasizmus” veszélyével riogatott...*

milicián felül – önelhatározásából azonnal felosztatja és az ekként elérhető költségvetési megtakarítást a dolgozó rétegek életszínvonalának emelésére használja fel.”⁵⁵

Persze ebből nem lett semmi...

*

1947. május 30. Bejegyzés: „*A bankok államosításának ügye,⁵⁶ amit a kommunisták fölvetettek, tisztán mutatta előttem, hogy ismét olyan mesterséges válságcsinálásról van szó, amitől a Kommunista Párt újabb megerősödését várja. A Kisgazdapártnak be kellene látnia, hogy az újabb válságok csak az ő gyöngítésére mennek. Egyetlen lehető út, fölmondani a koalíciót, s tiszta kisgazda kormányzatot alapítani. A parlamenti többséggel meg lehet csinálni, az oroszok nem tehetnének ellene semmit.”⁵⁷*

*

1947. június 1-én villámcsapásként hatott 16.30-kor az MTI jelentése: a Svájcban vakációzó Nagy Ferenc miniszterelnök lemondott.⁵⁸

⁵⁵ 1955-ben Ausztriának biztosították a nagyhatalmak a semleges státust. Az 1956-os forradalom alatt is a politikai erők jelentős része Magyarország semlegességét követelte. 1945-ben úgy gondolták, hogy az ENSZ egy közös haderőt fog fenntartani, amelynek Magyarország is tagja kívánt lenni, gyorsreagálású egységekkel. Az elképzelések szerint a Magyar Honvédségnek a szomszédok egyenkénti, esetleges együttes feltartóztatására kellett volna képesnek lennie az ENSZ-haderő beavatkozásáig. Ehhez korszerű fegyverzetre és hadiiparra volt szükség, 60–70 ezer fős békelétszámmal, általános védőtelezettséggel. Ugyanakkor területvédelmi „milic-hadsereget” is terveztek. A fegyverszüneti szerződés értelmében az 1945 tavaszára felduzzasztott haderőt 1947-re 13 ezer főre csökkentették. (OKVÁTH Imre: *Bástya a béke frontján. Magyar haderő és katonapolitika 1945–1956*. Budapest, Aqlia, 1998. 47–70.) Ugyanakkor több párt rendelkezett gárdákkal, az SZDP és az MKP 20–20 ezer főnyivel. Más pártok esetében nem rendelkezünk pontos adatokkal. (KISS Dávid: *A Szociáldemokrata Párt Rendező Gárdája 1945–1948*. In: *VERITAS Évkönyv 2015*, Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet–Magyar Napló, 2015. 279–315.)

⁵⁶ 1945 és 1950 között az ipar, a kereskedelem államosítása több ütemben zajlott, 1948-tól kezdték el a földterületek téjesztését, de ez utóbbit csak 1961-ben sikerült befejezni.

⁵⁷ *Kritikai megjegyzés: ma már inkább úgy látszik, hogy nem riadtak volna vissza az erőszak alkalmazásától, mint 1953-ban Berlinben, 1956-ban nálunk, 1968-ban Prágában...*

⁵⁸ Nagy Ferenc (1903–1979), gazdálkodó, 1930-tól az FKgP alapító tagja. Ellenezte a németekkel való szövetséget, az ország német megszállása után bujkált, majd a GESTAPO fogságába került. 1944. október 15-én elengedték, ezt követően újra bujkálnia kellett. 1945-től FKgP-s parlamenti képviselő, újjáépítési miniszter, 1945–1947 között az FKgP elnöke, 1945–1946-ban a Nemzetgyűlés elnöke, 1946. február 4-étől – miután Tildy Zoltán köztársasági elnök lett – miniszterelnök, 1946 augusztusában emellett honvédelmi miniszter is. Mivel az MKP útjában állt – többek között ellenezte a hároméves tervet – 1947-ben belekeverték a Magyar Testvéri Közösség perébe. 1947. június 1-jén, svájci szabadsága alatt lemondatták, ezért cserébe Magyarországon maradt fia kiutazhatott hozzá. 1951-ig az Amerikai Egyesült Államokban gazdálkodott, majd ezt követően teljesen a politikának szentelte az idejét, az USA-ban és a Távol-Keleten is több előadást tartott, 1970-ben vonult vissza.

Így reagáltam: „Döbbenetként hatott Nagy Ferenc lemondása. Mi lehet most a helyzet, s mi várható? Az a vád, hogy Nagy Ferenc benne lenne az összeesküvésben, valószínűleg koholmány (elvégre lehetetlenség, hogy egy államellenes összeesküvés feje a miniszterelnök legyen! s ha így van, akkor az összeesküvés ne sikerüljön!) A kommunisták első komoly hatalomra törekvésével állunk szemben. Egyes angol lapok az oroszok jegyzék-küldését gyanítják, akik Kovács Béla vallatása folytán hozták Nagy Ferencet gyanúba. Megjegyzésem: ha ez így is van, akkor is csak ürügynek tekintendő a hír. Nem valószínű, hogy a szélső-baloldaliak tisztán önmagukból álló kormányt alakítsanak s a koalíciót fölrúgják (ha megtennék, ez is biztos sikerülne nekik, ami gerinctelen közvéleményünket illeti, s ebben csak a külföld mérsékli őket), de hacsak a kiszagdnak nem tesznek valamit, befolyásuk ismét erősödni fog. A közeli napok dönteni fognak.”

Így is történt. Ezt jegyeztem meg: „Most már tisztán látni az új belpolitikai zűrzavar körül. [...] Újabb lépéssel haladtunk a „keleti demokrácia” felé. Ugyan még van koalíció, de nem kommunista tagjai a kommunista párt 5. hadoszlopának tekinthetők. Truman⁵⁹ ígéreti ugyan, hogy az UNO elé viszi az ügyet, de eddig csak annyit láttunk, ami az USA hatására történt, azaz megszüntetnek mindenféle kölcsönt. Ebből meg aligha van valami hasznunk. Külföldi követek mind megtagadják hazajövetelüket (Szegedy-Maszák,⁶⁰ Gordon,⁶¹ Auer⁶²).”

1947. június 12.: „Nemde a legszomorúbb viszonyok jele az, hogy idegen hírforrásból kell megtudnunk azt, ami történik a magyar parlamentben? A hazai újságokban szó sincs arról, hogy Sulyok pártja miként fogadta a változott eseményeket. Hál’ Istennek úgy fogadta, miként azt minden becsületes demokrata azt tőle elvárta. Kijelentette, hogy rendőrállam lettünk, s ha valahol a Szabadság Párt gyűlést akart rendezni, 300–400 fegyveres emberrel találta magát szemben. Valóban ezek

⁵⁹ Truman, Harry S. (1884–1972), demokrata párti politikus, 1944-től alelnök, 1945 és 1953 között az Amerikai Egyesült Államok elnöke.

⁶⁰ Szegedy-Maszák Aladár (1903–1988) a két világháború közötti időszakban diplomáciai, majd külügyminisztériumi szolgálatot teljesített. 1945-ben a dachau koncentrációs táborból tért haza, majd ettől az évtől washingtoni magyar követ lett. 1947-ben lemondott, így tiltakozva Nagy Ferenc miniszterelnök lemondatása ellen. Ezután a Szabad Európa, majd az Amerika Hangja Rádiónál dolgozott.

⁶¹ Gordon Ferenc (1893–1971) 1934-től az FKgP tagja, 1945-től nemzetgyűlési képviselő, majd pénzügyminiszter, 1946-tól berni magyar követ. Nagy Ferenc lemondatása után ő is emigrációba vonult, politikai tevékenységet nem fejtett ki.

⁶² Auer Pál (1885–1978) politikai pályafutását a Függetlenségi és 48-as Pártban kezdte. 1926-ban a frankhamisítási botrányban a francia fél magánvádolója, később több francia érdekeltségű vállalat vezetésében vett részt. 1943-ban belépett az FKgP-ba, majd bujkálni kényszerült. 1945-ben a Nemzetgyűlés tagja, 1946–1947-ben Magyarország párizsi követe, ettől a tisztségétől Nagy Ferenc lemondatása után vált meg, majd az emigrációs politikában vett részt.

a szavak: sajtószabadság, alapvető emberi jogok, immár csak illuzórikussá váltak.⁶³ A jobb sorsra érdemes, jól induló magyar demokrácia nem tudott ellenállni a dinamikus marxista elemeknek s egy agresszív nagyhatalom egész Közép- és Kelet-Európában újult erővel föllángoló támadásainak. Bulgáriában 23 ellenzéki képviselőt fosztottak meg mandátumától, az ellenzék vezére pedig ül.⁶⁴ Sulyok vajon meddig lesz szabadon? A mostani kisgazdákat lelkiismeretfurdalás nélkül lehet a demokrácia árulóinak nevezni, akik még alávalóbbak a tényleges ellenfélnél.

Nagy Ferenc levelet intézett az angol főrendiház egyik lordjához, melyben közli, hogy a köztársasági elnök is veszélyben volt, amennyiben Oroszországba való deportálással is megfenyegették. Szerinte az orosz GPU⁶⁵ számos olyan összeesküvőt tünnetett el, akire nem sikerült semmit sem rábizonyítani.”

1947. június 16. „Az oroszok visszautasították az amerikai jegyzékben javasolt három nemzetből álló vizsgálóbizottságot. A hazai események visszhangja szép lassan elcsitul külföldön anélkül, hogy bármilyen tényleges látszata lenne a sok fölháborodásnak. Itthon pedig a politikai szabadság szép lassan elsatnyul. Már a régi kínaiak is megmondták, hogy a szabadság az az arany, amely puha és könnyen kalapálható, ha nem ötvözik bátorsággal.”

*

1947-ben a Marshall-terv, mely Európa gazdasági fölemelkedését célozta, revelátornak bizonyult: a Szovjetunió nem engedte, hogy csatlóssai abban részt vegyenek, így a Kelet–Nyugat szakadás új bizonyítéka lett. Véleményem 1947. július 3-án: „Az amerikaiak nem azért csinálták a Marshall-tervet, mert megrohanta őket a jószívűség, hanem mert primo a háborúban mamuttá nőtt ipar termelvényeit el kell

⁶³ 1946-ban is voltak összecsapások. A Dohány utca és a Károly körút sarkán lévő helyiség 4. emeletén a Magyar Szabadság Párt értekezletet tartott, amelyre Sulyok-gárdisták ügyeltek. Az MKP gárdistái beépültek, a Halas Lajos (MKP Rendező Gárda, majd a Munkásőrség országos parancsnoka) visszaemlékezésében aktívaülésnek nevezett eseményre, de ezt Sulyok észrevette, és szóvá is tette: „Köszöntöm a meghívottakat – mondta – és a kommunista párt meg nem hívott képviselőit.” A rendezvény – amelyen hozzávetőlegesen 400-an vettek részt – elkezdődött, idővel azonban az egyik MKP-s gárdista felállt, az elnökség közé vágott egy széket, mire kirobbant a verekedés. Sulyokékát a túlerőben lévő kommunisták kizavarták az épületből. Amit érdemes még ezzel kapcsolatban megemlíteni, hogy Halas Lajos még 1986-ban is dicsekedve adta elő könyvében az ekkor történeteket. (HALAS Lajos: *Az R gárdától a Munkásőrségig*. Budapest, Zrínyi, 1986. 130–131.)

⁶⁴ Nikola Petkovot és az általa vezetett ellenzékét az 1947-es békeszerződést követően kezdték el bebörtönözni, Petkovot a későbbiekben kivégezték. A kommunisták dolga Bulgáriában könnyebb volt, mint Magyarországon, ugyanis az 1945-ös választásokon nem indult az ellenzék, mivel viszálylott, 1946-ban pedig a kommunisták által vezetett „koalíció” került kormányra. A kommunista pártot a hatalomátvitelben a jelentős számú népi milícia is segítette. (SZENTE Zoltán: *Európai alkotmány és parlamentarizmustörténet 1945–2005*. Budapest, Osiris, 2006. 127–128.)

⁶⁵ Az 1920-as évek elején nevezték így a szovjet politikai rendőrséget.

helyezni, mert különben összeomlással fenyeget az USA gazdasági élete, s mert szekundo csak a gazdaságilag rendbehozott Európával lehet majd üzletet kötni. Tehát Európa fizetőképességét helyre kell állítani.”

*

1947. július 20. Helyzetértékelésem: „*A pártok helyzete, egy hónappal és 10 nappal a választások előtt, a lehető legzavarosabb. Egyedül a szélsőbal áll tisztán, nagyrészt munkás szavazóival a háta mögött. A Kisgazdapárt össze akarta hívni nagyválasztmányát, de ezt lefűjták. Ennek háttere, amerikai forrás szerint ez: a Kisgazdapárt széles rétegei a legsúlyosabban ellenzik Dinnyés csatlós politikáját.*⁶⁶ *Hogy ez érvényesülhessen, annak elejét kellett venni. A párton belüli ellenzék vezére, Pfeiffer Zoltán,*⁶⁷ *Tildynek*⁶⁸ *és Dinnyésnek kijelentette, hogy kb. 450 nagyválasztmányi taggal mégis gyűlést fog tartani. Tildy válasza az volt, hogy ebben az esetben a 450 nagyválasztmányi tagra a rendőrség tenné rá a kezét. Demokrácia?*⁶⁹

⁶⁶ Dinnyés Lajos (1901–1961), 1930-tól az FKgP tagja, a párt országgyűlési képviselője, szülei 173 holdján gazdálkodott. A német megszállás után a GESTAPO elől bujkált. Az FKgP PB tagja a második világháború után, 1947-ben honvédelmi miniszter, Nagy Ferenc lemondása után lett miniszterelnök. A kommunistákkal együttműködő politikát folytatott, az 1947-es választások után is elvállalta ezt a tisztséget 1948-ig. A Hazafias Népfront Országos Tanács elnökségének a tagja, 1958-tól haláláig országgyűlési képviselő.

⁶⁷ Pfeiffer Zoltán (1900–1981) 1931-től az FKGP tagja, a német megszállás alatt bujkált, a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának a tagja. 1945–1947 között nemzetgyűlési képviselő, az Igazságügyminisztérium politikai államtitkára. 1947-ben kilépett az FKGP-ből, megalapította a Magyar Függetlenségi Pártot (a továbbiakban: MFP). A választások után pártja 49 mandátumát a választási bíróság MKP-s nyomásra megsemmisítette. Az USA-ba emigrált, az emigrációs politikában vett részt.

⁶⁸ Tildy Zoltán (1889–1961) 1929-ben az FKgP egyik szervezője, 1930-tól a párt ügyvezető alelnöke, 1936–1944 a szeghalmi választókerület országgyűlési képviselője, 1940-től a párt vezetője. Háború- és németellenes politikát folytatott, így a német megszállást követően bujkálnia kellett. 1944–1947 között ideiglenes nemzetgyűlési, majd nemzetgyűlési képviselő. 1945. november 15-től miniszterelnök, 1946. február 1-jétől köztársasági elnök. Az MKP követeléseit igyekezett teljesíteni, de 1948-ban így is eltávolították a közéletből, kémkedési ügygel zsarolva lemondatták. 1948 augusztusa és 1956 májusa között családjával együtt házi őrizetben volt. 1956. október 27–november 4. között államminiszter. 1957. május 23-án letartóztatták, 1958. június 15-én a Nagy Imre-perben 6 évre ítélték, 1959-ben az egészségi állapota miatt a büntetését felfüggesztették, 1989-ben a Legfelsőbb Bíróság rehabilitálta.

⁶⁹ A parlamenti kisgazda frakció az 1947. június 24-i ülésén nem tudott a választások és a választási blokk kérdésében dönteni, ezért tervezték a már egyébként is esedékes nagyválasztmányt július 18-ára összehívni. A tét nagy volt, hiszen a választmány adott esetben elutasíthatta volna az előrehozott választások kiírását, és/vagy a választójogi törvény módosítását. A párt jobbszárnya ez utóbbira készült. Így a FKgP PB július 14-én a gyűlés elhalasztásáról döntött.

A »Magyar Nemzet« Balogh István⁷⁰ lapja lesz. Vajon saját pénzéből vette meg a részvények többségét? Főszerkesztője Parragi György.⁷¹

A Szabadság Párt és a Pfeiffer–Zsedényi-csoport⁷² körül a helyzet a lehető legsötétebb. Indulnak, s ha igen hol és mint mik? A polgári elemek kibontakozásának sehol semmi nyoma.

Végeredményben az osztály nélküli társadalom híve vagyok, de a helyes életformákat, az igazi demokrácia elveit Magyarországon ma csak polgári színezetű párt képviselheti.”

1947. augusztus 16. A választások előtt: *„Augusztus 31-én lép az urnák elé a magyar népnek az a része, melynek van szavazati joga. Mikor a választások ténye köztudomásúvá lett, mindenki arra volt kíváncsi, vajon mik lesznek azok az eszközök, melyekkel a kommunisták biztosítani akarják újabb megerősödésüket. Mert törvényes keretek közt nyilvánvalónak látszott vereségük. Most már látjuk ezt az eszközt: a leglehetőlenebb koholt vádak alapján fosztanak meg az új választási törvényre hivatkozva hatalmas tömegeket alkotmányos joguktól (pl. anyukát azzal, hogy elkobozták földbirtokát, Szalay Zoltán bácsit, hogy internálva volt, etc.) Föllebbezni pedig örületes utánajárással, okmánybeszerzéssel és sokszor anyagi megterheléssel lehet csak.*

Minekutána a választások ily módon tisztátalanná lettek téve, a kommunisták a koalíción belül is biztosították uralmukat. A szocdem párt és a Kisgazdapárt szűk vezetőköre szolgálja ki őket, a parasztpárt pedig teljesen exponensüknek látszik a parasztság felé. A kommunisták sokat táncoltak a közideálok felé: pártjelvényük nemzetiszínű lett, nem egy plakátjukon pedig Rákóczi fejedelem személyét idézik. Ocsmány félrevezetés.

⁷⁰ Balogh István (1894–1976) római katolikus pap, 1945–1947-ben a nemzetgyűlés tagja, FKgP-s képviselő. 1947-ben az FKgP főtitkára, majd megalakította a Független Magyar Demokrata Pártot, ezzel „csatlakozott” 1949-ben a Függetlenségi Népfronthoz. 1950-től a papi békemozgalom egyik vezetője, 1951-ig országgyűlési képviselő, majd plébános.

⁷¹ Parragi György (1902–1963), publicista, 1944 elején belépett az FKgP-ba. A német megszállást követően koncentrációs táborba került, majd 1945-ben a Magyar Nemzet főmunkatársa lett. 1945–1947 nemzetgyűlési képviselő. 1947-ben az FMDP-be lépett át, 1962-ig volt országgyűlési képviselő. 1956. október végén részt vett a Kereszténydemokrata Párt megalapításában, újságíróként dolgozott.

⁷² Zsedényi Béla (1894–1955) az első világháborúban az olasz fronton harcolt, 1918-ban Komáromban jegyző, majd Magyarországra települt át. A miskolci jogakadémián, majd a Debreceni Egyetemen oktatott, 1944-ben nyugdíjazták. 1944. december 21–1945. november 29. között az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke, majd 1945–1947-ben nemzetgyűlési képviselő. 1947. augusztus 31-én az MFP képviselője lett, de mandátumától megfosztották. 1950. május 24-én az ÁVH letartóztatta, majd kémkedés, stb. vádjával életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték. A börtönben halt meg, 1963-ban rehabilitálták, 1990-ben újrateremtették.

Nézzük csak az ellenzéket. Mesteri módon szét van forgácsolva. Fűnek-fának adtak működési engedélyt, de féltékenyen őrködnek, nehogy egységes ellenzéki front alakulhasson ki. Ezért kellett a Szabadság Pártnak is föloszlania. Az ellenzéki magyar tömegek pedig tanácstalanul állnak. Ezek között választhatnak:

*Balogh István Független Magyar Demokrata Pártja. Itt vannak Parragi György, Balla Antal⁷³, Kovács Imre,⁷⁴ Kunszery Gyula⁷⁵, mind olyan nevek, melyek garanciát jelentenek. De áll a vád: a FMDP⁷⁶ a műellenzék. Ezt mondta az amerikai rádió is. Balogh magyar Talleyrand⁷⁷ hírében áll mint a kommunista párt bábja a polgárság felé. Parragi külön vezércikket írt a »Magyar Nemzetben« Műellenzék címen, s el-
lenemond a vádaskodásoknak.*

Pfeiffer Független pártja. Erről hallani a legkevesebb szót. Ez képviseli a szélső-jobbot. Baloghék erősen támadják. Pfeiffernek hebrencs, karrierista híre van.⁷⁸

A Demokrata Néppárt a keresztény állameszmét írta zászlajára. Lapja a »Hazánk«, vezére Barankovics István.⁷⁹ Az egyetlen olyan ellenzéki párt, melyhez nem lehet rossz híreket fűzni. Esélyei napról-napra nőnek.

A Radikális Párt és a PDP⁸⁰ a régi kisszámú szavazóközönségükkel vonulnak föl, szerepük nem jelentős.»

1947. augusztus 18. A választási visszaéléseket a *Kis Újság* nyilvánosságra hozta. Ezért augusztus 13-i számát elkobozták. Osztálytársaim szülei közül Hagenmacher

⁷³ Balla Antal (1886–1953) az 1930-as években a *Kis Újság* szerkesztője, történetíró, 1945–1947-ben az FKgP országos intézőbizottságának a tagja, 1945–1946-ban tájékoztatásügyi miniszter, 1947–1949 között az FMDP tagja, az MTA tagja.

⁷⁴ Kovács Imre (1913–1980), újságíró, sikeres szociográfiák szerzője. 1937-ben részt vett a Márciusi Front, majd 1939-ben az NPP megalapításában. 1944-ben a Magyar Frontban képviselte pártját. 1945-ben Péter Gáborral együtt Kádár János esküvői tanúja volt. Az NPP-ben több vezető tisztséget is betöltött: 1945-ben főtítkár, 1946-ban alelnök. 1945-től nemzetgyűlési képviselő, 1947-ben a FMDP-hez csatlakozott, ugyanebben az évben emigrált.

⁷⁵ Kunszery (Kunczer) Gyula (1906–1973), a második világháború előtt tanár, publicista, a német megszállás alatt bujkált, 1947–1949-ben országgyűlési képviselő.

⁷⁶ Független Magyar Demokrata Párt

⁷⁷ Talleyrand-Périgord, Charles-Maurice de (1754–1838) Napóleon külügyminisztere, majd kegyvesztetté vált. Azt, hogy 1814. és 1815. évi békék során a vesztes Franciaország megőrizhette a területi épségét és nagyhatalmi státusát, részben az ő diplomáciai képességeinek köszönhetette.

⁷⁸ *Kritikai megjegyzés: nem emlékszem, hogy mire alapozták ezt a véleményt. Pfeiffer életrajza nem tartalmaz semmi megvetendőt. A felosztatott Szabadságpárt tagjainak egy része hozzá csatlakozott. Mentelmi jogát hamar fölfüggesztették. 1947. november 4-én külföldre menekült.*

⁷⁹ Barankovics István (1906–1974) újságíróként dolgozott, többek között a *Kis Újságnál* és a *Magyar Nemzetnél*. 1945-ben a Demokrata Néppárt főtítkára. Az 1947-es választásokon a párt az MKP mögött a második lett. 1949-ben elmenekült Magyarországról, az emigrációs politika egyik aktív résztvevője volt.

⁸⁰ Magyar Radikális Párt, Polgári Demokrata Párt (a továbbiakban: PDP).

Ottó, Csengery Laci, Földiák Gabi, Ullmann Péter papája, mamája lettek választójoguktól megfosztva. Összesen 466 853 szavazót tiltottak el az urnáktól.

*

1947. augusztus 20-án, Szent István napján Földiák Gabival kimentünk a Hősök terére meghallgatni Mindszentyt.⁸¹ 450 000-es volt a tömeg.

*

1947. augusztus 26. Rögzítettem naplómban, hogy milyen eredményeket jósolok a választások kimenetelét illetően (föltéve, hogy azokat nem hamisítják meg).

„A Kommunista Párt a múlt szavazáson 17%-t kapott. Ehhez viszonyítva a párt népszerűsége nem változott. Maguk a kommunisták 25–27 %-ot várnak. Ha fölmenének 20%-ig, ezt a kitiltott szavazóknak köszönhetik.

A Kisgazdák népszerűsége és taglétszáma közismerten megcsappant. A vidéki leégésük nagyságával nem vagyok tisztában, így a 25% eléggé bizonytalan, inkább csak sejtés. Akik ma a kisgazdákra szavaznak, csak nagyfokú politikai tájékozatlanságról tanúskodnak.

A szocdem-ek is 17%-ot kaptak a múlt választásokon. Azóta az erejük nem változott. Arányszámukat mégis lecsökkentem, mert Peyer és Györki átlépése a Radikális Pártba, gyöngítette erejüket, viszont a Zsoltékat megerősítette.

A Parasztpárt Kovács Imrével sokat veszített, de a telepesei községek⁸² beszerzésével nyert. Mégsem komoly erőtenyező.

A PDP jelentéktelen.

A Néppárt szavazótábora azokból fog kikerülni, akik közel állnak az egyházhoz. A pártnak csak egy jól ismert neve van, Barankovics, azonban az ő szándékai sem ismereteseek annyira.

⁸¹ Mindszenty (Pehm) József (1892–1976), 1919–1944 között zalaegerszegi plébános, e minőségében több egyházi intézményt alapított. 1937-ben pápai prelátus, 1944-ben veszprémi püspök. 1944. október 31-én többekkel együtt memorandumot intézett Szálasi Ferenchez a Dunántúl megmentése és a harc feladása érdekében, ezért letartóztatták. 1945. augusztus 16-ától esztergomi érsek, az ország utolsó hercegprimása, legitimista meggyőződésű. Több jogsértő cselekedet ellen is tiltakozott. 1948. december 26-án az ÁVH letartóztatta, majd koncepciós perben elítélték. 1956. október 30-án kiszabadították, november 4-én az amerikai nagykövetségre menekült, 1971-ben távozott az országból. 1990-ben rehabilitálták, a következő évben hozták haza a hamvait.

⁸² A kitelepített svábok földjeit, ingatlanait úgynevezett telepések kapták meg, akik sok esetben korábban nem vagy csak kis területű földdel rendelkeztek. Az MKP az 1945-ös választások előtt szorgalmazta a svábok kitelepítését és a helyükre telepések költöztetését, abban a reményben, hogy rájuk fognak szavazni. (Megkezdődött a sváb gyűrü felszámolása. *Szabad Nép*, 1945. július 24.)

Pfeiffer Zoltán Független Pártja komoly nevekkal rendelkezik: B. Szabó István⁸³ (és a Kisgazdapártból vele kivált alkotmányvédő csoport), Moór Gyula egyetemi tanár,⁸⁴ Zsedényi Béla, Miklós Béla,⁸⁵ etc. Állítólag a párt vidéken is erős. Véleményem szerint, ha sajtójuk volna, jóval többre vihetnék.

A Balogh-párt a legjobban megszervezett ellenzéki párt, nagyon sok helyütt a Kisgazdapárt örököse. Jó nevek is fémjelzik: Balogh, Parragi, Kunszery. Ami főképp erőssé teheti az, hogy van komoly sajtója, a Magyar Nemzet és a Szabad Száj. A neki jósolt 14 % eléggé optimisztikus, lehet, hogy kevesebbel is kénytelen lesz beérni.”

„A sajtóban is jelentek meg hírek arról, hogy Pfeifferék csongrádi gyűlése verekedésbe fűlt. De míg a magyar sajtó arról ír, hogy Pfeifferék átragasztották a koalíciós plakátokat, addig az amerikai rádió véres kommunista terrorról beszél: Pfeiffert és Keresztes Tamást egy korlátnak szorították és dorongokkal és láncsal ütlegelték. Keresztes súlyos, Pfeiffer könnyebb sérüléseket szenvedtek. Pfeiffer protestált a belügyminisztériumnál, miért nem biztosította testi épségét a rendőrség? Dinnyés miniszterelnök és Mihályfy tájékoztatásügyi miniszter sajnálkozásukat fejezték ki az ügy fölött.”⁸⁶

⁸³ B. Szabó István (1893–1976) 80 holdon gazdálkodott, 1930-tól az FKgP tagja, 1944–1947 között az ideiglenes, majd a megválasztott nemzetgyűlés tagja, 1944–1946-ban a Honvédelmi Minisztériumban politikai államtitkár, 1946-ban államminiszter. A pártban az alkotmányvédők vezetője volt, a PB tagja. 1947-ben az MFP-be lépett át. A párt feloszlata után visszavonult, majd a földjét is elvették. Az 1956-os forradalom alatt az FKgP Intézőbizottságának lett a tagja, november 2–4-én államminiszter. 1957-ben letartóztatták, majd elítélték, 1959-ben szabadult, majd 1965-ös nyugdíjazásáig fizikai munkás volt. 1990-ben az ellene hozott ítéletet semmissé nyilvánították.

⁸⁴ Moór Gyula (1888–1950) a kolozsvári – 1921-től szegedi székhelyű – Ferenc József Tudományegyetem, 1928-tól a budapesti tudományegyetem tanára, jogfilozófiai munkássága kiemelkedő volt. 1947-ben a MFP tagja lett, 1948-ban kiszorították a tudományos és a közéletből is.

⁸⁵ Miklós Béla, dálnoki, vitéz (1890–1948), a Ludovika Akadémián végzett 1910-ben, majd az első világháborúban több fronton harcolt. 1940-ig több alakulat, stb. parancsnoka, katonai attasé, stb. 1940-ben az I. gyorshadtest megbízott, majd 1941-től kinevezett parancsnoka. Részt vett a Jugoszlávia, majd a Szovjetunió elleni háborúban. 1944 augusztusától az I. magyar hadsereg parancsnoka. A kiugrási kísérletben nem volt képes határozottan cselekedni, az általa irányított haderőt teljes egészében nem tudta a szovjet oldalra átállítani, 1944. október 16-án ennek egy részével átment a szovjetekhez. 1944. december 21-én az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, 22-étől 1945. november 15-ig miniszterelnök. 1945–1947 között a nemzetgyűlés tagja, majd a MFP képviselői tisztségétől a választási bíróság őt is megfosztotta. Betegségben hunyt el.

⁸⁶ Augusztus 25-én volt a nagygyűlés. Ennek megkezdése előtt 300–500 fős MKP-s „különítmény” érkezett teherautókon, és elfoglalták az emelvény előtti helyet, a rendőrség pedig eltűnt a városból. Amikor Pfeiffer megjelent, tömegverekedés tört ki, őt és Keresztes Zoltánt sikerült kimenteni a tömegből, de megsérültek. Ekkor először fordult elő, hogy országosan ismert vezetőket vertek meg. Pfeiffer agyrázkódást kapott. (FÖLDESI Margit–SZERENCSES Károly: *A megbélyegzés hatalma Pfeiffer Zoltán (1900–1981)*. Budapest, Kairosz, 2003. 183–185.)

Szó mi szó: amióta a legutolsó válság kitört, azóta a kommunista machinációk a fűrásból, parlamenti cselekből és a kulisszák mögötti sakkhúzásokból gyakran nyílt erőszakká fejlődtek. Mint most is. Mert kétségtelen, ha mindkét hírforrás is túloz, mégis az amerikaiak van inkább igaza. Lehetséges, hogy Pfeifferék plakátokat ragasztottak át, de hogy a verekedést nem ők provokálták, az biztos.

Egy másik dolog: Sulyok külföldre utazott. Ebből a »Világosság« szörnyű nagy szenzációt csinált, hogy Sulyok megszökött. Szintén a Belügyminisztérium közli, hogy Sulyok rendes útlevéllel ment külföldre, s bármikor hazajöhet, hisz ellene semmi eljárás nincsen. Szintén amerikai hírforrásból származik az a hír, mely szerint Sulyok Rákosi tanácsára ment volna külföldre.

1947. augusztus 27. „Kíváncsi voltam, vajon a Balogh-párt valóban olyan erős-e, mint amilyennek a Magyar Nemzetben mondja magát, s vajon milyen a programja, az emberei, igazak-e azok a vádak, amiket ellenük fölhoznak? E célból kimentem a parlament elé az esti 7 órás nagygyűlésükre. Íme ezeket tapasztaltam.

Gondolom a párt jó ellenzék lesz. Parragi, Balogh és Kovács Imre beszédei, noha pár általános kortes-izű rész el volt benne helyezve, testhezállók voltak. Jó középpárt lesz, s biztosítani fogja, hogy a parlamentben ne csak »Bólintó Jánosok« legyenek. A tömege komoly: nemcsak az egész parlament előtti tér volt zsúfolt, hanem az összes mellékutcák is. S ami fő: önkéntes megjelenők.

A legerősebb bemondás Kovács Imre nevéhez fűződik. Foglalkozott a 200 000 fölvidéki magyar sorsával, és kijelentette, a lakosságcsere veszélyes dolog. Könnyen eszébe juthat másoknak is, és akkor 1 millió, sőt 12 millió magyart is kicserélhetnek. Remek kortesfogás. Ki nem gondolt Szibériára?

A gyűlés végén fogadalmat olvastak föl, melyet utána zúgott a tömeg: fogadjuk, hogy a 9-es listára szavazunk.

Persze volt rendbontás is. A rendbontókat jól megverték, végig vesszőfuttatták az egész téren, még a rendőr is ülepen rugdosta őket.

Balogh páter két okból okos ember. Először, mert ellenzéki s másodszor, mert még sincs lefogva. Vajon gerinctelen-e ez az okosság?

*

1947 nyarán a külpolitikai helyzetet már a két blokkra szakadás jellemzi. „Elsőbb volt a Truman-elv, ebből folyik a Marshall-terv, a pánamerikai fegyveregységesítés és a görög–török kölcsön. A válasz: a Szovjetunió növekvő agresszivitása a mi vidékünkön. Kérdés már most, hogyan oldódik föl ez a feszültség – vagy esetleg kirobban?

A Szovjetunió politikája a pattanásig feszítés elve. Ilyen módszerrel mindig nyerhetnek valamit. Számukra nem jó a zavartalan béke, de még rosszabb a háború.

Ezért nem akarják. A háború csak az USA kívánságára történhet – ha gazdasági problémáinak megoldására nem volna más kiút. Ez pedig a közeli jövőben valószínűtlen.

Közben mi történik velünk? A békekötés ratifikálásáig nem történik változás, hiszen a kormány biztos győztesnek látszik a választásokon, ellenzéki összefogást pedig nem engednek meg. Ezt meg is tudják akadályozni. Az oroszok kivonulása után⁸⁷ minden attól függ, hogy mekkorára morzsolták le addigra az ellenzéket, illetve képes lesz-e az ellenzék eredményes politikát folytatni. Tárgyilagos megfontolás azt mondatja, hogy ha az oroszok kivonulása után működőképes ellenzék lesz, akkor a viszonyok politikai tekintetben javulni fognak.”

*

1947. augusztus 28. „A választási küzdelemnek egyik legjellegzetesebb motívuma a pártok »egyház-segnyalása«. Két tisztán keresztényjellegű párt van, a Demokrata Néppárt, mely az alsópapság agitálására támaszkodik és Schlachta Margit női táborra.⁸⁸ Balogh, bár egyetértett a fakultatív hitoktatással, most annak legnagyobb ellenzője, kortesbeszédeiben mindenütt védi az egyházat, még ott is, ahol a kutya sem támadja. A Függetlenségi Párt a papsághoz körlevelet intézett támogatást kérve. A Kisgazdapárt nagy Krisztus-plakátot nyomtatott és a Vatikánnal való diplomáciai kapcsolat fölvétele mellett kardoskodik. A marxisták templomot építenek, harangot adományoznak és a pártvezérek húzzák meg azt először. A fakultatív hitoktatás eszméjét pedig Nagy Ferencre kenik.

Egyszóval jól megy most a katolikusoknak.”

*

1947. augusztus 31. Egy finn barátommal voltam akkoriban szoros levelezésben. Neki számoltam be elsőnek a választások eredményéről. A koalíció 60 %-ot ért el:

kommunisták 21,8%;
szociáldemokraták 14,6%;

⁸⁷ Kritikai megjegyzés: ez a föltételezés akkoriban teljesen logikus volt. A békeszerződés aláírása után a katonai megszállás szükségessége megszűnt. Persze a dolgok másként történtek...

⁸⁸ Slachta Margit (1884–1974), tanítónő, aki 1918-ban megalakította a Keresztény Női Tábor, amelyet első hölgyként 1920–1922 között képviselt a parlamentben. 1923-ban a Szociális Testvérek Társaságát alapította meg. A második világháborúban kiállt a zsidóság üldözése ellen, a német megszállást követően több ezer embert bujtatott. 1945-ben a PDP listáján jutott be az országgyűlésbe, mivel pártjának nem engedélyezte az Országos Nemzeti Bizottság az indulást. 1947-ben a Keresztény Női Tábor (KNT) képviselőjeként jutott be a parlamentbe, de 1949-ben kénytelen volt elhagyni az országot.

kisgazdák 15% (1945-ben 56%!⁸⁹);
parasztpárt 8,6%.
Az ellenzék 40%-ot aratott:
a néppártiak 16,4%;
a függetlenségiek (Pfeiffer) 14,4%;
Balogh-párt 5,1%;
radikálisok 1,9%;
Schlachta 1,3%;
polgári demokraták 0,9%.⁹⁰

Naplóban a következő kommentár található: „A választások viszonylagos meglepetést keltettek. A kommunisták 21,8%-a jó adag választási csalást tartalmaz, hiszen meg volt engedve, hogy egy kék igazolvány ellenében valaki ne lakóhelyén, hanem másutt szavazzon. Egy csomó ilyen hamisított igazolvány, teherautók és pár mindenre kész pártember: futószalagon gyártott szavazatok. E svindli nélkül⁹¹ valószínű lett volna a megjósolt 18%. A kisgazdák ily méretű visszaesésére senki sem számított. Nagy meglepetés. A szocialistákat nagy általánosságban túlértékelték. Újabb meglepetés: a Parasztpárt megerősödött a múlt választások óta. A Néppárt volt a választások legnagyobb, s mondjuk meg: öröndetes meglepetése. Senki sem gondolt Barankovicsék ilyen nagyarányú befutására, azt hiszem ők maguk sem. A Radikális Pártról azt gondolták, hogy Peyer majd odacsal egy pár szavazatot, de ez tévedésnek bizonyult. Balogh-ról azt hittem, hogy erős ellenzéki párt lesz, de az eredmények lecsúszásáról szólnak.

A szavazások tisztasága ellen több párt kifogást emelt. Véleményem szerint a szocialisták is le fognak tenni arról, hogy új választásokat követeljenek. A kommunisták befolyása a kormányzatban még inkább nőni fog. Viszont a parlamentben nehezebb lesz a munkájuk.”

*

1947. szeptember 9. Naplóból két fatális megjövendölést emelek ki:

1/ „El kell készülnünk arra, hogy egész életünket végigkíséri az a társadalmi rend, melynek alapjait 1945-ben rakták le.”⁹²

⁸⁹ Pontosan: 57, 03%.

⁹⁰ Pontosan: MKP: 22,3%; FKgP: 15,4%; SZDP: 14,9%; NPP: 8,9%; Demokrata Néppárt: 16,4%, MFP: 13,4%; FMDP: 5,2%; MRP: 1,7%; KNT: 1,4%; PDP: 0,7%.

⁹¹ A különböző csalási módzatok közül ez volt a legfeltűnőbb, ezért is nevezték el kékcédulás választásnak, de legfőképpen nem ennek köszönhetően, hanem a választójogi névjegyzék különböző módon történő „szelektálásával” nyerték meg a választást.

⁹² Szekfü Gyula történész, moszkvai magyar követ is a 150 éves török hódoltságához hasonlította a helyzetet, amelynek megszűntének az időpontját nem akarta megjósolni.

2/ „A szocdem párt kongresszusától azt várni, hogy új választásokat kérjen és kiváljon a koalícióból, mint azt közvetlenül a választások utáni elkeseredésükben mondták, a tényekkel való nem számolás jele. Pfeifferék pártjának könnyen lehet az a sorsa, mint Petkovéknak Bulgáriában.”

*

Nem kellett sokáig várni, hogy ez a vészjóslat beteljesüljön. 1947 novemberéből idézek három tipikus megnyilvánulást:

Rajk László⁹³ belügyminiszter: „Pfeiffer Zoltán nemcsak cserbenhagyta az országot, hanem szökésével beismerte azt, amit már több alkalommal kihangsúlyoztunk, hogy ő és pártja idegen érdekek szolgálatában, lényegében hazaáruló politikát folytat. Éppen ezért a magyar demokráciában az ilyen hazaáruló pártnak helye nincs, működését minél hamarabb fel kell számolni és képviselőinek nincs helyük a magyar parlamentben.”

Gerő Ernő⁹⁴ közlekedésügyi miniszter: „A fasiszta reakciónak nem lehet helye Magyarországon. A dolgozók a Pfeiffer-párt teljes likvidálását követelik. Bizonyos egyházi körök is a demokrácia ellen dolgoznak, de alaposan tévednek, ha azt hiszik,

⁹³ Rajk László (1909–1949) 1931-ben lépett be az illegálisan működő KMP-be, emiatt kizárták az egyetemről, ahol magyar–francia szakos hallgató volt. 1935-ben román állampolgárságára hivatkozva kiutasították, mivel sztrájk szervezésének volt a részese. Részt vett a spanyol polgárháborúban, majd Franciaországba került, 1941-ben tért vissza Magyarországra. Itt letartóztatták, 1944-ben szabadult, részt vett a Magyar Front szervezésében. A sikertelen kiugrási kísérlet után elfogták, a háborút követően Dél-Németországból tért vissza. 1945–1949 között az MKP, majd az MDP Titkárságának a tagja, 1945–1949-ben parlamenti képviselő. 1946-ban Nagy Imre helyett ő lett a belügyminiszter, és jelentős szerepet vállalt az MKP térnyerésében. 1948-ban külügyminiszterré „léptették vissza”, 1949. május 30-án letartóztatták, majd koncepciós perben halálra ítélték. 1955 novemberében rehabilitálták, 1956. október 6-án újratanították, ez utóbbi esemény a sztálinista rendszer elleni tüntetéssé vált.

⁹⁴ Gerő Ernő (1898–1980) 1918-ban lépett be a KMP-be, majd a Kommunista Ifjúság Szövetségbe (KIMSZ). A Tanácsköztársaság után Bécsbe emigrált, majd Magyarországra jött, de elfogták és 15 évre ítélték. 1924-ben egy szovjet–magyar hadifogolycseré során a Szovjetunióba került. Később Franciaországba küldték, majd részt vett a spanyol polgárháborúban, ahonnan ismét a Szovjetunióba, majd 1944 végén Magyarországra került. 1944–1957 között parlamenti képviselő. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés PB és a Nemzeti Főtanácsnak a tagja. Kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter, 1945 novemberétől közlekedésügyi miniszter, 1949-ig több minisztériumot vezetett, az MKP, majd az MDP PB tagja. Több, különböző gazdasági vezetői pozíció betöltése révén a magyar gazdaság irányításának egyik meghatározó szereplője volt. 1953–1954-ben belügyminiszter, 1954 júniusában lett elnöke az MDP KV Gazdaságpolitikai Bizottságának, amely a korábbi reformok egyik megakasztója lett. 1956. július 18–október 25. között az MDP főtitkára, október 28-án a Szovjetunióba menekítették. 1957-ben több pozíciójától is megfosztották, 1960-ban tért haza, fordítói munkát végzett. Az MSZMP KB 1962-ben az ő felelősségét is megállapította az 50-es évek törvénysértéseivel kapcsolatban.

hogya a fák az égig nőhetnek. Ha egyébként ezt meg nem értenék, a tényekből fogják megérteni.”

Révai József a *Szabad Nép* főszerkesztője vezércikkében a Pfeiffer-párt fölszámolását a demokrácia önvédelmének minősíti. Tagadja, hogy lenne egy kommunista terv, mely a koalíciós kormányzást fel akarná váltani „totális” párturalmi, azaz egy-pártrendszerre. A városban körbe suttogott kérdésre „ki van soron Pfeifferék után?” Révai azt feleli: „*A sor senkire sem kerül.*” Csak a naivakat lehet így elaltatni.

*

1948. január 26. A *Szabad Száj* rendkívül népszerű, szellemes vicclap volt ebben az időben. Három hétig volt betiltva. Mikor újból megjelent, homlokán a következő fölirat díszelgett:

*„A beszélő humoristát sokan észre sem veszik,
az elnémított bohócba mindenki fölfigyel”.*

*

1948. február 20-án finn barátomnak ezt írtam (németül): „*Szívünkben is érezzük, hogy az új esztendő sok bizonytalanságot rejt számunkra. A politikai élet még sohasem volt ilyen ködös. A gazdasági élet jövője kétes. A jogbiztonság megdőlt. Még a legélesebben látó próféták sem tudnak mit mondani. Nyugat és Kelet annyira eltávolodtak egymástól, hogy már egyik sem törődik a másikkal. Ami számunkra különösen sajnálatos.*”

*

1948. május 1. A munkásság ünnepe. Két barátommal, Sándor Gyurkával és Parakovits Lacival kimentünk a Városligetbe, hogy megnézzük a „plebs”-et és a „tömegdance”-t. „*Ez utóbbi nagy meglepetést okozott, amennyiben azt tapasztaltuk, hogy a plebs (ferencvárosi és angyal földi srácok) jobban táncol, mint mi, egyes ifjak határozott tehetségnek tekinthetők. Csodálatos, hogy mekkora hatással van az amerikanizmus ezekre a fiatal emberekre. Pont úgy táncolnak, ahogy a filmekben látják, és imponál nekik a minél nagyobb vagányság. Végeredményképp nem romlott réteg ez, kissé vadóc, s imitt-amott a katolikus elvektől bizony elrugaszkodott.*”⁹⁵

⁹⁵ Az ünnep bő egy hónappal az SZDP bekebelezése előtt volt. A két párt (MKP, SZDP) igyekezett minél több embert mozgósítani. Budapest öt pontján gyülekeztek, és onnan vonultak öt oszlopban a Hősök terére. Az MKP-hoz tartozó szervezetek külön, a pártszervek üzeneként és kerületenként vonultak fel. Az ünnepség végén több helyen, pl. Városligetben és a Népligetben tartottak szó-
rakoztató rendezvényeket. (Az 1948. május 1-i felvonulás menetrendje 3. PIL, 283. f. 26. cs. 9. ö. e.)
Az 1957. május 1-jei ünnepség koreográfiája is ezt követte.

*

Talán érdemes megemlíteni édesanyám kiskunhalasi birtokának sorsát, mert szintén jól tükrözi hazánk társadalmi változásait. Anyai nagyapám, Dudás Fábián gazdag ember volt. A bácskai Kulán a Ferenc csatorna mérnöke volt, de nagy földbirtokkal is rendelkezett (a pontos kiterjedést nem ismerem, 2000 hold körül volt). Dudás Fábián tüdőbeteg lett, a telet kétszer is Egyiptomban töltötték, ennek ellenére fiatalon meghalt. A birtok édesanyámra szállt és az árvaszék kezelte. Mikor 1918-ban Kula Jugoszláviához került, nagymamám, „Irma mama” Szegedre költözött, és a birtokot eladták. A kapott pénz a rohamos infláció miatt elértéktelenedett, és amikor a halasi birtokot megvették, az már 70 holdra zsugorodott össze. Ez a birtok szőlővel, barackossal, szántófölddel, állattenyésztéssel bérletbe került, Borbényi István keze alatt. Persze, a „tanya” nagyon jól jött az 1944–45-ös ínséges időkben. Amikor 1948 júniusában első egyetemi vizsgálómra készültem, a halasi tanyára vonultam vissza (7 km-re volt a várostól a majsai vasút mentén, villanyvilágítás nélkül). Sokat álmodtam arról, hogy mit fogok a tanyával csinálni, amikor már „nagy leszek”. De a birtok egy átmeneti idő után a nagy kolhozosítás folyamán beolvadt egy állami vállalatba, a tanyát lerombolták, a szőlőt, gyümölcsöst kiszaggatták.

*

1948 áprilisában az olasz választások miatt van izgalomban Budapest. Ott szabadon választhatnak az emberek a De Gasperi vezette kereszténydemokraták és a nyugati világ legerősebb kommunista pártja között. De Gasperi győzelme nagy örömet okozott nekünk, kicsit vigasztalt szomorú helyzetünkért.⁹⁶

1948. június 12-én végül is bekövetkezett a Szociáldemokrata Párt bekebelezése a Kommunista Párt által. Az új párt a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) néven működött tovább. 1948-at a „fordulat évének” minősítették: *„A népi erők döntő csapást mértek a reakció gazdasági és politikai pozícióira, a termelési eszközök döntő részét állami tulajdonba vették, a burzsoáziát kiszorították a hatalomból, és a hatalom teljes egészében a dolgozó parasztsággal szövetséges munkásosztály kezébe került.”*

*

1948 nyarán naplóm nem tartalmaz politikai bejegyzést. Az ország figyelmét a londoni olimpia köti le, ahol sportolóink szép eredményeket érnek el.⁹⁷

⁹⁶ A kereszténydemokraták ekkor abszolút többséget szereztek, amire sem korábban sem pedig a későbbiekben nem volt példa a korszakban.

⁹⁷ 10 aranyat, 2 ezüstöt és 11 bronzot nyert az olimpiai csapat, továbbá 11 negyedik 9 ötödik és 5 hatodik helyezést. Az ezt megelőző berlini olimpián is 10 arany született. (A legjobb olimpiai szereplésünk. *Népsport*, 1948. augusztus 13.)

Kezdek óvatos lenni. Egyik közeli barátom, Görgey Gyuri (Georgie-nak becéztük, a híres tábornok leszármazottja) édesanyjával Párizsba távozott, ahol a bátyja diplomáciai szolgálatban volt. Intenzív levelezés alakult ki köztünk: én, amikor közügyek kerültek szóba, már tolvajnyelvet használtam (géppel írt leveleim másolatát megőriztem).

A társadalmi nyomás egyre erősebbnek bizonyult. Egy tipikus példa (1948. november 30.): *„Vannak »Szabad Nép« összejövetelek házanként, amikor az olvasók összejönnek és megbeszélik a lapot egy hivatalos előadó vezetésével. A szomszédban jött össze az első ilyen összejövétel (mi a Teréz körút 2. alatti ház 5. emeletén laktunk). Én voltam ott a család részéről. Egy Szép nevű elvtárs lotyogott, égbemeresztő dolgokat – főképp a »fekete reakcióról« (az egyház)...”*

ÚJSÁGÍRÁS

1947 júniusában, épp gimnáziumi tanulmányaimat fejeztem be, perspektíva nyílt meg előttem, hogy egy lépést tegyek tervem felé, mely a közéletben való részvételt irányozta. Családom egy jó ismerőse a *Kis Újságnál* dolgozott. Ő hozott össze egy Maron nevű szerkesztővel, aki mellett mint külső munkatárs dolgozhatnék. Akkoriban a *Kis Újság* a legolvasottabb napilapnak számított, a Kisgazdapárt holdudvarához tartozott. Marontól kaptam svájci, francia és angol folyóiratokat. Ezek alapján készítettem pár próbacikket, melyek elnyerték tetszését. Így intenzív tevékenység indult meg. Főleg saját kezdeményezésű tudósításokat készítettem, melyek mind megjelentek.

A nehézségek októberben kezdődtek. Az újság nem kapott elég papírt. De ha ritkábban is, még jelentek meg cikkeim. Csak 1948. május 12-én írtam Görgey Georgie barátomnak Párizsba: *„Az újságírást sürgősen abbahagytam, mert amit ők szeretnének, hogy én írjak, azt én nem írom, amit pedig én szeretnék írni, azt ők nem hagyják.”*

Maronnal azonban kapcsolatban maradtam. Meg is látogattam 1948. szeptember 17-én: *„Nagyon kedvesen fogadott, s mintegy óra hosszat eldiskuráltunk. Ami az újságírást illeti, mesélte mennyire meg van kötve. Ha hoz olyan zsánerű cikket, mint voltak az enyéme is – hisz végeredményben riportlap a Kis Újság – akkor mindjárt rátelefonál a miniszterelnök sajtóosztálya, hogy miért nem a terménybeszolgáltatásról írnak, s akkor mit lehet tenni? Írni a terménybeszolgáltatásról. Megmondottam Maronnak, hogy mennyire szigorúan elvi alapon állok, s most nem kívánok írni, mert az elvföladást jelentene, hanem teljes gőzzel tanulok. Mondtam is, ha van valami kérdeznivalóm, számíthatok-e az útbaigazítására, amire igennel felelt.”*

A KATOLIKUS VILÁG

17 éves koromban egy időleges racionalista, deista intermezzo után visszatértem a katolikus hithez. Kialakult egy rendszeres világnézetem, melyben nagy szerepe volt a középiskolai hittantanítás szisztematikus voltának: vallástörténelem, erkölcs-tan, dogmatika, apologetika... Ez sokkal inkább egy intellektuálisan kidolgozott világnézet volt, mintsem közvetlenül az evangéliumokra alapozott szemléletmód és életvitel. Mindenre volt válaszom, és erre szükség is volt az akkori ideológiai harcokban. Dr. Simon Sándort, rendkívül jó humorú filozófianárunkat választottam lelki vezetőnek, aki nagy bölcsességgel hallgatott meg és látott el jó tanáccsal. Akkori gyónásaim szövegét híven megőriztem.

Önkéntesen jártam különféle előadásokra, hogy tovább műveljem magam. Így például említést teszek egy sorozatról, melynek tárgya a tomizmus volt. Megjegyzem az előadóról: „*A dominikánus Eglis István nagyon megnyerő ember*”. Érdeklődöm a nyugati világ katolicizmusa iránt is. 1948. január 14.: „*Parragi a Magyar Nemzetben elég gyakran foglalkozik katolikus jellegű kérdésekkel, s most legutóbb, a vasárnapi számban is »Francia katolikus hangok« címmel ír cikket. Ez nagyon alkalmas arra, hogy látókörmét tágítsa anélkül, hogy állást akarnék foglalni.*”

*

Kapcsolatokat építék, hogy részt vegyek a katolikus közéletben. Ibrányi Ferenc, a teológiai kar dékánja,⁹⁸ jó barátja volt dr. Telléry Géának, édesanyám második férjének. Közbevetve jegyzem meg, hogy Telléry Géza a Mindszenty-perben az egyik fontos vádlottat, Ispánky Bélát védte. Ibrányi Ferenc Mindszenty közvetlen környezetéhez tartozott. Mindszenty, akit a tömegek mint utolsó védőbástyát követtek, nekem hajthatatlan, kemény embernek tűnt. Jól emlékszem az egyik a Bazilika előtti gyűlésre, ahová anyámmal együtt mentünk: százezres tömegek voltak jelen.

Egy fiatal katolikus számára, mint én, két vonal volt nyitott: a visszautasító, nem megalkuvó, rendíthetetlen magatartás, melyet Mindszenty képviselt, és egy „ment-sük, ami menthető” stratégia, mely főleg a keresztény, haladóbb, Demokrata Néppártban volt föllelhető.⁹⁹

1947. október 4.: „*Tegnap beszélgettem Ibrányival kb. egy órát az elhelyezkedésem ügyében. Válaszút elé állított: ő megszerzi a kapcsolatokat, de kérdés, hová aka-*

⁹⁸ Ibrányi Ferenc (1901–1983) 1945–1946-ban a budapesti tudományegyetem hittudományi karának dékánja. 1949-től több külföldi egyetemen, stb. oktatott.

⁹⁹ *Ez a különbségtétel hamar fölöslegessé vált. A Demokrata Néppárt számára sem volt más kiút, minthogy 1949-ben föloszlassa önmagát.*

rok: a jobboldali (Mindszenty) katolikusokhoz vagy a baloldaliakhoz (Barankovics, Eckhardt Sándor, Szekfű Gyula,¹⁰⁰ etc.)? Ez lelkiismereti kérdés. Ibrányi jobboldali.

Most igyekszem meghozni a döntést. Én nem vagyok sem jobboldali, sem baloldali katolikus, mert a katolikum egyetemes. De a társadalmi kérdésekben, a módszerekben, tehát nem az elvekben, lehetnek különbségek. Lehet egy csoport, amely úgy véli szolgálni a jövőt, ha merev marad, és nem ül le egy asztalhoz ezzel a rendszerrel (ezek a jobboldaliak), s lehet egy csoport, amely tudja, hogy ez a rendszer egy egész életen át fenntarthatja magát, tehát maga a katolikum fennmaradása érdekében ki kell jönni vele, ill. anélkül, hogy elveit föladrná, kellő kritikát űz két fronton, a kommunizmus és a múlt irányában is (ezek a baloldaliak):

Az első irány látszatra gerincesebb, de a második hasznosabb, igazi réalpolitika.

Az első népszerűbb, s ha háború lesz, utána igazi nagy szerep vár rá.

Tehát minden ebben összefügg: lesz-e háború vagy nem. Ha nem: a baloldali módszer a helyes; ha igen, a jobboldali.

Meg kell vizsgálnom, lesz-e háború.¹⁰¹ Itt a kérdés gyökere. A világbéke csak kétféle módon biztosítható: vagy úgy, hogy az államok föladják szuverenitásukat és világállamba tömörülnek, vagy úgy, hogy a két oldalra vált nagyhatalmak erejükben egyensúlyozzák egymást.

A római birodalom óta még nem szerepelt a világtörténelemben olyan egyedülálló erőtenyező, mint ma az USA.¹⁰² Ő az igazi és egyetlen nagyhatalom. A világbéke teljesen az ő mérsékletétől függ. Akarja-e vagy sem? S ez remélhetőleg el fog dőlni a novemberi külügyminiszterek tanácskozásain.

Ha most ideiglenesen a jobboldal mellett döntök is, azt fenntartással teszem novemberig.”

*

Alaptulajdonságaim következtében, sosem voltam vakmerő, mindig igyekeztem körültekintően viselkedni. Így arra is kellett gondolni, hogy mi lesz velem, ha a választott pályámon ellehetetlenülök. A Kis Újságba járva fedeztem föl a nyomdász-mesterség szépségét. Arra gondoltam, hogy kitanulom ezt a szakmát, és ha bajba

¹⁰⁰ Szekfű Gyula (1883–1955) német, francia és történelem szakon végzett. 1925-ben a budapesti egyetemre nevezték ki tanárnak az újkori magyar történeti tanszékre, 1925-től az MTA levelező, 1941-től rendes tagja. A második világháború alatt a nyilas hatalomátvételt követően bujkálni kényszerült, neve a Keresztény Demokrata Néppárt elnökeként is szóba került, és beválasztották az 1945-ös nemzetgyűlésbe. 1945. október 15-én nevezték ki rendkívüli és meghatalmazott moszkvai követé, 1948 májusától nagyköveté, de még ebben az évben felmentették, 1953-tól országgyűlési képviselő, 1954-től a NET tagja haláláig.

¹⁰¹ Kritikai megjegyzés: a dilemma nem volt légből kapott: 1950-ben kitört a koreai háború; aztán jött 1956; 1962-ben a kubai válság...

¹⁰² Ne felejtjük el, a Szovjetunió még nem rendelkezik atombombával...

kerülök, például kirúgnak az egyetemről, akkor mint kézimunkás, nyomdában biztosítanám megélhetésemet. Mint ez később kiderül, erre nem került sor.

*

1947 szeptemberében még sokféle terv volt a levegőben. Naplóm megemlíti őket: a Demokrata Néppárt szervezkedett; szó volt egy új katolikus napilap elindításáról; kapcsolatba kerültem Boldizsár Ivánnal,¹⁰³ aki ugyan más táborhoz tartozott,¹⁰⁴ de nekem intelligenciájánál és nyitottságánál fogva vonzónak tűnt. Mindezek a tervek egymás után mentek füstbe.

Az ellenállás azonban tovább folyik. 1948. március 7–12-én egyetemi lelki gyakorlaton vettem részt. *„Szabó József jezsuita tartja. Kemény beszéd az, amit mond: Kertelés nélkül ecsetelte az egyház ellenségét.”*

*

A Kommunista Párt az egyházzal szemben is alkalmazta a megosztás taktikáját. „Békepapokat” szervezett be, akiknek a főadata az volt, hogy a Mindszenty-vonallal szembeszegüljenek, és kimutassák a rendszerhűség lehetőségét. Egyik ilyen kiemelkedő békepap volt a cisztercita Horváth Richárd. A *Magyar Nemzet* 1948. február 22-i számában így érvelt: *„A szocializmus gyönyörű gondolat, de hordozhatja csak egyirányban látó anyageelvűség is mint programot. De hordozhatja evangéliumi hit is, lélek is [...] tehát nem a szocializmus nem kell ilyenkor, hanem nem kell mellé a materializmus hite.”*

Horváth Richárd a Hazafias Népfront Országos Tanácsának lett a tagja 1954-ben, országgyűlési képviselő 1958-ban, az Elnöki Tanács tagja 1963-ban.

*

Minthogy 1947 őszén elkezdtem az egyetemet és a diplomáciai tanfolyamot (lásd később), új cselekvési kilátások nyíltak meg előttem. Már korábban is történtek kezdeményezések, melyek a katolikus ifjúság összefogását célozták. 1947. január 28-án nyolcadikos gimnazista vagyok, ezt írom: *„Ma délben a bencések gimnáziumában jött össze a ciszter, bencés és piarista gimnázium 3-3 delegáltja, hogy a közös önképzőköri szervezetet megalkossa, és a három iskola szellemi elitjének összeismerkedését elősegítse. [...] Teljes sikerrel jártunk. [...] Február 22-én ül össze a három gimnázium.”*

¹⁰³ Boldizsár Iván (1912–1988), publicista, tagja volt az 1947-es magyar küldöttségnek a párizsi tárgyalásokon. 1951 és 1969 között több országos napilap szerkesztője.

¹⁰⁴ Csak később tudtam meg, hogy ténykedése 1945 óta kétséges volt.

1947. szeptember 23. Az egyetem első hete: „Külön blokkot alkotunk volt egyházi iskolások. A szünetekben rögtönzött vitákat folytatunk. [...] A nívó jó, jobb mint vártam. [...] Kezembe veszem egy katolikus jellegű csoport megszervezését.”

Valóban írtam egy körlevelet, melyet ismert vagy újonnan megismert évfolyamtársaknak juttattam el. Idézek belőle:

„Uraim,¹⁰⁵

mindannyian itt közölünk, amint az egyetemi oktatás első napján bementünk a tanterembe és elfoglaltuk a helyünket, körülnéztünk ismerősök után, vagy igyekeztünk új ismerősöket, esetleg barátokat szerezni. Itt-ott fölbukkant egy-egy ismerős arc, bemutatkozások követték egymást, s lassan kialakult egy kis csoport, azoknak a csoportja, akik egymást közelebb érezték magukhoz.

Ha az ember végignézett a padsorokon észrevehette, hogy háromféle egyetemista ül a teremben. Egyikfajta, aki bizonyos előnyökkel indul velünk szemben az életbe, mert világnézete, párttagsága, simulékonyasága – ez utolsónál csak az opportunistaakra gondolok, nem az elvhívekre – elsőrangú startlehetőséget biztosít nekik. Másikfajta, akik közömbösök. Ezek közé tartoznak egyrészt komoly elemek, akik mindenféle csoportulástól irtóznak, mert az egyéniségüket féltik tőle – normális időkben igazuk van – vagy mert bátortalanok, de másrészt idetartoznak azok is, akik kártyáznak, csak bálrendezéssel törődnek, egyszóval akik akárhová is besorozva nem nyomnak semmit. A harmadik csoportba tartoznak olyanok, akik azon dolgoznak, hogy a világból valami jobbat és szebbet hozzanak ki.

Ennek a harmadik kis csoportnak, véleményem szerint kettős a feladata:

- 1. Egy magasabb, átfogóbb, biztosabb és versenyképesebb tudás megszerzése, és*
- 2. Összetartás, és egymáson segíteni tudás az életben.*

Azonban nem elég megállapítanunk az előbbi két dolog szükségességét, hanem a végrehajtását is elő kell segítenünk. Erre én a következő módot javallanám.

Még gimnáziumi pályafutásom alatt pár hasonszőrű barátommal időközönként valamelyikünk lakásán összeültünk, és pusztán szellemi célzattal vitadélutánokat rendeztünk. Ahogy mi neveztük: agytrösztöket.

Ez a módszer most is megfelelne, persze csak a résztvevők lennének nagyobb számban. Kölcsönösen segítenénk egymásnak a nagyobb tudás elérésében, a vitakészség – hatalmas jelentősége van az életben – fejlesztésében. Minden bizonnyal kialakulna egy olyan légkör, mely biztosíték volna amellett, hogy későbben, a struggle for life-ban, ami sokunk számára már most megkezdődött, mindig egymás segítségére és támogatására leszünk. [...]

¹⁰⁵ Érdekes megjegyezni, hogy a címzettek között nincs lány. Akkoriban az iskolák „egyneműek” voltak.

Konkrét indítványom: október 4-én, szombat délután, egy próbaösszejövételre nálam össze lehetne jönni. [...] Mindenkit a legszívesebben látok [...].”

Végül is egy idősebb hallgató köré csoportosultunk. Kaas Ervin¹⁰⁶ volt a neve, aki a Főiskolai Bizottságnak, a katolikus egyetemi ifjúság csúcsszervezetének volt a felelőse. Mikor később letartóztatták, Kistarcsára és Recskre internálták. Részt vett az 1956-os fölkelésben, majd újra internálták. Közelebbi társaim voltak Ferdinándy László, Bakács Tibor, Rabár Ferenc (aki Antall József első demokratikus kormányának lett a pénzügyminisztere, 1990-ben).¹⁰⁷ Én a Főiskolai Bizottság külügyi osztályán fejtettem ki tevékenységemet. A katolikus ifjúság helyzetét ismertettem angol nyelven. Ezeket a tudósításokat Udvarhelyi atyának kellett Svájcba juttatnia, hogy azokat külföldi lapok közöljék. Ő volt szervezetünknek egyházi tanácsadója. Ugyanakkor a Szent Imre kollégiumnak volt az elöljárója.

Ez a szervezeti élet 1948 első felében intenzíven folyt. Udvarhelyi Béla atyával állandó kapcsolatban voltam. Mondtam neki, hogy írásaim kardos hangja nem alaptermészetemből folyik, hanem a speciális körülmények produktuma. 1948. június 21.: *„Voltam fönn Udvarhelyi atyánál. Július végéig nem találkozunk, mert most igen bolygatják az Actio Catholicát,¹⁰⁸ így csöndben kell maradni.”*

1948. augusztus 19-én a következő „önértékelést” írtam naplómba: *„Nem közönséges erőket érzek magamban céljaim véghezviteléhez. Isten segítségével lelki fölfrissüléssel, teljes erőösszpontosítással fogok neki további fölkészüléseimnek – tanulmányaimnak – és terveimben megteszem a kezdő lépéseket.*

Hogy mik ezek? Ha lehet felső támogatással megcsinálni egy katolikus szűk szellemi káder fölállítást és képzését megfelelő professzorok által. [...] Erre a jövő szempontjából nagy szükség van, mert ha változás következik be, vezető koponyák kellenek, ha pedig ilyen nem történne, a katolikus szellemiség fönntartása az elengedhetetlen föladat. [...]

Bár természetemnek nem alapvonása, de megfeszített akarati munkával tulajdonomná kell tennem a makacs bulldogságot. A nagy harcokat csak az ilyen természet teheti eredményessé. [...]

¹⁰⁶ Kaas Ervin (1925–1987) cserkész és diákmozgalmi vezető volt, 1956. november 4. után is részt vett az illegális kiadványok terjesztésében.

¹⁰⁷ Rabár Ferenc (1929–1999) 1949–1960 között több kereskedelmi vállalatnál dolgozott, majd volt vezető pozícióban, illetve tudományos munkát végzett. 1975–1980 és 1985–1987 között Laxenburgban (Ausztria) a Nemzetközi Alkalmazott Rendszerelmzési Intézet mezőgazdasági program-vezetője, 1982–1985-ben az Országos Tervhivatal osztályvezetője, 1990. május 23-ától 1990. december 20-ig az Antall-kormány pénzügyminisztere, majd a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen tanított.

¹⁰⁸ Katolikus szervezet, a második világháborút követően a pártállam a befolyása alá vonta.

*Ma még tudásom alapján messze sem érzem magam késznek, de meg kell teremtenem már most azokat az előfeltételeket, melyek későbbi működésemmel szükségesek, annak elkezdését megkönnyítik. Vagyis már most ismerjenek meg, kezdeményezzek mint föltörő, nagycélú embert tartsanak nyilván és tanuláshoz is közvetlen oktatásban nagytudású férfiukat kapják.*¹⁰⁹

1948. szeptember 4. „Este Ibrányi Ferenc egyetemi tanár (etika) volt itt édesanyjával vacsorán. Nagy súlyt helyeztem erre a látogatásra a terveim szempontjából, de semmi eredményt sem értem el. Ibrányi ugyanis kijelentette, hogy ellenez mindenféle katolikus politikát, s ha a jövő rezsimben a primás úrnak más lesz a véleménye, még ő fog az exkommunikáltak sorába kerülni.”¹¹⁰

Hát ez nagy gyöngeség. Persze azért provokáltam egy vitát, hogy megtudjam, miért ellenzi. Hát azért, mert túlmegy a hit és erkölcs területén.”

1948. szeptember 13. „Kerestem Kaas Ervint, de nem találtam otthon. Az Actio Catholica Főiskolai Bizottsága föloszlik. Ő már nincs ott, lakását pedig nem tudták megmondani. Majd fölkeresem Udvarhelyi atyát, hogy terveimet ismertessem.

*

Ebben az időben jött létre a jövőre nézve döntő találkozás Szabó Dénessel és Lámfalussy Sándorral.¹¹¹ Velük¹¹² Udvarhelyi atyánál ismerkedtem össze. Mindketten a Szent Imre kollégiumban laktak. „Hasonló gondolkodásúak vagyunk, törek-

¹⁰⁹ Kritikai megjegyzés: ezeket a sorokat ma olvasva, meglep az akkori ambiciózus hangvétel. Az idézetet meghagytam, mert jól rávilágít arra az okra, amiért Magyarországot elhagytam. Terveim az elkövetkező hetekben–hónapokban világosan lehetetlennek bizonyultak. Ezért kívántam tanulmányaimat külföldön folytatni, minden kockázat ellenére.

¹¹⁰ Ennek a kijelentésnek pontos értelme ma nem egészen világos előttem. Az a benyomásom, hogy Mindszenty hercegprimás ellene szegült a Demokrata Néppártnak, és a kialakulóban lévő kommunista vezetésű rendszerrel szemben csak az egyház megalkuvás nélküli ellenállását fogadta el. Ennek a magatartásnak lett a mártírja.

¹¹¹ Lámfalussy Sándor (1929–2015) Leuvenben 1953-ban szerzett közgazdaságtudományi diplomát. A későbbiekben több neves egyetemen oktatott és kutatott, nevesebb bankoknál, majd 1988–1989-ban az Európai Monetáris Unió Delors-bizottságának tagjaként dolgozott. 1994–1997 között az Európai Monetáris Intézet elnöke volt, ennek során ő volt a felelős az euro bevezetésének az előkészítéséért.

¹¹² Velük határozzuk el, hogy külföldre megyünk. Tanulmányainkat aztán az „Université catholique de Louvain”-en folytattuk és fejeztük be. Ott alapítottuk egy dominikánus atya segítségével, ’Sigmond Rajmunddal a „Home cardinal Mindszenty”-t, ahol a Louvainben (flamandul Leuven), a francia tagozaton tanuló magyar diákok közössége lakott és működött. Szabó Dénes Kanadában, a montreáli egyetemen kötött ki, ahol tanított és a kriminológia tudományát nemzetközileg megszervezte. Lámfalussy Sándor nemzetközi bankári karriert futott be. Az ő vezetése alatt jött létre a közös európai pénz, az euro.

véseink is hasonlóak. Szabó Szalai¹¹³ szociológiai intézetében dolgozik, s átfogó tudományos műveltséggel rendelkezik, Lámfalussy barátja, aki közgazdász. Őket szintén, mint az elithez alkalmas tagokat be akarom szervezni, s terveimet ismerttettem előttük.”

Ezentúl gyakran jövünk össze és társaságunk bővül. Udvarhelyi atya „elitképző” tervemet helyesli. Beszélni fog azokkal a fiúkkal, akikkel a dolgot csinálni lehet, majd elindítjuk az előadásokat.¹¹⁴ Az új tagok közt van Vukovich György,¹¹⁵ akinek az apja a fölvidéki magyar pártban Eszterházy János helyettese volt.¹¹⁶

1948. október 19. „Este Szabó Dénessel és Lámfalussy Sándorral volt megbeszélésem. Mindhármunkat összehoz a közös igyekezet, azonos elvek és azonos magatartás. Dénes energikusabb, Sándor módszeresebb és megfontolt.”

1948. október 21. „Este Kovács Gézánál beszélgettünk öten: Szabó Dénes, Kovács Géza, Vukovich György, Kókai György és én. Legjobban megörültünk annak, hogy jobb és bal felé mindannyian egy helyütt húzzuk meg a határokat.

Szabó Dénessel együtt sétáltam haza és nagyon összelelegedtünk érzelmileg is.”

1948. október végén megszakadnak a beszámolók a szervezkedéseinkről. Rudunk egyre inkább a külföld felé mutat. Erről később tudósítok.

¹¹³ Szalai Sándor (1912–1983), szociológus, filozófus, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1945–1948-ban az SZDP külügyi titkárságának, 1945–47 között a Külügyi Akadémiának a vezetője. 1946-tól a Szociológiai Intézet vezetője a Budapesti Tudományegyetemen, 1966–1972-ban az ENSZ Kutatási és Oktatási Intézetének (UNITÁR) kutatási igazgatóhelyettese. Több magyar egyetemen oktatott ezt követően.

¹¹⁴ Egy titkos társaság szervezése 1948-ban veszélyes vállalkozás volt.

¹¹⁵ Vukovich György (1929–2007) édesapja, István ügyvéd volt, 1945-ben Magyarországra menekültek. 1957-ben szerzett jogi egyetemi végzettséget, 1956-ban került a KSH-ba. Ennek során megújította a hazai népesedéstudományi vizsgálatokat, 1962-től a Népeségtudományi Kutató Intézet főmunkatársa, 1968-tól igazgatója lett. 1963–1966 között az ENSZ-ben, 1968–1972-ben az ENSZ Genfi irodájában dolgozott. 1972-től a KSH-n különböző vezető beosztásokat töltött be. 1990-ben a KSH elnöke lett, 1995-ben vonult nyugalomba.

¹¹⁶ Ő maga demográfus lett az ENSZ-ben (Genfben) és 1990 és 1995 között a Központi Statisztikai Hivatal elnöke.

AZ EGYETEM ÉS A KÜLÜGYI AKADÉMIA

1947 őszén tanulmányaimat két irányban akartam folytatni. Az egyetemen a jogi karon és a diplomáciai tanfolyamon, amely két évre volt programozva, és a külügyi szolgálatra készített elő. Az ezekhez kötődő eseményekről számolok most be. Kezdem az egyetemmel. Nándori Gyuszinak, aki Sopronban ment neki a mérnöki pályának, 1947. szeptember 24-én írtam:

„Az előadásokra rendesen bejárok, meglepetésemre a hallgatóság nivója messze fölülmúlja azt, amit gondolni mertem volna. Főképp egypár rendkívül intelligens bencéssel, ciszterrel meg mintagimnáziumossal szűröm össze a levet. Az előadás közti szünetekben aztán mindig meghányjuk-vetjük a világ sorsát.

A professzorok mind széles látókörű, hatalmas tudású férfiak, akiknek az előadása mellett, bizony, szellemi óriássá nőhet az ember, ha vannak fülei a hallásra. No meg egy kis esze.¹¹⁷ Az iskolánkból velem vannak Bányai, Perneczky, Zsinger, Titsch (B-sek), Andányi és a léhűtő Zimmer.¹¹⁸ Igaz, hogy ő csak bált rendez... Számára ennyit jelent a jog.”

Az első év alaptantárgyai a római jog (a jogi gondolkodás mintapéldája), a jogtörténelem, a kánonjog (mint egy szép jogi alkotás) a közgazdaságtan és a statisztika voltak. Év végén sikerrel vizsgáztam le a római jogból és jogtörténelemből.

Az 1948/49-es tanév gyökeres változásokat hozott. 1948. október 18.: *„Voltam benn az egyetemen, de az előadásoknak még se hírük, se hamvuk. Úgy hírlik, hogy a jogászok politikai reformja félévben lesz. Jómagam nem vagyok MEFESZ-tag,¹¹⁹ de mindenki belép, mert csak az lehet a tanuló-kör tagja. Viszont – állítólag, csak az lehet később egyetemista, aki tanuló-kör tag.”*

1948. október 27. *„Úgy látszik, jobb lenne belépni a MEFESZ-be, minthogy állítólag félévben politikai rosta lesz. Ennek útjait egyengetendő meglátogattam Vajda Eriket (volt piarista diáktárs), aki nagy marxista lett és a Fiatall Magyarországnak szerkesztőségében van (a MEFESZ lapja). Emlékeztettem régi vitáinkra. Mondtam neki,*

¹¹⁷ Kritikai megjegyzés: érdekes megfigyelni, hogy a stílus miként változik aszerint, hogy kihez fordul az ember: másképp írok Nándori Gyuszinak, mint a naplónak...

¹¹⁸ Mentségére legyen mondván, hogy kiváló szervező volt, hű barát, és haláláig ő hívta mindig össze az osztálytalálkozókat.

¹¹⁹ A Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége 1945-ben alakult tömegszervezet volt, 1948-ban a nevét Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezetére változtatták, de csak a Dolgozók Ifjúsági Szövetsége (DISZ) 1950-es megalakításáig létezett. 1956. október 16-án Szegeden alakult újjá Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége névvel, 1957-ben a KISZ-be olvasztották be. Az '56-os szervezet pontjai és tevékenysége jelentős mértékben hozzájárult a forradalom kirobbanásához.

hogy elkövettem azt a luxust, hogy meggyőződés nélkül ne csatlakozzam az opportunistákhoz, akik a pártba és a MEFESZ-be mentek, s nem tettem meg máig sem, de mind jobban kezdem látni, hogy nem zárkozhatom el a társadalmi valóság elől, etc., etc... egyszóval Erik azt mondta, hogy szervezési munkára jelentkeznek a MEFESZ-nél, a jogon úgylis még trehány és szervezetlen, s így biztos fölvesznek. [...]

Jó fiú volna ez az Erik, csak kissé agyára ment a dialektika. Kérdezősködött a többiek felől. Meglepődött mikor említettem, hogy Sándor Gyurka is nagy fiú a MEFESZ-ben, és a külügyi szakosztályon ügyködik az orvos karon.¹²⁰ Csodálkozására kijelenttem, hogy Gyurka átértékelte a nézeteit és lassan rájött, hogy sok mindenben bizony »nekünk van igazunk« (Gyurka azért került be a MEFESZ-be, mert tetszik egy MEFESZ-kurucnak és az beprotezsálta).¹²¹

1948. december 6–12. „Addig is, míg itthon vagyok, igyekszem magam bebiztosítani.¹²² A MEFESZ külügyi osztályán jártatom a számat. Pillanatnyilag a gyarmati népek fölszabadításán töröm a fejem. Nagy marxistákat is megijesztek és túllicítálok. Persze tojástan az ilyesmi, de még mindig a legjobb megoldás, és határozottan élvezetes, hogy az ember becsapja ezeket. Nagyon sokan vagyunk köztük, s ez így van helyesen. [...] Ha az embernek tényleg kompromittálnia kellene magát, pl. Mindszenty-ellenes beszéddel vagy más efélével, akkor egy időre beteg lesz.”

1948. december 13–19. „A MEFESZ külügyi szakosztályában előadást tartottam. Előadásom tele volt maró gúnnyal, de üresfejűeknek gyönyörűség így beszélni. Churchillből pitinér figurát csináltam, az egyik vitázóból okvetetlenkedő bohócot. Ebben éli ki magát az ember, ha nem mondhatja meg, ami a szívéen fekszik. Szeretnék kiállni az utcasarokra, s hangosan prédikálni, amit gondolok.”

Barátaim mesélik, hogy a Pázmány Péter bölcsészeti karának aulájában ez a plakát olvasható: „Ki az egyetemről a nép ellenségeivel!”

*

1947 őszén jelentkeztem a diplomáciai tanfolyamra is. Egy érdekes fölvételi vizsgán vettem részt, ahol főleg általános és történelmi műveltségről kellett bizonytságot tenni. Nagyon élveztem, és probléma nélkül fölvettek. Ekkor még nem volt politikai vizsgálat, és többen voltunk „polgári beállítottságúak” a beiratkozottak között.

¹²⁰ Sándor Gyurka osztálytársunk nagy reakciós hírében állt. Édesapja azelőtt Csepel rendőrkapitánya volt.

¹²¹ Kritikai megjegyzés. Ez a beszámoló nagyszerűen illusztrálja, hogy miképp kezdődik meg egy születő diktatúrában a kettős beszéd. Egyrészt van az elhallgatott személyes meggyőződés, és másrészt a túléléshez szükséges közbeszéd. Ez a kettősség pszichológiailag úgy élhető meg, ha az érintett személy magában örvend annak, hogy miképp járt túl a hivatalos személy eszén.

¹²² Ebben az időben már nagyban készítettük elő a külföldre-menekülésünket.

Az előadások a parlament házában voltak egy mellékbejáratra nyíló teremben. Különösen élveztem Wesselényi Miklós Diplomáciatörténelem, Molnár Albert Közgazdaságtan óráit, valamint Szalai Sándor Külpolitikai szemináriumát. 1948 őszén a diplomáciai tanfolyamból Külügyi Akadémia¹²³ lett, és székhelye átköltözött a bölcsészkarra. Az évet Rajk László, aki akkor külügyminiszter volt, nyitotta meg és kijelentette, hogy ezentúl Magyarországot külföldön munkás- és paraszt-származású diplomatáknak kell képviselniük...¹²⁴ Úgy nézett ki, hogy ebben a programban nekem nemigen lesz helyem...

1947. november 27. *„A mai Wesselényi-szeminárium hoch érdekes volt. A téma még mindig a múlt órán egy polgári és egy marxista által előadott fejtegetés volt a külpolitika alakulásáról a háború befejezése óta. Elsőnek egy kiváló polgári fölszólaló (Sailer Károly a neve) alapos és hosszú kritikában vázolta a két előadás hibáit. Remekül csoportosította a tüszúrásokat és a konkrétumokat a marxista beállítottságú kommentár ellen, védelmére kelt a liberalizmusnak és ehhez hasonló derék cselekedeteket művelt. Ez volt a polgári elemek (az én rövid kritikáimon kívül) első hosszú és kiemelkedően jó állásfoglalása.*

Sailer kitételei persze nagy vitáknak lettek alapjai, ahol végig érdekfeszítően mérkőzött meg a két világnézet. A marxisták legjobbjá egy már fogalmazói karban lévő úriember volt, akin, ha látszott is a nagy képzettség és az észbeli adottság, mégis lerítt róla az elfogultság.

*Egyébként a jövő hét témája: imperialista-e a nagyhatalmak külpolitikája? Ismét egy polgári és egy marxista előadó van, de kijelöltek egy polgári is egy marxista bírálót is. A polgári bíráló én vagyok.”*¹²⁵

1947. december 4. *„Ma mondtam el azt a kritikámat, melyet egy marxista »Imperialista-e a nagyhatalmak külpolitikája« című előadására csinálnom kellett. Az eredmény remek volt. Jómagamnak írom ezt a naplót, tehát nem fog öndicséretnek hatni, amit írok. Sikerült elsőrangú hatást elérnem főképp a következőkkel: 1., Az előadás*

¹²³ Az 1948. évi LVIII. tv. rendelkezett a felállításáról. A külügyi pályán dolgozók folyamatos képzésének a céljára hozták létre két évfolyammal, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium alá tartozott. Mindez összefüggésben volt azzal, hogy a minisztériumba nem megfelelő szakmai kvalitásokkal rendelkező MKP tagok kerültek. (SÁRINGER János: *Mozaikok a magyar Külügyminisztérium történetéből (1944–1951)*. www.grotius.hu/doc/pub/RSSTJE/2010-74-saringer-janos-mozaikok.pdf, 2016. december 6.)

¹²⁴ *Az interneten kutatván, a „Külügyi Akadémia” címszónál nagy meglepetésemre a korabeli heti híradó fölvételeire bukkantam, melyek tudósítottak a megnyitó ünnepségről, idézték Rajk beszédének egy részletét... és a közönség soraiban fölfedeztem önmagamot is... A TV előtti időkből a heti híradókat a moziban mutatták be a film előtt.*

¹²⁵ *Kritikai megjegyzés: frappánsan érezhető az 1947-es szabad vita és az 1948-as egyoldalú nyomás közti különbség...*

valóban jól fölépített kritikai jellegével, 2., Azzal a szellemességgel, mely előadásom közt bennem spontán adódott, s melyet ki is fejeztem, s melyet a hallgatóság tapssal és élvezettel nyugtázott, 3., Kellemes orgánum teremtésével. Ennek eszköze a jó hang és a megfelelő tartás.

Mikor beszélni kezdtem s éreztem, hogy figyelnek és hatni tudok rájuk, akkor kapott el az a hangulat, mely az előadás sikerét jelentette. Sokan gratuláltak, főképp polgári oldalról, de marxisták is. Az egyik kritikusom (kettő volt), így kezdte fölszólalását: »Ha nem is leszek olyan szellemes, mint az előbb szóló kolléga, de...«¹²⁶

1948. február 6. „Mészáros István, egy szimpatikus fiú, kollégám a diplomáciai tanfolyamról, volt nálam egy könyvért. 120 tagot tettek ki a külügyből, s helyettük vesznek föl politikailag megbízhatókat. Ő szocdem, vannak esélyei. Osztálykiváltság – pártkiváltság: egyre megy.»¹²⁷

1948. február 11. „A diplomáciai tanfolyamon Szalai órája helyett átmentünk az Ügyvédi Kamarába, ahol meghallgattuk az előadását »Terv és társadalom« címmel, mely egyébként ötletet adott egy cikkhez, melyet a külföldnek szánok (via Udvarhelyi atya). Az előadáshoz hozzászóltak Sándor Pál író,¹²⁸ és egy polgári: Bibó István egyetemi tanár.

Szalai, többször írtam róla elismerőleg, képzett fej, logikus gondolkodással, csak a kiindulópontjai mások.»¹²⁹

1948. február 21. „Ma volt a Külügyi Társaság teája. A parlament buffet-jében tartották. Úgy volt, hogy Mészáros Pista egy hindut is hoz magával, de a hindu nem volt otthon.

A kolleginák mind nagyon csinosak voltak. Mauthner Jutka remekül táncol, olyan könnyű, hogy szinte nem is érzi az ember. Két test harmóniája rengeteget számít. Élvezet vele táncolni, most láttam csak, közvetlen tapasztalattal, hogy a tánc kifejező művészet is lehet. Csak nagyon kevesen értik... Káldor Jutka nagyon helyes, raccsol

¹²⁶ Visszatekintve, a fiatalos önmegelégedés, egy kissé meghat...

¹²⁷ Már a második világháború alatt és után is többen külföldre távoztak. 1948-ban a 600/1948. korm. rendelet alapján bocsájtottak el többeket. Közülük 80 fő ment el Magyarországról, vagy maradt kint. A megüresedett helyeket sok esetben kommunistákkal töltötték fel. Rajk a minisztérium demokratikus átszervezésével és a jó munkamenet biztosításával indokolta mindezt. (SÁRINGER János: *Fejezetek a magyar külügyi igazgatás 1945 és 1948 közötti történetéből*. http://kki.gov.hu/download/8/ea/b0000/Kulugyi_Szemle_2011_04_Fejezetek_a_magyar_kulugy_.pdf 2016. december 15.)

¹²⁸ Sándor Pál (1901–1972), filozófiatörténész, író.

¹²⁹ Az 1960-as évek közepén, amikor már Belgiumban egyetemi tanár voltam, Szalai kapcsolatba lépett velem és fölkért arra, hogy működjek vele együtt egy nemzetközi összehasonlító kutatásban, melyet ő szervezett az UNESCO keretében. Ebből egy nagyszabású vállalkozás fejlődött ki, mely 12 különböző nyugati és keleti országokban vett föl „időmérlegeket”. Belgiumban Szalai nálunk szállt meg, és őszinte barátság alakult ki közöttünk.

kicsit, de jól áll neki. Juli, hogy milyen Juli, nem tudom, kissé darabos, de alt hangja kellemes orgánusot kölcsönöz neki...

1948. április 5. „Szalai szemináriumán előadást fogok tartani. Címe: A Szovjetunió szerepe az Egyesült Nemzetekben. A téma kínos. Nem én vállaltam, Szalai bízott meg. Most a Nemzeti Múzeum könyvtárában dolgozgatok, ott vannak jó forrásmunkák, főleg napilapok.”

Április 21-én adtam elő az elkészített dolgozatot. „Kissé pamflet-ízű volt, ami Szalainak csöppet sem tetszett, a hallgatóságnak annál inkább. Mi volt ez: bátorság? vakmerőség? könnyelműség?”

1948. május 1. „A parlament előtt gyülekeztünk fél 9-kor és bár az idő nem volt valami kedvező, az egész külügyi társaság, mármint az egyívású tagok, remek hangulatban, hogy ne mondjam tiszta kabaré-jelleget adva az ünnepnek, vonult ki a Városligetbe.

Ránk akartak sózni táblákat, egyes vad-marxisták főképp pikkelve, de megúsztuk. A kiadott jegyre ingyen ennivalót kaptunk (sonkászsemle), s négyen beültünk a Gundelhez.”

1948. május 18. „Rendkívül legyezget a hír, hogy egyik fő marxista tanárunkat, Molnár Albertet, kirúgták az állásából és a pártból korrupciója és trockijista¹³⁰ mivolta miatt.”

1948. május 20. „Itt volt a házbizalminál¹³¹ egy nyomozó, mivel valaki följelentett. Egyelőre sejtelmem sincs semmiről. Elszaladtam Sailer Karcsihoz, hogy nála nincs-e valami, mert ha a külügyi tanfolyamról van, akkor biztos őt sem hagyták ki. Nála nem volt semmi baj.”

1948. szeptember 21. Édesapámnak Rómába írt levelemből: „Immár a jog 2. és a diplomáciai tanfolyam 2. évének hallgatója leszek. A diplomáciai tanfolyamon ez lenne az utolsó évem, de utána, ha a helyzet változatlan, semmi esetre se megyek

¹³⁰ Trockij (Bronstejn), Lev Davidovics (1879–1940) korán kapcsolatba került az oroszországi szociáldemokrata és kommunista mozgalommal. Részt vett 1905-ös és az 1917-es megmozdulásokban is. A kommunista puccs után a hadsereg megszervezésében és az első légerek létrehozásában is tevékeny szerepet vállalt. Sztálinnal való konfliktusból vesztesen került ki, 1928-ban belföldre, majd külföldre száműzték, ahol később egyfajta leninista ellenzéki szerepét töltötte be. A Szovjetunióban az 1930-as években tárgyalt koncepciós perekben őt nevezték meg az ellenzéki csoportok vezetőjeként, követőit trockistának nevezték. Trockij 1940-ben merénylet áldozata lett. A magyarországi koncepciós perekben a második világháborút követően is többeket trockizmus vádjával ítélték el.

¹³¹ A házfelügyelők igazolása miatt hozták létre 1945-ben a házbizalmi hálózatot. Az SZDP és az MKP befolyása jelentős volt ebben. Szerepük az 1945-ös választásoknál lényeges volt, hiszen a szavazólapokat ők osztották ki, majd szedték össze és véleményezték, ezt követően továbbították a választási bizottságoknak, ahol eldöntötték, hogy a törvény értelmében ki kaphat választói jogosultságot. A besúgó szerepük is jelentős volt. (PIL 274. f. 16. cs. 104. ö. e. MKP Budapesti Területi Bizottságának a jegyzőkönyve 1945. szeptember 11.)

a külügybe. Különben ezt már fölajánlották nekem, egy másik »polgári« alapokon álló barátommal együtt, amikor a külügyben a tisztogatások voltak, mert látták, hogy a polgáriak közül a legkiemelkedőbbek vagyunk, s ha a pártba belépünk, kiváló utánpótlás is leszünk, de egyikünk sem fogadta el.”

1948. október 25. „Ma van a diplomáciai tanfolyam megnyitója, de az előadások csak kb. két hét múlva kezdődnek. Akadémia rangra lesz emelve, ami annyit jelent, hogy rendes okmányt ad végbizonyítványul, a külügybe csak innen lehet bekerülni és pedig az első hatnak közvetlenül, a többinek szükséglet szerint, versenyvizsga útján. A régi ismerősöket mind örömmel üdvözöltem.”

1948. november 29. „Nemsokára a Külügyi Akadémia (ez az új név) 2. évére való fölvételért intelligencia-vizsgát kell tennem (értsd: politikai megbízhatóság).”

1948. december 13.: „Levizsgáztam a Külügyi Akadémián. Szerencsére családi múltam homályban maradt, így fölül tudtam emelkedni látszólagos és vélt osztályérdekeimen.”

A változott közhangulatra jellemző, hogy egy Bécsben, a Pazmaneumban tanuló, papnak készülő barátomnak, Micskey Kálmánnak a hirt levélben így küldtem: „Engem fölvettek a Külügyi Akadémiára, amire nagyon büszke vagyok, mert ez nagy kitüntetés népi demokráciánktól, s csak olyan haladó gondolkozású férfiaknak juthat osztályrészül, mint én vagyok. Különben a Külügyi Akadémia tagjai az ország tanintézeteinek élcsapata...”

A tanulókörök teljes gázzal működnek. „Ezeket a legmegbízhatóbb, hétpróbás kommunista pártmunkás hallgatók vezetik, akikben az igazgató teljesen megbízik. Mindegyik évfolyamban vannak évfolyambizalmiak. [...] Az általános kommunista mentalitásra jellemző Göncöl György igazgató következő megállapítása, melyet az első közgyűlésen mondott: »Itt sokan vannak, akik magasabb, sőt a legmagasabb iskolai képzettséggel rendelkeznek, s vannak, akiknek csak 4 vagy 6 elemi iskolájuk van. Előre is leszögezem, itt csak a magasabb iskolai végzettségűek tanulhatnak a tanulatlanoktól, mert lehet ugyan, hogy azok jobban tudják a matematikát, de emezek politikailag sokkal tájékozottabbak. És ez a lényeg.«”¹³²

1949. január közepén külföldre menetelünk terve már előrehaladott állapotban volt. Íme a Külügyi Akadémiát illető utolsó naplóbejegyzésem: „Kénytelen vagyok a Külügyi Akadémiára rendesen bejárni, mert különben gyanút keltek és kirúgnak. Így is meggyűlt a bajom a hülye Göncöllel, az új vezérrel. Ez a Göncöl egy alacsony, kis Göbels zsánerű emberke, s mint ilyenek közt többször előfordul, hatalmi tébolyban szenved.”

¹³² A teljes kommunista hatalomátvételt követően nem csak külügyi vonalon, hanem minden területen elkezdődött a sok esetben tanulatlan, kommunista káderek beáramlása a jelentősebb pozíciókba, és ezzel párhuzamosan a régi elit kiszorulása.

A TÁRSADALMI ÉLET

Naplóm tartalmaz megfigyeléseket arról a társadalmi csoportról, melyhez tartoztam.

Apai ágon Kirchner őseim Mária Terézia idejében jöttek Frankóniából (Nürnberg-től északra) Magyarországra. Szabad telepesek voltak, akiknek a törököktől fölszabadított Délvidéket kellett benépesíteniük. Ezért jó termésű földeket kaptak. Rezsőházát a Tisza mentén, Titellel szemben alapították. A Rezsőházy nevet 1932-ben vettük föl. A családi tradíció az volt, hogy a fiú leszármazottak közül a legidősebb a birtokot örökölte, a többiekből pedig orvos, tanító, katona lett. Édesapám a temesvári hadapródiskolát végezte, és 1913-ban lett a nagyváradi 37. k.u.k. gyalogezred hadnagya. 1914-ben Bosznia-Hercegovinában állomásozott és Szarajevóban volt, amikor Ferenc Ferdinándot meggyilkolták. 1915-ben tifuszosan szerb hadifogságba került, s Nisben volt tiszti fogolytáborban, amikor a bolgárok beléptek a háborúba és a szerbek egy „halálmarsban” hajtották foglyaikat, hogy azokat az olaszoknak adják át. Így került apám Elba szigetére. Még a háború vége előtt egy olasz–osztrák–magyar fogolycsere alkalmával hazatért. Szegeden csatlakozott az alakuló magyar honvédséghez. Mint ezredes lett a 2. magyar hadsereg szállásmestere.

Szüleim 1927-ben házasodtak össze, én, egyetlen gyerekük, 1929-ben születtem. 1944-ben elváltak, és édesanyám dr. Telléry Géza ismert pesti ügyvédhez ment férjhez. Én elmenetelemig, 1949 elejéig, velük laktam.

Édesanyámról és anyai nagyapámról, Dudás Fábiánról már írtam. Tipikus magyar dzsentrícsaládról volt szó. Ez különösen nagyanyámra, Irma mamára volt jellemző, akiből még az úriasszonyi „osztálygőg” sem hiányzott. Édesanyám (a barátaim által imádott „Vali néni”) egészen más volt. Ő mindenkit egyenlően, szeretettel, jóindulattal kezelte. Kiskunhalason általános szimpátiának örvendett. Ezért történt az, hogy amikor Pesten a kitelepítések elkezdődtek, ennek elejét veendő, anyukám és Géza bácsi letelepedtek Halasra és ott Géza bácsi belépett az ügyvédi munkaközösségbe. Főleg termelőszövetkezeteket képviselt. Gyakorlata is érdekes jelzője volt a politikai változások alakulásának: amikor a rendszer puhulni kezdett, már lehetett az állam ellen pert nyerni.

*

Amit naplóm eddig bemutatott, az életemnek csak egyik oldaláról tudósít. Baráti és társadalmi életem élénksége és vidámsága kontrasztban áll a tanulmányi, világnézeti és politikai életem komolyságával.

Baráti életem magva a „kalózok” voltak. Itt egy négy–öt tagú magról van szó, akik magunkat kalózoknak neveztük. Főhadiszállásunk a „Proserpinának” elnevezett hajó volt, és gyűléseinket ennek a hajónak a fődélzetén tartottuk. Hajónaplót vezettünk.

Ebben a körben tárgyaltuk meg a lányügyeket is, és ha valamelyikünk belegabalyodott egy lányba, akit nem neki valónak ítéltünk, akkor lebeszéltük róla. Ugyancsak lelepleztük azokat a kacérokat, akik kettőnket vagy akár hármunkat is igyekeztek „megfogni”.

Nem volt olyan hétvége, hogy ne jöttünk volna össze, s ne mentünk volna „zsúr”-ba¹³³ valami lányos házhoz. Sokat jártunk moziba és színházba is. A kínálat még változatos volt. Amerikai, angol, francia, olasz filmek között válogathattunk. A látottakat mindig alaposan értékeltem naplómban.

Voltak természetesen előre tervezett rendezvények, egy születésnap, egy szilveszter, egy bál, de gyakoribb volt a spontán összeröffenés vagy rögtönzött kezdeményezés.

Háromféle társadalmi közeg találkozott: az „úri középosztály”, melyből egyesek származtak, a pesti nagypolgárság és az értelmiség, melyhez magamat és barátaim nagy részét soroltam.

Ami az úri középosztályt illeti, naplóm egy karcolatában a következő maró leírást adtam: *„Az asztaltársaság a levesnél kivonultatta az oroszokat az országból. Az előételnél megbuktatta Rákosit. A húsnál eltüntette az összes zsidókat. A tésztánál kitörte a háborút, a gyümölcsnél már meg is nyerte. A fekete közben fölakasztotta a bolsikat kivétel nélkül, azután pedig nagy sóhajok közt föloszlott.”*

Egyik nagypolgári kapcsolatunk a Keppich-család volt.¹³⁴ Keppich papa egy svájci cég óbudai vállalatát vezette. Két lányuk volt, akikhez jártunk. Külföldi kapcsolataik révén náluk nagyon „klassz kaja” volt, ami 1947-ben számított. A családot, zsidó lévén, az üldözések idején házvezetőnőjük rejtette el és mentette meg.

Keppich papa barátságával tisztelt meg, és megosztotta velem gondolatait. A múlt miatt nem aludt ki benne a félelem, és új gondok is foglalkoztatták, hisz a gyárba már beépült a külső politikai kontrol, és hamar megjelent az államosítás veszélye is.

Velük kapcsolatban szeretnék tanúságtételt tenni az akkor még mindig lappangó antiszemitizmusról. Az idézet 1948. március 30-i keletű:

„Lám-lám milyen mérges eszme az antiszemitizmus. Nem csak mint társadalmi jelenség, hanem mint barátok, szerelmesek közti viszonyok tönkretévője is:

Péllda: tisztelt barátaim egyedül azért kifogásolják Keppichék társaságát, mert azok zsidó származásúak, s épp ezért nyilvánosság előtt nem is akarnak mutatkozni velük. S. Gyurka mondta: »A TYC-teán tiszta keresztény (én ezt a szót szívesen tenném idézőjelbe) társaság lesz, mit szólnak majd, ha beállítunk a két bipsivel?« Döntő

¹³³ Ma „buli”-t mondanánk.

¹³⁴ Nem említem osztálytársaimat, Haggenmacher Ottót, Ullmann Pétert, Gerber Máriát és családját, Fischer Annit (aki szombathelyi volt), stb.

érvként használta ezt előttem, pedig csak a TYC-tea »keresztény« társaságának igazságtalan és előítéletektől hemzsegő fölfogását bizonyította be.

Súlyos hálátlanságnak tűnik előttem mindez Keppichék kedvessége, vendégszeretete, és kétségen kívül hölgyismerőseink közül eddig legkifogástalanabb erkölcsi magatartása ellen.”

1948. április 3.: „TYC-tea. Keresztülvittem, hogy Keppichék is jöjjenek. Senki sem halt bele.”

„Még szomorúbb F. Gábor példája, aki gondolkodásában és tetteiben okvetlenül megüti barátaim színvonalát, bírálójának erkölcsi nivóját pedig messze túlhaladja. Csongor ugyanis Gábort pontosan származása miatt nem akarja a Marianne körül kialakuló társaságba bevinni, mert az ő származása rányomja bélyegét többi ötünk-re is.

Úgy látszik »keresztényeskedő« barátaim elvhűsége a szebbik nemmel szemben csodálatos módon lelohad, mert sem Gyurkát, sem Csongort nem izgatta, ha zsidó származású lányba kellett szerelmes lenni, illetve vele szemérmetlenkedni, s most is készséggel csatlakoznak Marianne köré – aki, hogy az ő szavukkal éljek: 100%-s – mert új társaságot jelent.”¹³⁵

*

1948 nyarán még zajlik a régi jó társadalmi élet: bridzs-partik, zsúrok, összejövetelek, noha egyeseknek a pénzügyi helyzete már megingott, de mások „gseftelnek”. Géza bácsi még jól keres. A Balatonon, Siófokon, Füreden, folyik a „flanc”.

1949. január 29-én, még táncolni voltam. Másnap indultam Sopronba, hogy onnan átkeljünk a határon...

¹³⁵ Gyurka és Csongor már nincsenek az élők világában. Hű és megbízható barátok voltak. Mindenfajta gyűlölködés távol állt tőlük. Antiszemitizmusuk mindössze egy beidegződött társadalmi fölfogásnak volt a tükre.

AZ EMIGRÁCIÓ ELŐKÉSZÍTÉSE

1948 elején még Nagy Csongorral egy Upton Sinclair-regény hatása alatt arról álmodoztunk, hogy egy két éves földkörüli utat tennénk meg, mielőtt dolgozni kezdenénk. Ez az álom hamar szertefoszlott, mert a politikai helyzet rosszabbodásának jelei kétségtelenül sokasodtak. Udvarhelyi atya eltűnt a forgalomból: se telefonon, se személyesen nem volt elérhető. Az ifjúsági Actio Catholica fölőszlatta magát. Egy jelentésében Lámfalussy Sándor barátom már kinn Bécsben a következő tanúságot tette:

„Az aktív katolikus élet egészen visszaszorult a családok és főképp buzgó fiatalok által kezdeményezett tanulmányi keretek közé. Különös figyelmet érdemelnek ez utóbbiak, mert rengeteget segítenek a hitélet és az egyetemről elűzött katolikus gondolkodás ébrentartásában. Én magam is részt vettem ezek munkájában s így saját tapasztalataimból beszélhetek.

Hat tagból álló körök gyűlnek össze hetenként más-más baráti lakásban. Itt megbeszélik tapasztalataikat, ki-ki a maga munkahelyéről számolva be, s kialakítják a véleményüket az eseményekkel kapcsolatban. A fő teendő az, hogy a katolikus társadalomszemlélet és apologetika terén mindenki kellő vértességgel legyen ellátva a mindent elárastató marxi-lenini tanokkal szemben. [...] Többek között ábeszéltük a grazi professzor Dobretzberger »Katholische Sozialpolitik am Scheideweg« című művét.

Lámfalussy Sándorral és Szabó Dénessel elkezdtek a tapogatózásokat egy külföldi utazás és tanulás irányába. Én két irányba írtam. Görgey Georgie barátomnak, aki Párizsban volt és édesapámnak, aki Rómában lakozott.

Görgey Georgie-nak írtam 1948. november 8-án: *„Nagyon kedves tőled, hogy a francia sztrájkhelyzetről írtál nekem, de jobb szeretném, ha az ilyen jellegű témákat egyelőre kizárnánk a levelezésünkből... Kálmust tegnap kísértük ki a pályaudvarra. Bécsbe utazott, ahol papnak készül. Ronda gombóc volt a torkomban, istenkém, lassan szétszóródunk, de ki tudja, mikor látjuk egymást megint? Mostanában nem sok biztatás van erre.”*

1948. december 1-én a dolgok pontosodnak: *„Arról van szó, hogy valószínűleg el kell utaznom. Légy oly jó, szaglássz körül, hogy valamelyik francia katolikus egyetemen fölvennének-e? [...] Georgie-kám, bizonyítsd be, hogy szeretsz egy picikét, mert nekem nagy szükségem van erre. A kijutást és anyagi részt el tudom intézni, csupán egy egyetemi fölvetelre van szükségem. Illetve nem is egyre, hanem háromra. A másik két úriember olyan, mint én, ha csak nem különben, az egyik közgazdász, a másik szociológus.*

A te leleményességedre bízom, hogy hogyan próbáld elintézni a dolgot, kinek mit mondasz, csak légy tügyes és akaratos. A dolog aránylag sürgős is lenne, okvetlenül január vége, február elejéig nyélbe kell, hogy ütve legyen.

Nyilvánvalóan nem baj, ha csak az első évre sikerül bejutnunk, hisz nem valószínű, hogy itt hallgatott egy és fél év közgazdaságtanunk, szociológiánk vagy jogunk beszámítható lenne.”

Georgie már válaszolt december 6-án. El lehet intézni az étkezést és az ingyenes tandíjat Párizsban. A beiratkozások erre a tanévre lezárultak. A fölvételhez szükséges az érettségi bizonyítvány. Magas egyházi személy ajánlólevele nagyon fontos lenne.

Édesapám Rómában volt franciatanárommal, Tomek Vincével¹³⁶ vette föl a kapcsolatot. Tomek Vince a piarista rend generálisa lett és Rómában székel. Vele is tolvajnyelven leveleztem, Dénesből, Sándorból és belőlem a „három jómadár lett”. Ezen a vonalon Spanyolország felé nyílt meg az út, ahol a piaroknak szép létesítményei voltak, de ezt a lehetőséget nem aknáztuk ki, mert úgy gondoltuk, hogy csöbörből-vödörbe estünk volna. Három érvet soroltunk föl: 1. Hallgatni most is tudunk. 2. Spanyolország a nemzetközi élettől elszigetelt, mindenünnen kiközösített hely.¹³⁷ 3. Jövőnket illetőleg károsan kompromittáló.

Míg ezek a levélváltások zajlottak, Sailer Karcsi barátom a Külügyi Akadémiáról azt közölte velem, hogy tudta szerint január 1-től a „határátlgásokat” statáriummal kezelik.

Végül is, egy harmadik út bizonyult járhatónak. Lámfalussy Sándor egy volt bencés tanára a belgiumi Louvain¹³⁸ Mont-César nevű apátságához került és ő készítette elő menekülésünket. Jávör Egon¹³⁹ atya nem régen hagyta el Magyarországot. Ő szerezte meg számunkra a belga vízumot, amikor már Bécsben voltunk, fogadott bennünket Louvainben és egyengette útjainkat az első nehéz hónapokban.

¹³⁶ Tomek Vince (1892–1986) 1947-től a magyarországi piarista rendtartomány főnöke. 1948-ban Rómában rendfőnökké választották. Ennek során több új országban telepítette le a piaristákat és számos új intézményt alapított. 1967-ben kérte a felmentését.

¹³⁷ Az 1939-ben hatalomra jutott, Francisco Franco tábornok által vezetett tekintélyuralmi rendszer nem vett részt a második világháborúban, de azt követően valóban elszigetelődött. A nyugati államokkal a későbbiekben kezdett csak kialakítani szorosabb gazdasági kapcsolatokat.

¹³⁸ A Brüsszeltől mintegy 25–30 km-re keletre fekvő flamand város neve Leuven, franciául Louvain és németül Löwen. Itt alapították 1425-ben a híres egyetemet, melynek tanító nyelve eredetileg a latin volt, majd a francia. 1949-ben két tagozata volt, a francia és a flamand. Mi franciául tanultunk. 1982-ben az itteni katolikus egyetemről került Magyarországra az Ómagyar Mária-síralmat tartalmazó un. leuveni kódex, csere útján.

¹³⁹ Nemsokára továbbment az Egyesült Államokba. San Franciscotól nem messze alapított egy új bencés apátságot és híressé vált oktatási intézményt. 2008-ban hunyt el 92 éves korában.

1948 decemberében Sanki (Lámfalussy Sándor) és Dénes a karácsonyi szünet alkalmával hazautaztak Sopronba, illetve Gyöngyösre. Sanki édesapja a soproni egyetem tanára volt, és az ő kapcsolatai révén készült el az átszökés terve.

1949. január 9-i naplóbejegyzésem így szól: „*Dénes és Sándor hazajöttek a vakációból, a tervek készek.*”

Budapest, 1949. január 17–23. „*Ez a hét az elutazásunk előtti utolsóelőtti hét, tehát már erősen megérzik rajta a készülődés. Délutánonként a Külügyi Akadémián vagyok, délelőtt mindig az elutazással kapcsolatos valamilyen ügyemet intézem, bevásárlás, érettségim latin másolata, pénzkérdés, etc...*”

*Láttuk a moziban a Hamletet,*¹⁴⁰ Dénes, Sanki, Horváth Gyuszi,¹⁴¹ Thür Ottó¹⁴² és én. *Kisebbsajta extázisban hagytuk el a mozit, mert véleményünk csak egy szóban volt kifejezhető: grandiózus!”*

Budapest, 1949. január 24–29. „*Utoljára ültem meg a motoromat, jót száguldtam vele. Viktor apáéknál*¹⁴³ *helyeztük el a pincében, s adásvételi szerződést is kötöttünk, hogy elmenetelem után ne legyen esetleg elvehető.*”

Udvarhegyi atyát megtaláltuk és átvettük tőle az utolsó instrukciókat, címeket, üzeneteket. Otthon az egészet apró betűkkel leírtam egy cigaretta-papírosra.

Mindenkit, akit utoljára látok, erősen megragad az emlékezetemben. Az utolsó mozdulat, amint eltűnnek. Mindnek könnyű mosoly van az arcán, mint aki azt hiszi, no, holnapután úgys találkozunk.

Sanki hazautazott Sopronba, Dénes pénteken nálunk ebédelt, s aztán ő is elment Gyöngyösre búcsúzni. Előtte reggel mindhárman misén vettünk részt és megáldoztunk. A szentáldozást följánlottuk utunkért, és kinti sikeres tevékenységeinkért, célunk ügyében.

Úgy állapodtunk meg, ha Sanki vasárnapig nem sürgönyöz, akkor vasárnap este indulunk. [...]

Utolsó zavartalan napomon borbélynál voltam, és csináltam egy bravúrt: tartottam egy szép szemináriumi előadást a Külügyi Akadémián Soltész anyagából: »Népi demokráciánk politikai és gazdasági rendszere«. Aztán: akkor lássam a Külügyi Akadémiát, amikor a hátam közepét. Csongornál hátrahagytam a lemondóleveletem, amit akkor küld el, ha Bécsbe érkezésemről hír érkezik. [...]

¹⁴⁰ A filmet 1948-ban készítették, a főszerepet Laurence Olivier (1907–1989), a legendás angol színész játszotta, aki egyben a rendező is volt. Minden idők egyik legjobb Hamlet-feldolgozásaként tartják számon. (Filmlexikon 1945-től napjainkig. Szerk. CSALA Károly–VERESS József. Budapest, Totem Kiadó, 1999. 603.)

¹⁴¹ Gyuszi majd Sopronban hozzánk csatlakozik, és negyedikként velünk jön.

¹⁴² Thür Ottó saját útvonalat követ a Fertő tó irányában, majd találkozunk Louvainben.

¹⁴³ Nagypám: Irma mama második férje.

Az Akadémiáról egyenesen Csongorhoz mentem a búcsúztatómra. A kalózok mind együtt voltak, aztán együtt mentünk egy buliba, ahová meg voltunk hívva.”

Ez a buli, mely részletesen le van írva naplómban, reggel 6-ig tartott. Otthon aztán (vasárnap reggel) lefeküdtem aludni. Már a fürdőkádban voltam, amikor megérkezett Dénes. Viktor apja is megjelent és lelkemre kötötte, hogy soha se felejtsem el, hogy magyar vagyok. Géza bácsinak megköszöntem mindent, ugyancsak nyeldekelt szegény, aztán kiszaladt az ajtón.

„Anyám csodálatos erővel és keménységgel állta a sarat. Mindvégig vig volt, pedig tudom, micsoda erőfeszítésbe került. A búcsúnál egy könnyet sem ejtett, mert tudta, hogy csak nekem nehezíti az elválást. Példás és szinte heroikus volt, amit tett, s ezzel nagyon-nagyon megnőtt a szememben.

Tudom, ha Isten átsegít mindenben, s megkapja tőlem az első hírt, föl fognak eresztetni a lefojtott erők, de ez már áldásos megkönnyebbülés lesz.

Eljárogat reggelenként a templomba ½7-kor, hétfőn szigorú böjtöt tart (csak kenyér és víz), február 2-án pedig a terézvárosi templomban misét mondanak értem.”

A SZÖKÉSI KALAND

Az itt következő leírást szintén bevettem az *Adalékok* közé. Elsősorban csak családi és baráti körömben kelthet érdeklődést. De mégis az olvasó elé tárom, mert az egyedi kalandon túl talán tanúskodik is egy generáció problémáiról, döntéseiről és sorsáról.

A naplóm tartalmát szó szerint reprodukálom, így már nem használom a dült betűket. Ha valamit kommentálok, akkor azt jegyzetben vagy szögletes zárójelben, [] teszem meg.

Tehát az eredeti 1949-es szöveg nem változott, nem lett utólag „szépítve”, híven tükrözi az eseményeket amint azokat megéltem, akkori nézeteimet és érzelmeimet.

SOPRON

1949. január 30., vasárnap. „Amikor a Keleti pályaudvarra Dénessel beállítottunk, nem volt nálunk más, mint nálam egy turistabot, nála pedig egy esernyő. Ezen kívül én a zsebeimet teletömöktem marxi-lenini broszúrákkal, mondván, hogy mire hazajövök, már nem lehet őket kapni.

Az Arlberg expresszbe szálltunk, kellemes, meleg fülkében utaztunk. Dénes nagy zenekedvelő, ami még nem volna baj, ha csak a más zenéjét kedvelné, de a sajátját is kedveli, ami abban nyilvánult meg, hogy állandóan énekelt. Én aztán azzal húztam, hogy az a hölgy, aki még velünk utazott a fülkében eredetileg Győrig akart utazni, s csak az ő hangja miatt szállt ki már Komáromban.

Különben Győrben mi is átszálltunk a soproni motorosra. Útközben semmi igazoltatás vagy razzia. A végén még én is kedvet kaptam Dénestől, és aztán együtt dúdoltunk igen emelkedett hangulatban. Így futott be velünk a vonat Sopronba.

Én még odaszóltam Dénesnek egy könyvből, melyet mindketten olvastunk, idézve: „[...] és a német kémnő, mikor vonata befutott Metzbe, nem is sejtette, hogy az állomáson a kémelhárítók két embere várja...”

És az idézetemnek ránk vonatkozólag is igaza lett.

*

Kiléptünk a vonatból és körülnéztünk Sanki és Nándori Gyuszi után, akit levélben értesítettem, hogy Sopronba jövök, de az átmenetelünkről még nem tud. Ezek azonban nem voltak sehol, mi tehát bátran nekivágtunk a kijáratnak.

És itt csíptek el a detektívek. Be lettünk küldve a pályaudvar őrszobájára. Itt az udvariasságnak még csak színét sem leltük. Kinn ácsorogtunk az ajtó előtt, míg

behívnak, hogy igazoljuk magunkat. Hallottuk Sanki hangját, aki érdeklődött utánunk, mikor aztán beszélítettak az őrszobára, őt is beengedték hozzánk.

Miért jöttünk Sopronba? Ezt mi előre gyönyörűen elterveztük. Csatkai Endre,¹⁴⁴ az itteni múzeum igazgatója hívott meg minket kutatómunkára. Mutattuk is a levelet. Ám a szerencsétlen Csatkainak olyan gyerekes írása van, hogy Sankira fogták rá, ő hamisította az aláírást. Hiába mutattuk az intézet pecsétjét a lapon, nem használt semmit.

Mi hármunkat és egy tagot, akinél csomó szappan és 2000 forint volt, bevitték az államvédelmi rendőrségre.¹⁴⁵ Tőlem elvették a levéltárcámat, melyben az Udvarhelyi atya üzenetei is benne voltak olyképpen, hogy kistrészen meg volt hasadva a bőr, s ott a két bőrréteg közé volt becsúsztatva. Így állandó rettegésben voltam, mert ha megtalálják számomra minimum 10 év, Udvarhelyi atyát fölfedezik, etc., etc.

És azok a nyavalyások ott turkáltak a tárcában az orrom előtt, és egész éjjel az íróasztalukon heverészett. Valahányszor nyílt az ajtó, kisebb frász.

Amint megérkeztünk az államvédelmire, némi üldögélés után megkezdődött a kihallgatás. Én mentem először. Tökéletesen sötét szoba, mindössze egy reflektor világít, fénye arra a székre összpontosul, ahová a delikvens, jelenleg én, leül. A villatós vakító fény miatt nem látni. Az ember orra előtt szerényen meghúzódik egy gumibot a pszichológiai hatás növelésére, no és mementóul, hogyha szépszerével nem mennek a dolgok, hát éppenséggel más eszközök is vannak.

Istenkém, később azon merengtünk, hogyha kicsit jobban elővesznek bennünket, mennyire hamar kiszülhetett volna minden! Egy alaposabb motozás a tárcában, hazatelefonálás Pestre, a Külügyi Akadémiára vagy a Társadalomtudományi Intézetbe, Dénes után kutatva! De Isten kegyelmes volt hozzánk és kevés észet adott ellenfeleinknek.

De hadd térjek vissza tisztelt villatómra. Érdeklődött apám után (ismét a régi jó recept szerint meghalasztottam), aztán hogy vannak-e külföldön rokonaim (nincsenek, mondtam), hát barátaim (van egy Párizsban és egy Helsinkiben), melyikhez akartam menni? (A kis hamis! Nyugodt lelkiismerettel mondhattam, hogy egyikhez sem, ami igaz is.) Elmondottam, miért jöttünk Sopronba. Kicsit csodálkozott a tag, hogy külügyi akadémista létemre néprajzot kutatgatok, de biztosítottam róla, hogy ez elolthatatlan szenvedélyem.

¹⁴⁴ Csatkai Endre (1896–1970) az egyetemet történelem és művészettörténet szakon végezte Magyarországon és Bécsben. Kismartonban több nevesebb kiállítást rendezett, az Anschluss után Sopronba települt át. 1945–1963 között az ő irányításával építették újjá a soproni múzeumot.

¹⁴⁵ 1949-ben, a Belügyminisztériumon belül hozták létre az Államvédelmi Osztályból (ÁVO) az Államvédelmi Hatóságot.

Ugyanilyen értelemben vallott Dénes is, Sanki pedig erősítgette, hogy ő az állomásra jött ki értünk. Tőle íráspróbát is vettek.

Mindezek után pedig bedugtak bennünket egy 1,5×2,5 m² nagyságú cellába, ahol már nyolc ember heverészett egymás hegyén-hátán.

Hát ez egy rendkívül érdekes társadalmi kép volt! A nyolc tag közül öt zsidó. Az egyik Weisz úr, aki feleségével óhajtott meglépni, bízván a mi kiszabadulásunkban (amit mi csöppet sem hittünk, gondolván, hogyha befutnak Pestről az információk, mindennek vége: engem az utálatos Göncöl¹⁴⁶ csípet meg, hisz engedély nélkül vagyok távol az Akadémiától, Dénesről pedig úgy tudják az Intézetben, hogy otthon van Gyöngyösön.) a következő táviratot óhajtotta velünk föladatni: „Kohn ügyvéd, Vác – Bajban vagyok – Weisz.”

Persze egy szemet sem aludtunk, hanem a földön szorongtunk ülve. Milyen az emberi természet! Összes vágyunk az volt, hogy a következő éjszakát már valami kellemesebb fapriccsen tölthessük a városháza börtönében. Az Úr kegyelme azonban túlteljesítette kívánságainkat.

Volt itt közöttünk egy nagyon érdekes figura. Dr. Bíró nevű ember, aki munkásbírósnak volt az elnöke, de túl enyhén ítélkezett, s ezért kirúgták. Őrá jó 5–6 év várt, de életemben ilyen flegma alakot nem láttam. Hogy valakit jól elraknak gumibottal, arról csak úgy beszélt, mintha az embert az édesanyja simogatná. Határozottan imponáló jelenség volt.

Volt azonban a nők között egy egészen tragikus eset (a nők másik cellában voltak). Az osztrák vasút egy kis szakaszon átjön magyar területre. Itt állt lesben a szóban lévő nő férjével és gyerekével. Mikor jött a vonat, lelassított, a férfi a gyerekkel fölugrott a vonatra és bebújt egy marhavagonba. A nő azonban szerencsétlenségére egy olyan kocsira ugrott, melybe nem tudott bemászni. Ott üldögélt az ütközőn és a szerencsétlent leszedték a határőrök. A férje pedig ment tovább Ausztriába.

*

Így töltöttük az éjjelt. Reggel elvittek minket söpörni és szemet hordani. Aztán csodák csodája, ütött a szabadulás órája.

Csatkait beidézték,¹⁴⁷ ő igazolt minket – fogalma sem volt róla, s talán nem is lesz, hogy miben sántikáltunk – jól ismerik a rendőrségen, s mindent elhittek. Tőle is vettek íráspróbát.

¹⁴⁶ A Külügyi Akadémia igazgatója.

¹⁴⁷ Ez nincs benne a naplóban, de úgy emlékszem, hogy elküldtek érte egy járőrt, aki kihúzta őt az ágyból és előállította íráspróba végett. Ez egy diktatórikus rendszer hatékony oldala...

Búcsúkihallgatás, visszaadták pénzemet, tárcámat (minden benne volt), botomat. Alaposan éreztük, hogy mit jelent a szabad levegőn élni.

*

Sopron, 1949. január 31., hétfő – február 3., csütörtök

Ha Csatai Endrét, a múzeum igazgatóját, három szóval kellene jellemeznem, ezeket írnám: humanista, széplélek és huncut.

Borzasztóan örült, hogy akadt két „tudósakája”, mint ő mondta, akinek megmutathatta a birodalmát, Sopron régiségeit és magát Sopront. Minden időnkét lefoglalta magának. Nagyon kellemes társalgó az öreg, jó adomázó, s így nem is nagyon bántam.

Mindjárt első este nála uzsonnáztunk, aztán zongorázott nekünk. Csak nagyon nehezen hagytuk ott, mert azt játszott, amit kértünk, s így valóban élményt nyújtott.

*

A soproni múzeumi tanulmányok nagyon üdvösek és hasznosak voltak. Hogy miért, az mindjárt ki fog derülni egy példából:

A Gellért Szálló étterménél ki van függesztve egy étlap. Mellette rohan az élet, jóformán rá se hederít senki; aki a Gellértben akar étkezni, az az asztalnál kap étlapot.

De tegyük föl, hogy Budapestet atomtámadás éri, az egész városból nem marad semmi, csak a Gellért étlapja. Ez aztán túlonként megnövekszik jelentőségében, sőt, belőle olvassuk ki az atomtámadás előtti Budapest egész életét.

Nos ezért lehetnek érdekesek a régiségek, egy 1803-as útleírás, egy polgárkisasz-szony naplója az 1800-as évek elejéről, egy-egy régi céhláda vagy szobaberendezés.

*

A Szent Imre kollégiumban lakunk, ott is étkezzünk, s mindezért fizetünk 10 forintot egy napra. Nándori Gyuszival többször eldiskuráltam, elmeséltem rendőrségi kalandunkat, de a határátlépésről csak az utolsó nap szólok.

*

Soproni sétáink emlékeztetések maradnak. Jártunk a Storno-házban,¹⁴⁸ mely tulajdonképp a Storno-család műgyűjteményével van tele. Ezt a Storno nagyapa alapította, vannak benne olasz, spanyol festők, néhány Dorfmeister-kép és a Storno nagyapa képei. A családban két mesterség öröklődik: a piktorság és a kéményseprő mesterség. Gyönyörű bútorok vannak, ajtók s használati szerszámok.

¹⁴⁸ A múzeum ma is működik.

A bencés templomban ott áll még az a szószék, ahonnan Kapisztrán Szent János szónokolt a török ellen. Megjegyzendő, hogy minden soproni templomban erős stíluskeveredés jelentkezik.

Jártunk aztán egy csomó régi házban, az öreg negyedekben, ahol nagy bazedovszemű lakok nyújtanak festői díszletet. Az egyik soproni cukrászdát is meglátogattuk egy haboskáv érejeig.

*

Magával az átmenettel kapcsolatban a dolgok a következőképp alakultak: mivel a fél város tud az esetünkről, és semmi kedvünk sincs még egyszer bekerülni az államvédelmire, az átsétálás tervet el kellett ejtenünk. Volt azonban helyette egy vezető, volt gazdasági felügyelő, aki Bánfalván lakik (Sopronnal összeépült helység), öt gyereke van és több mint egy évig volt internálva.

Itt azonban némi krach ütött be. Ugyanis az utunk előtti éjjel vezetőnket, Ulrich urat, földérítő útján egy rendőrájárőr elkapta. Ő a sötétben megszökött tőlük, de azok látták a bejelentőcéduláját, s megvan az a valószínűség, hogy kijönnek érte. Ha pedig akkor nála találnak bennünket, akkor minden régen rossz.

Az utolsó nap, csütörtökön így nagy bizonytalanságban voltunk. Már-már úgy látszott, hogy kénytelenek leszünk hazamenni. Nagy volt az elkeseredés. A végén azonban úgy döntöttünk, hogy a negyed 5 órás találkán kapjuk meg Ulrichtól a választ, vajon kereste-e a rendőrség vagy sem, s ha nem, nekivágunk.

Itt kell a dolgokba belekapcsolni Horváth Gyuszt, aki szintén kifelé gravitál, s úgy búcsúztam el tőle, hogy no, Bécsben találkozunk. Az összes útjai befagytak azonban, s ő is átjött Csornáról, ahová való volt, Sopronba, és velünk tart.

Ő hozta a negyed 5-ös találkára Ulrichtól a kedvező hírt, nem kell hazamennünk, hanem estefelé kiballagunk Bánfalvára, s Ulrichéknál várjuk be az éjjeli indulás időpontját.

Határátlépés – Burgenland – Bécs

1949. február 4., péntek

S ezzel az éjszakával és a rákövetkező nappal életem eddigi legmozgalmasabb 30 órája következett.

Este fél hatkor vonultunk ki Dénessel Bánfalvára (előzőleg elbúcsúztam Nándori Gyusztól, s megírtunk egy lapot Csatkainak, melyet majd Pesten bedobnak, hogy az öreg igazolva legyen). Aztán egyenként megérkeztek Horváth Gyuszi és Sanki is.

A mellettünk lévő házban van a határőrök tanyája. Ulrich úr jóban van velük, s idővel átballagott hozzájuk meghallgatni az angol (!) rádió híreit, és kitudni a ma éjjeli őrzérek menetrendjét. Így efelől nem fenyegetne veszély. Viszont keresztéz-

nünk kell a rendőrfárőr útját, s itt majd fokozott vigyázatra lesz szükség. Közben kellemesen megvacsoráztunk kitűnő étvággyal, az izgalomnak semmi jele.

Ulrich úr visszatér: az első járőr indul fél egykor, nekünk tehát fél 12-kor kell indulnunk.

Lassan peregetek a percek, de eljött a 11 óra utáni 30 perc is. Elbúcsúztunk Ulrich úr igen kedves feleségétől, aztán átvettük az oldalzsákokat (ennivalót és egy váltás fehérneműt hoztunk magunkkal) és nekiindultunk a sötétnek. Ulrich úr elől, én utána, majd Gyuszi, Sanki és Dénes libasorban. 12 kilométerünk van a határig kis erdei csapásokon. Szó nélkül, gyors tempóban lépünk a hóban. Felhőtlen, csillagos, aránylag meleg téli éjszaka van. Az emelkedők után megizzadok. Elérünk ahhoz a ponthoz, ahol kereszteznünk kell egy országutat, a rendőrök szokott útvonalát. Hosszas, feszült figyelés. Néma csönd. Gyorsan átsuhanunk az úton, aztán ismét neki a kapaszkodónak.

1.17-kor, február 4-én, értünk a határközhöz. Kitapogattuk a határkő betűit, s átléptünk osztrák területre. Alig tíz lépésre volt egy kereszt (Mesterkeresztnek hívják), ott rövid hálaimeket mondtunk, aztán elbúcsúztunk derék Ulrich úrtól.

Irányt vettünk a térképen.¹⁴⁹ Délnyugatra világított egy jellegzetes háromszög alakú csillagcsoport, annak az irányát kellett tartanunk.

A határátlépés előtti feszültség teljesen föloldódott bennünk, s nagyon jó kedvben meneteltünk, helyesebben mondva, bukdácsoltunk tovább, mert, hogy az utat semmiképp se téveszthessük el, inkább toronyiránt, nyílegyenesen mentünk. Erdőkön, fiatalosokon, göröngyös szántókon – melyekbe majd beletört a bokánk – törtük magunkat keresztül.

Fölfedeztünk egy új sportot: a „seggsít”, minthogy ugyancsak sokat tartózkodtunk ezen a testrészünkön. Dénesnek csak egy bánata volt, hogy Sopronban hagyta az esernyőjét.

*

3 óra felé fölbukkant előttünk az első falu. A térkép és a közmegegyezés alapján Ritzingnek kellett lennie. Annyira közel merészkedtünk, hogy a kutyák ugatni kezdtek. Jobbra akartuk megkerülni a falut, de az volt a baj, hogy épp a bal szélén voltunk – ami persze a sötétben és a hajnali ködben nem látszott – és így a hosszúkas völgyben elhúzódó faluval párhuzamosan botorkáltunk végig úttalan hegygerinceken. De ezt is legyalogoltuk egyszer, és a falu meg volt kerülve. Irány most már Lakompak, ahol Sankiék ismerőse lakik, az Eszterházy erdőbirtokok erdőmérnöke.

Be is értünk a faluba, és belopóztunk a templomba. Gyuszi és Dénes a csomagokkal együtt beültek a torony alatt lévő sötét lukba, ahonnan a harangokat rángatják, mi

¹⁴⁹ *Mire jó a cserkészmult!*

pedig Sankival ketten fölfedező útra indultunk, hogy a Herr Förstinspektort megtaláljuk. Az első ausztriai benyomás, ami már kissé szomorúbb volt: egyáltalán nem Lakompakban voltunk, hanem Ritzingben. Így visszafordultunk, hogy szóljunk a másik két tagnak.

Alig lépünk be a templomkertbe, fut ám két osztrák süvölvény, s visít, mint akinek bőrét nyúzzák. A jámborok harangozni mentek, s két sötét ördögöt találtak a harangkötél helyett. Mondtam is Sankinak, hogy most már tudom, hogyan keletkeznek a legendák.

Kemény menetben érkeztünk meg Lakompakba. Dénes és Gyszi meghúzódtak egy faluszéli lakatlan házban, mi pedig besétáltunk a Herr Förstinspektorhoz, aki nyomban meg is reggeliztetett bennünket, adott pénzt útiköltségre és még plusz valamit. Tudósított, hogy a szomszéd faluból fél 10-kor indul az autóbusz Eisenstadtbba (Kismarton), s ott át lehet szállni Bécs felé. Tudtával sem oroszok,¹⁵⁰ sem osztrákok nem igazoltatnak a vonalon, sem magyar titkosrendőrök nincsenek. Így továbbmentünk a következő faluba, s bár valamivel fél 10 után érkeztünk, szerencsére a busz is késett. Majd elaludtunk a fáradtságtól, míg Eisenstadtbba értünk, ahol is nem utaztunk tovább, hanem Sanki előbb érdeklődni ment itteni ismerőseihez, s ha lehet, valamiféle „identitás-papirost” szerezni egy esetleges igazoltatás esetére.

Mi hárman beültünk egy kávéházba és feketét rendeltünk. A pincér azonban kabátban kiment az utcára, ahelyett, hogy a konyhára ment volna, ami nekünk annyira gyanús volt – pláne közelben lévén a Polizeiamt –, hogy fogtuk magunkat és meglógtunk. Tanácsomra beültünk a ferences templomba, hisz ez az a hely, ahol mindig otthon lehetünk. Azt hiszem mindannyian elbóbiskoltunk. Én egy órakor kimentem találkozni Sankival, aki közölte, hogy különösebb igazoltatási veszély nincs, a fél 6-os busszal indulhatunk Bécsbe.

Én aztán bementem a ferences rendházba, hogy ott lehessünk az indulásig, s valóban nagyon kedvesen fogadtak. Egy öreg, pipás páter szobájában üldögéltünk, olvastuk az újságokat, beszélünk az öreggel, no és jól bekajáltunk. Megkínáltak mindenfélével.

A buszon időnként el-elszundítottunk, úgyhogy észre se vettük, s egyszerre csak Bécsben voltunk. Minden baj nélkül.

¹⁵⁰ Ausztriának keleti része (Burgenland, Alsó-Ausztria és Felső-Ausztria északkeleti része) a négyhatalmi megszállás alatti Bécs kivételével orosz megszállás alatt volt 1955-ig. Ugyanakkor az USA megkapta a langenlebarnt, míg Nagy-Britannia és Franciaország a schwechati repteret. A repterek szovjet területen való megközelítését is szabályozták. (TOLLAS Gábor: Bécs négyhatalmi megszállásának kiépülése (1945). In: *Ausztria a 20. században. Az „életképtelen” államtól a „boldogok szigetéig”. Tanulmányok.* Szerk. NÉMETH István–FIZIKER Róbert. Budapest, L' Harmattan–Uránia Ismeretterjesztő Alapítvány, 2011. 324–325.)

*

Első utunk arra a szállásra vezetett, ahol már tudtak érkezésünkről. Itt szállt meg Jávor Egon bencés atya is, Sanki jó barátja, aki Louvainbe ment és a mi ügyünket intézi majd. VIII. Laudongasse 32, Franz Musil.

Nagyon kedves bécsi házaspár ez, az asszonyka igazi bécsi, jó humorral, széles nevetéssel. A legvendégszeretőbben fogadtak, mindjárt nekifogtunk a vacsorának, a mosdásnak, s aztán a lefekvésnek.

1949. február 5–6., szombat–vasárnap

Gyuszi és Sanki fontos üzeneteket hoztak a skót bencéseknek¹⁵¹ hazulról, elmentek azt átadni. Blasovits Ágoston magyar bencést keresték elsősorban. Eredmény: ketten ott fogunk lakni, s mind a négyen ott is étkezünk majd. A bencések nagyon vendégszerető rend, regulájukban külön részek szólnak a vendégekről, akiket úgy kell tekinteniük, mintha Krisztus jött volna közéjük. Nagyon szép, napos szobánk van, két meleg ággyal, íróasztallal, központi fűtéssel, mosdóval, imatérdeplővel, etc. Olyan dupla ajtónk van, mint otthon a piarrendházban.

Egyébként meglátogattam a piarokat is, beszéltem Magyar Lacival.¹⁵²

Mindjárt az első nap mentünk be a Pazmaneumba¹⁵³ is, hogy Ádám atyánál – spirituális ott – akinek kitűnő összeköttetései vannak, és összekötő volt Mindszenty és Róma között, jelentkezzünk.

Kálmán¹⁵⁴ majd elájult, összevissza csókolt, nem tudott hová lenni, csak lelkendezett egyfolytában.

*

Hatalmas levélírás kezdődött. Én írtam apámnak, Georgie-nak, haza, aztán később megint apámnak, haza, a kalózoknak, Ibrányinak (aki Grazban van). Sanki írt kétszer is Jávornak, hogy vízumügyünk elinduljon, ha még nem indult el.

Vasárnap két misén voltunk. Egyen, amit csak négyünk számára mondott Blasovits Ágoston atya. Mindannyian megáldoztunk. Fölajánlottam az áldozást Ulrich úr és családjának lelki üdvéért.

A másik misét a Burgkapelleben hallgattuk végig, Haydn Heilig-miséjét. A Gloria utáni duett és az Agnus Dei különösen fölemelőek voltak. Különben a Burgkapellét nem találtam elvarázsolónak. Ami furcsa volt az az, hogy az ülőhelyért a padban fizetni kell.

¹⁵¹ *A Schottenringen.*

¹⁵² *Német nyelv és irodalom tanárunk volt.*

¹⁵³ *A magyar papnövendékek kollégiuma.*

¹⁵⁴ *Micskey Kálmán, „kalóz”, akit nemrég búcsúztattunk Pesten.*

Bécs, 1949. február 7–13., hétfő–vasárnap

Most, hogy kiértem Nyugatra, teljes erőbedobással dolgozhatom céljaim elérésében. Főképp fölkészülni a katolikus politika¹⁵⁵ képviselőjére, s az ehhez szükséges eszközök elsajátítása.

Ezek közelebbről nézve a következők: 1., A rendkívül széles katolikus sajtó, kulturális, szellemi és politikai élet megismerése, történetének áttekintése.¹⁵⁶ 2., Tanulás (politikai taktika és stratégia, közgazdaságtan, szociológia, történelem, nyelvek).¹⁵⁷ 3., Minél szélesebb összeköttetések teremtése. 4., A lehető legnagyobb mozgás, és figyelemfölvívás az otthoni események fontosságára és súlyára, fölvilágosító munka. 5., A nyugati államok alapos megismerése, gazdasági, társadalmi, politikai tekintetben...

*

A végcélunk természetesen továbbra is Louvain. Voltunk már az IRO-nál (International Refugees Organization), s útlevélügyünk elindult.¹⁵⁸ Gyuszi és én lakunk a bencéseknel, Dénes és Sanki Musiléknál. Gyuszival minden reggel fél 8-kor ministrálunk és áldozunk.

Esténként szoktunk híreket hallgatni, Londont és New Yorkot. Van itt egy másik magyar páter is, úgy látom igen befolyásos és nagyon kedves ember, Döbrentei Béda. Elküldtük Udvarhelyi atya összes üzeneteit a Pax Romanába.¹⁵⁹

Voltunk Pater Josephnél, aki a bécsi érsekség segélyszervezetének vezetője. Megtudtuk róla, hogy valójában Gáspár Gusztáv¹⁶⁰ hittanár volt a Werbőczy gimnáziumban, de neki csak németül szabad beszélnie, mert otthon zúrjai voltak és megszökött, itt pedig igen sok a spicli meg a kém.

Pénzt, konzerveket és igazoló írást kaptunk tőle, hogy miért szöktünk Magyarországról, amit az IRO-nál csatolunk.

Bemutattak bennünket az apát úrnak.

¹⁵⁵ Ez alatt a kereszténydemokráciát értettem. Ma már nem így nevezném.

¹⁵⁶ Ez meg is valósult. Doktori tézisem címe, 1955-ben, ez volt: *Origines et formation du catholicisme social en Belgique, 1842–1909* (A szociál-katolicizmus eredete és kibontakozása Belgiumban, 1842–1909).

¹⁵⁷ A történelem szakra iratkoztam be, és főleg a legújabb korra összpontosítottam.

¹⁵⁸ Az IRO „apatride” (hontalan) státuszt adott, melyet a nyugati államok elfogadtak. 1959-ben lettem belga állampolgár.

¹⁵⁹ Ez a nemzetközi szervezet Svájcban székel és két tagozata volt: a Katolikus Értelmiségiek Nemzetközi Mozgalma és a Katolikus Diákok Nemzetközi Mozgalma. Később ez utóbbi magyar tagozatának elnöke lettem.

¹⁶⁰ Gáspár Gusztáv (1908–1953) 1933-ban szentelték pappá, 1946–1947-ban a Buda-Dél Internálótábor foglya, 1948-ban Ausztriába menekült, de ott 1950-ben az oroszok letartóztatták, Magyarországra hozták, a Váci kórházban betegség következtében és az orvosi ellátás hiánya miatt halt meg.

Nagy elaborátumot¹⁶¹ készítettünk a „*Világnézeti átalállítás Magyarországon*” címmel, melyből egy példányt személyesen megkap Suhard párizsi bíboros, egy példányt 400 amerikai katolikus lap közöl le, egy példány a francia katolikus sajtóhoz kerül, egy pedig a Pax Romanához jut.

Természetesen az itteni katolikus ifjúsággal is föl vesszük a kapcsolatot, hogy kicseréljük tapasztalatainkat. Dénessel voltunk fönn a Katholische Hochschulgemeindeben.¹⁶² Ahol alkalom nyílik rá, ismertetjük az otthoni helyzetet.

Bécs, 1949. február 14–20.

Nos, valamit magáról Bécsről és Ausztriáról.

[Tétováztam, hogy közöljem-e naplóm azon részeit, melyek az 1949-es Bécsről számolnak be. A híres *A harmadik ember* című film nagyszerűen idézi a város akkori hangulatát. Már jártam ott 1934-ben ötévesen osztrák nevelőnőmnél, és még ma is fülemben cseng az ágyúszó, mely a hadsereg és a munkásnegyedek lázadói közötti harcot kísérte.¹⁶³ 1937-ben is megálltunk anyámmal az osztrák fővárosban vakációra utazva Mayrhofenbe, Tirolba. Végül is eldöntöttem, hogy lemásolom észrevételeim egy részét, mert talán nem lesz érdektelen tudomást szerezni arról, hogy miképp látta egy 20 éves fiatalember a háború utáni helyzetet. A város nevezetességeinek és a múzeumok kincseinek leírását mellőzöm.]

Ausztria az utóbbi évben a kezdeti tespedt állapotból kilépve igen szép gazdasági előrehaladásról tett tanúságot. Persze a viszonyokat határtalanul megnehezíti a négyes megszállás, minthogy a fontos ügyekben alig lehet egyetértést létrehozni a négy hatalom közt, amit az egyik akar, azt nem akarja a másik három, és fordítva.

Általánosságban a dolgozó, munkás és tisztviselő emberek életszínvonala otthon valamelyest magasabb, minthogy a bérek megközelítő azonossága mellett az árak kedvezőbbek. Néhány összehasonlítás: disznóhús 20 Ft–40 S (csak feketén), alma, mozijegy azonos, bőráruk Ausztriában valamivel olcsóbbak, könyvárak azonosak,

¹⁶¹ *Részletes jelentés.*

¹⁶² *Az osztrák diákok közössége.*

¹⁶³ 1934. február 12–16. között Bécsben és több nagyvárosban sztrájk robbant ki. Az ezt követő összecsapásokban a Republikanischer Schutzbund (RS), az osztrák szociáldemokrata párt „hadserege” ellen paramilitáris alakulatokat, és a hadsereget is bevetették, amely tűzérségi fegyvereket is alkalmazott. Több szociáldemokrata ezt követően Csehszlovákiába menekült, az otthon maradottakat 1935-ben perbe fogták. A harcokban 200–270 fő volt a halottak száma. Az emigráns RS tagok közül később többen a spanyol polgárháborúban is részt vettek. (STADLER, Karl R.: *Opfer verlorener Zeiten – Geschichte der Schutzbund-Emigration 1934*. Wien, Europa Verlag, 1974. 24–48., ZÖLLNER, Erich: *Ausztria története*. Budapest, Osiris, 2000. 378–386.)

cigaretta Ausztriában 2–3x több, míg a telefon csak a fele, a gyarmatáru jóval olcsóbb, a textilár kb. azonos.

A lényeg, s ez a döntő momentum, hogy az életszínvonal tendenciája Ausztriában tartósan fölfelé ívelő.

Az osztrák nők gondozatlan, ápolatlan benyomást keltenek. Sokan viselnek nadrágot (általában az emberek rosszabbul vannak öltözve, mint Pesten, igen soknak nincs télikabátja, az eleganciához pedig egyáltalán nem értenek). Jó alakot jóformán nem látni, nagyon soknak pattanásos, gusztustalan az arca. Valahogy nem néznek ki egészségesnek.

Ugyanakkor pedig az erkölcsi állapotokról igen rosszat hallani. A náci időszak nevelése súlyos nyomokat hagyott. Az amerikai katonák közt közmondásos, hogy a bécsi nő olcsóbb, mint a párizsi kenyér. S ami a sors iróniája: a Herrenvolk lányai négerrek számára is elérhetők, és nem is olyan drágán...

Még egy példa. Fürdeni voltunk Bécs legjobb fürdőjében, a Zentralbadban. Itt ket-tős medencéjű fürdőszobák is vannak. És legnagyobb csodálkozásunkra láttuk, hogy egy férfi és egy nő mennek be, a kutya se kérdezte őket, hogy férj–feleség-e, pedig látszott rajtuk, hogy nem azok, hanem egyetemisták. Nekünk csak leesett az állunk...

Az amerikai katonák úgy néznek ki, mintha ők is futószalagon készülének...

Jellemző: állók és várok egy szigeten a villamosra. A földön hever egy szál gyufa. Egy osztrák lehajol, fölveszi és elteszi a saját gyufaskatulyájába...

Vasárnap megint a Hofburgkapelleben voltunk. 10 órakor már nem lehetett bemenni, ezért az erkélyre vettünk jegyet 3 Schilling fejenként. Mozart: Krönungs-messe, Wiener Sängerknaben. A följánlás gyönyörű volt, ezenkívül az Úrfölmutatás utáni rész hegedű vezette zenéje. Aztán jött a mise fénypontja, az Agnus Dei. Szoprán szóló énekelt. A vége majdnem kicsit már követelőző hangú (dona nobis pacem), s az ismétlésnél már az egész kar belevág.

Nagyon jó közönség volt, de nagyrészt külföldi. Láttunk egy gyönyörű nőt, akit Gyuszi fölismert, egy pesti, belga diplomata felesége, találkozott vele az ottani kö-vetségén.

Jó politikai viccek jönnek Keletnémetországból. Ott a kommunista párt rövidített neve SED (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands). Mit jelent ez valójában? Sicheres Ende Deutschlands, Stalins Ergebener Diener.¹⁶⁴

Nem említettem egy jó pontot az osztrákok javára: a közösségi érzés talán jobban ki van fejlődve bennük, mint bennünk. Tömött villamos, a lépcsőkön lógnak. Egy tag úgy megrúgja a másikat, hogy hallani a nyekkenést. Nálunk már rég ledobták volna egymást a villamosról. Itt tréfával elütötték az egészet.

¹⁶⁴ *Németország biztos vége, Sztálin odaadó szolgálja.*

A világ külső arculata úgy látszik, erősen uniformizálódik. A városokból lassan eltűnik az egyéniség, például azonos cégtáblákat lát az ember, az utcai WC-ket ugyanaz a gyár készíti ugyanabban a formában, ugyanazokat a filmeket adják és mindenütt ugyanolyan tányérsapkában kéri a jegyeket a kalauzok, adják át a levelet a postások és szalutálnak a tisztek. Ha pedig valaki egy nagyvárosból nem lát mást, mint egy luxushotelt és a bárakat, akkor kár utaznia.

Otthon, ha az ember odamegy valakihez az egyetemen: „Kollega úr, légy szíves... etc.” Itt: „Herr Kollege, sein Sie so lieb... etc.” Viszont a hölgyekkel jóval könnyebben megy a tegeződés.

Otthon félnek az emberek, de tudják, hogy mitől. Itt is félnek az emberek, de egy határozatlan mitől. Csak úgy l’art pour l’art.

Egy szabó felesége mondotta nekem: „einen dritten Krieg möchten wir schon irgendwie aushalten, aber eine dritte Befreiung schon nicht” [egy harmadik háborút még csak valahogy kibírnánk, de egy harmadik felszabadítást már nem].

Bécs, 1949. február 21–27.

Az új helyzetben való életérzésemet három elem jellemzi döntően:

- 1.) Az elszánt akarat a végleges letelepedés eléréséhez, vagyis az egyetemi tanulás folytatásához.
- 2.) Az örömezés afölött, hogy máris megkezdhettem az ismerkedést a külföldi étellel, a külföldi katolicizmus életmegtényilvánulásaival.
- 3.) A szinte határtalan és jóleső függetlenség.¹⁶⁵ Teljesen a magamé vagyok, csak magamnak felelek, szabadon kormányozhatom az életem folyását arra, amerre akarom. S ezt nagyon értékes dolognak tartom. Különösképp örülök, hogy a függetlenség nem a magárahagyatottságot váltotta ki, amiben azonban bizonytalanság van annak is, hogy négyen vagyunk és nem én egyedül.

*

A kosztról és a köréje fűződő derűnkéről könyvet lehetne írni. Az alapanyagok mind jók volnának, de az osztrákok mesterien rontják el, mire az asztalra kerül. A Suppékat¹⁶⁶ jellegzetesen neveztük el Loreley Suppénak („Ich weiss nicht, was soll es bedeuten”).¹⁶⁷ Vannak azonban Zrínyi főzelékek is (emiat rohant ki Zrínyi Szigetvárból), de a múltkori vacsoránk volt a legtörténelmibb: „Dugonits-leves” (Dugonits legrázásának oka) és „Egri nők-főzelék” (ti. le lettünk forrázva, amikor megkóstoltuk).

¹⁶⁵ Ez egy nagyon furcsa megjegyzés, hisz mindenben másoktól független: lakás, étkezés, ruha- és fehérnemű, adományok (pénz), továbbmenetel...

¹⁶⁶ Leveseket.

¹⁶⁷ „Nem tudom, hogy mit jelentsen ez” – Heine költeményéből.

[Minthogy Dénes volt közülünk a legjobb étvágyú, és ő is dörögött a legtöbbet a koszt miatt, ő lett hőse annak a balladának, amit írtam]:

Ballada az osztrák koszt keserveiről

I. Ének

Egyet ütött már az óra
Suppét szagol Dénes orra
Az éhes had most mind fölkel:
Mi az ebéd, krumpli vagy kel?
A lépcsőkön lecsörtetnek,
A Schwesternek¹⁶⁸ becsöngetnek.
Sanki úr már igen forog,
Mert a gyomra nagyon korog;
Olykor mordul, majd dübörög,
Aztán sipít, majd meg hörög.
A köszönő, van Horváth¹⁶⁹
Félrehúzza szőrös arcát,
Mert a levest ím, behozzák.

II. Ének

Wehrmacht-Suppe,¹⁷⁰ a javából! –
Kel ki Dénes önmagából;
Két nagy öklét összerántja
S kanalát a lébe mártja
Undorodva öklel négyet
Majd összetör három széket.
Asztal végén jámbor német
A szívében érez félszet,
Mert Dionis szörnyű látvány

¹⁶⁸ *Apáca.*

¹⁶⁹ *Horváth Gyuszi mindig kitüntető udvariassággal köszöntötte mindazokat, akikkel találkozunk.*

¹⁷⁰ *A német hadseregben szokásos leves.*

Az eszcájgot széjjel hányván.
A szemei szikrát szórnak
S nekiugrik a zöld szósznak,
Hatalmasat fröccsint bele,
Szeme-szája tele vele.
Ijedtükben szétszaladnak
A konyhában akik voltak,
Dionist¹⁷¹ ez nem izgatja,
A konyhát is fölforgatja.
Szent dühében csak üt és vág:
„Büdös osztrák, apád, anyád!”
Káromkodik, zúz és tördel
Láng haragja lávát öklel;
És mit a kéz épen hagyott
Lábaival rátaposott.
Két hatalmas negyvenhatos
Minden tárgyat szerterugdos.

III. Ének

A legnagyobb vulkán mérge
Is elalszik egyszer végre.
Dionisnak elege lett,
Elhagyta a csatateret.
De mérgéből tartott annyi,
Apátúrnak panaszkonnyi
Elment hozzá s belekezde
Fönnhangon e vádlóversbe:
„Apáturam, derék férfi!
Az ebédünk nem koszt, tréfli.
Kapunk, igaz, leveseket
Vizsont szörnyű ízűeket.
Nem mondhatom, krumpli is volt,
Ki megette egybül megholt.
Mit mond Uram? Főzeléket?

¹⁷¹ A Dénes név német változata.

Életemben olyan étket!
Sótalan volt, alja kozmás,
Faggyús volt és plusz még hagymás!
Nagy apátúr, lássa hát már,
Mireánk így sötét sír vár:
Belakunk a Gemüseből¹⁷²
S meghalunk a végbélszáltól.”
Dionis így befejezte
S az apáti választ leste.
Fölkelt ím a nagy potrohos,
Álla zsíros, hangja tohos,
Lába vékony, rázza vállát,
Ámde hallga a válaszát:
„Derék magyar diákgyerek,
Sebedre én gyógyírt teszek.
Leíratok a konyhába,
Csirke legyen vacsorára!”

IV. Ének

Félhetet ütött az óra,
Vajh mit szagol Dénes orra?
Nem ér csupán ábrándképet
Az apáti szent ígéret?
A konyhába mind a négyen
Belopózunk nagy serényen.
Lábosokhoz odamegyünk,
Négy-öt fődöt fölemelünk:
Vacsorára mi jót kaptunk?
Belenézünk: Sondermischung!¹⁷³

¹⁷² *Főzelék.*

¹⁷³ *Különböző maradékok keveréke.*

Ajánlás

Az apáti szent ígéret
Színes szó csak és semmi tett.
El vagyunk most keseredve,
S egy nótába belekezdve,
Imígy szóla lelkünk kínja
S ez a mese csínja-bínja:
„Ne higgy magyar a nímötnek,
Akárhogy is hitögetnek.
Nincsen abba’ semmi virtus,
Verje mög a Jézus Krisztus!”¹⁷⁴

[Persze szívünk mélyén mély hálát éreztünk a bencések iránt, s egyetlen kilót sem vesztettünk bécsi tartózkodásunk alatt...]

*

Dénes és Sanki voltak előadást tartani egy katolikus ifjúsági gyülekezetben, melynek vezetője szomszéd szobánk lakója, Pater Sylvester, aki öt évig volt német koncentrációs táborban. Ahol csak lehet, fölvilágosítunk.

Lesowskyval [egy osztrák diákvezető, akivel nagyon megbarátkoztunk] ma ismét találkoztunk, megmutatta nekünk az egyetemet. Aztán a Votivkirche melletti parkban üldögéltünk a napon és elbeszélgettünk. Igen lassúvérű tag ez a derék Winfried, hozzá képest tüzes paripák vagyunk – főképp politikai módszerek tekintetében.

Ma Ausztria aligha nevezhető katolikusnak, hisz a lakosság mindössze 10%-a praktizáló. Ennek döntő okát Winfried abban látja, hogy az egyház nem találja meg a kor hangját, csak prédikálnak a templomban, mert hát az így van előírva – de mondanivaló nélkül – s akik benn vannak a templomban, hát meghallgatják, mert épp mise közben van.

*

Polgár Kornállal ismerkedtem meg, a Műegyetemen volt a katolicizmus vezére, kirúgták az egyetemről, s személyes biztonsági okokból is jönnie kellett. De hogyan? Az Arlberg expresszen a kocsi alatt egy fekete deszkán, vasutas ruhában, kis kézitáskával.

*

¹⁷⁴ Az idézet Gárdonyi Géza Göre Gábor bíró úr kalandjaiból jön. A mű a villoni balladaformát követi.

Végre megtörtént az IRO-regisztrálásunk, egy derék locsi-fecsi úrhoz kerültem, egy csomó kérdésre kellett válaszolnom és a kijöveitem okait és menetét kellett leírnom. Azzal biztatnak, hogy három hét múlva jön válasz, viszont én ebben szkeptikus vagyok.

Ismét kaptunk páter Josephtól 200 Schillinget.

Franciát tanulok teljes gőzzel, Gyuszi csinál nekem mondatokat, és én fordítok.

Voltam a híradómoziban, negyed olyan olcsó, mint otthon (-80 S.) Egy amerikai rajzfilm különlegesen említésre méltó, nagyon szellemes macskakoncert volt. Újra láttam az otthonról rég kitiltott MOPEX és francia híradókat.

Kitűnően sikerült délutánunk volt. Fönn voltak nálunk Winfried Lesowski, Mathias (?), aki a Hochschulgemeinde tótumfaktuma, történész, és Herzog József, aki a pia-rokhoz járt, két éve van Bécsben a Welthandelshochschule¹⁷⁵ hallgatója. Nagyon termékeny diskurzus alakult ki, elsőbb a szociológiáról mint tudományról, itt főképp Dénes és Mathias próbálták a maguk szakját egymástól elhatárolni, aztán aktuális problémákat vitattunk meg, én később szóba hoztam a régi osztrák–magyar monarchia kérdését (érdekes volt osztrák megvilágításban látni a dolgokat. Ők például arról panaszkodtak, hogy az első háború alatt lezártuk a határt az élelmiszerszállítások elől), innen kilukadtunk a legitimizmus társadalmi gyökereihez, s végül azzal fejeztük be, hogy milyen a viszony a kommunizmus és a paraszti proletariátus között.

Az osztrákok is teljesen föloldódtak a témák melegében, és kölcsönös okulással és megbecsüléssel távozhattunk.

Dénes megismerkedett Knoll professzorral, és volt lakásán is. Különben jár az óráira (valami vallásszociológiát ad elő). Nagy öröömre szolgál, hogy az ismeret-ségi körünk szélesedik, de tartalomban is mélyül. Ezt egyébként fontos célul is tűztem ki.

*

Határozottan otthon érzem magam, mert az íróasztalomon rendetlenség van. De legalább megtalállok mindent.

Vasárnap délelőtt Schubert-miséét hallgattunk a Burgkapellében. Igen dörgő hatású a Sanctus. Legjobban tetszett a Benedictus, nagybögő-pöngetéssel aláfestett tenor-szoprán duett, később kar. Az Agnus Deinél bosszankodtam, mert az a gyönyörű szoprán fiúhang kezdte, de a kar brutálisan elnyomta.

A mise előtt egy Diego Hanns Götz nevű dominikánus szokott prédikálni, Bécs második legjobb szónokának tartják, s a nők kedvence. A legjobb szónok a Stephansdom plébánosa.

¹⁷⁵ *Világkereskedelmi Főiskola. Nagyra becsült intézmény.*

Bécs, 1949. február 28 – március 6.

Kiváló ember ez a Jávör Egon! Megkaptuk a belga vízumokat!

Az IRO-ügy körül még jobban mesterkedünk. Pater Beda elküldött Nuwer amerikai prelátushoz és annak titkárnőjéhez, egy bárónőhöz, ezek egy IRO-fejeshez küldtek: Mrs. Pomeroy, pénteken kapunk választ.

*

Már megalakult a kinti katolikus egyetemi hallgatóság egységes szervezete. Amilyen híreim vannak Ádám atyától, az Actio Catholica alakult meg Rómában, s ezen belül vannak az egyetemisták is. Okvetlenül be szándékozom itt kapcsolódni, minthogy ez a szerv nemcsak a jelenre dolgozik (az egyetemisták továbbtanulásának lehetőségét biztosítani), hanem a jövőre is (otthoni majdani föladatak). Máris szóltak, hogy igen jó lesz, ha Belgiumban ott leszünk, és képviseljük a szervezetet.

*

Az IRO-ügyet úgy is próbáljuk nyomni, hogy elmentünk valami lutheránus szervezethez, mely az IRO tagja, s ahol a titkár egy Vajda György nevű magyar. Valami három tagon keresztül jutottunk el hozzá, mely láncolatból az első tag Gyuszi „cuncija” (Káldor Jutka) nővérének Stockholmban lévő férje. Nagyon kedves volt, regisztrált bennünket, s ismeretségei révén – ő maga is IRO-tisztviselő – gondoskodni fog a gyorsabb intézésről.

Ugyanakkor Ádámtól azt az ígéretet kaptuk, hogy megpróbálja elintézni a franciákkal, hogy kapjunk osztrák útlevelet. Ehhez ugyanis egy megszálló hatalom kell. Az osztrákokkal el tudja simán intézni.

A legfontosabb eredményt azonban a Nuwer–Pomeroy vonal hozta. Pénteken Pomeroy átküldött az IRO-vezérhez (egy amerikai), negyed háromkor megjelentünk nála, egyikünk bement, szerencsére Dénes, mert őnála voltak KALOT¹⁷⁶ és Mária-kongregációs¹⁷⁷ igazolványok, melyeken szép nagy pecsétek voltak, és hivatva voltak bizonyítani, hogy vezető katolikus egyetemi férfiak voltunk, közvetlenül a letartóztatás előtt. Mi hármunkat már be sem hívott, az iratok, köztük a belga vízum is, oly jó hatást tettek rá. Így megkaptuk az „eligibilityt”. A kiértékelést jövő héten megkapjuk, az útlevél aztán gyorsan megy, s lehet utazni. Az örömünk igen nagy volt.

*

¹⁷⁶ Katolikus Agrárfiújsági Legényegyletek Országos Testülete, 1935-ben létrehozott magyar katolikus mozgalom. 1946-ban Rajk László belügyminiszter betiltotta.

¹⁷⁷ A jezsuiták által alapított 1564-ben alapított ifjúsági szervezet, amelyen belül különböző érdeklődési köröknként alakultak csoportok. Szűz Mária tisztelete kiemelt szerepet kapott a munkájában.

Meg voltunk hívva a Katholische Hochschulgemeinde csütörtök esti egyik világnézeti Arbeitsgemeinschaftjára¹⁷⁸ a Welthandelshochschule számára. Nagyon jól esett, hogy az előadás előtt az ifjúsági vezető szívélyesen köszöntött egy rövid kis beszédben. De ez bármily megható is volt, mégis majdnem elnevettem magam, mert a kedves osztrákok fölöttébb furcsa módon adtak kifejezést tetszésüknek: a lábaikkal dobogtatták a padlót. Egy civilben lévő férfiú tartotta az előadást, kiváló dialektikája van, bár egy kissé pózol. Téma: IV. és VI. parancs. Igen nívós előadás volt. Nem annyira szerves kerekdedségre tartott igényt, mint inkább olyan megvilágosításoknak a közönség elé állítására, melyeket otthon lehet végiggondolni.

Előadás után beszélgettünk vele, s ekkor kiderült, hogy a XVII. kerületi munkásnegyedben pap, tehát előőr és nagyon nehéz föladata van, de úgy vélem pont ilyen emberek kellene erre a posztra.

Még elmenetelünk előtt közrefogtak a hallgatók, s főként a magyarországi eseményekből az egyházra nézve fontos tanulságokról beszéltünk. Különösen hangsúlyoztuk a szociális politika fontosságát, mely itt is és sokhelyütt még másutt is igen elhanyagolt, s így kellő talaj van az idegen világnézetek számára (legtöbb helyütt a kommunizmus, Ausztriában inkább a szocialisták számára).

*

Ha Jézus hozzám jön, mindig megsimogatom.

*

Azt hiszem a Magyarországról ismert fogalmak: gulyás, csikós, Hortobágy, Budapest – most szaporodtak eggyel: Mindszenty.

Két híradó is foglalkozott vele, láttuk magát Mindszentyt az 1947-es Szent István-körmeneten, egy beszéde alkalmából, aztán a pápa nemrég elhangzott szózatát a Szent Péter téren összegyűlt impozáns tömeghez, és más egyházi és világi személyiségek, köztük Spellman bíboros beszédét, nyilatkozásait.

*

Hétfőn és kedden az áldozás és a mise közben a kötelességteljesítésről elmélkedtem, hogy töretlen akarattal végezzem tanulmányi föladataimat. Mikor egy alkalommal franciatanulást tűztem ki lefekvés előttre és nem akarózott tanulni, mert kissé már álmos voltam, rendbe szedtem magam a térdeplőn végzett esti ima közben, és elvégeztem a programot.

¹⁷⁸ *Munkaközösség.*

Franciából Suchard kardinális „Essor ou déclin de l'Eglise” című pásztorlevelét elolvasom és megtanulom franciagyakorlásul. Ebből hetenként hat leckét kell elvégezniem.

Bécs, 1949. március 7–13.

Új helyen tudunk fölvilágosító munkát végezni. Ádám révén elkerültünk McCormickhoz,¹⁷⁹ a New York Times itt tartózkodó főszerkesztőjéhez, nagyon kedvesen fogadott. Cikkeink fordítása folyamatban van.

Megkaptam otthonról az első újságsomagot. Nagy élvezettel olvastam Rákosi utolsó beszédét (az élvezet nem a beszédnek önmagának szólt, hanem annak, hogy nem Pesten olvastam). Zsolt Béla meghalt.¹⁸⁰ Isten nyugosztalja, nagykutya volt.

Bécs, 1949. március 14–20.

Hétfőn bementünk az IRO-ba és megkaptuk az eligibilityt. Ezzel szép igazolvány birtokába jutottunk, fényképpel. Másnap mindjárt elindítottuk ennek alapján az útlevélügyet. A dolgok átmenniük Schönbrunnba a szövetségesekhez, ahol a military exit intéződik el. Ez általában egy hét, de megfoglaltuk azt a pasast (magyarul beszél és Morellinek hívják), aki viszi a dolgokat, s addig nyúztuk, míg megígérte, hogy még ma kiviszi őket, s ha lehet, szerda estére minden kész lesz.

A nemzeti ünnep estéjén hangversenyen voltunk. Program: Wolfgang Schneiderhahn hangversenye a bécsi filharmónikusokkal, vezényel Joseph Krips – J. S. Bach, Violinkonzert E dur (allegro, adagio, allegro assai); Beethoven, Violinkonzert op.61, D-dur (allegro ma non troppo, larghetto, rondo-allegro), Csajkovszkij, Violinkonzert op.35, D-dur (allegro moderato, canzonette-andante, allegro vivacissimo).

A Beethoven végét bécsiektől nem várt entuziazmus üdvözölte. Az egész a Grosses Musikvereins-Saalban volt, gyönyörű, a mi Zeneakadémiánknál jóval impozánsabb méretű terem.

Szerdán Gyuszi kivételével benn voltunk a Furche¹⁸¹ szerkesztőségében és Kurt Skalník szerkesztővel (fiatalember, történész) beszélgettünk. Kért egy, az egyetem átalakulását és az ifjúság helyzetét átfogó nagy cikket.

A Hochschulgemeindében rendelkezésünkre áll egy terem összejövetelek céljára. Ma tartottuk az elsőt. Polgár Kornél is velünk volt. A létrejött eredmény igen hasznos volt, s ha Isten megsegít és komoly munkát teljesítünk, a továbbiakban is sikeresek lehetünk.

¹⁷⁹ Anne O' Hare McCormick (1882–1954) magániskolában tanult, 1922-től újságíróként dolgozott, 1936-ban került a *Times*-hoz. Az újság belföldi és külföldi tudósítója volt, második nőként kapott Pulitzer-díjat.

¹⁸⁰ *A kis társutas Radikális Pártnak volt az elnöke.*

¹⁸¹ *Hetilap.*

*

Az útlevelet csütörtökön kaptuk meg, ezzel az útrakészség állapotába léptünk. Ebbe aztán a belga vízumot is beleütötték.

Bécs, 1949. március 21–23.

Utolsó bécsi napjaink étkezés szempontjából igen jól sikerültek, mert egy szervezetnél, mely eredetileg szocialistákat segít, kaptunk egy 10 kilós élelmiszer-csomagot rengeteg finomsággal. [Meg kellett még oldanunk két nagy problémát: hogyan kerülünk ki Bécsből, hisz a város a szovjet zónával van körülvéve, és hogyan jutunk el Louvainbe. Összefoglalom a manővereket: Pater Joseph elküldött bennünket dr. Amielhez, az NCWC¹⁸² bécsi igazgatójához. Vele találtuk ki a megoldást: kapunk jegyeket a PanAm Bécs–München repülőjára, Münchenben az NCWC kirendeltsége biztosítja vonatjegyeinket Brüsszelig.]

BELGIUM FELÉ

1949. március 24., csütörtök, Bécs–München

A vendéglátó bencésektől meghatódva búcsúztunk. Ők is elláttak az útra mindenféle kedvességgel.

Fél 7-kor kellett a Pan American Airways városi kirendeltsége előtt lennünk. Számba vették a csomagokat, aztán az utasok elindultak a társaság autóbuszán a tulli repülőtérre. Útközben ért bennünket az utolsó meleg pillanat: a kocsit megállította az orosz útellenőrzés, de csak a kocsit kontrollálták, az utasokat nem.

Tullnban beütik a pecsétet az útlevelebe és gyors, előzékeny vámvizsga, az én kézi-csomagomat meg se nézik. Aztán fölkérik a beszállásra. Odatolják a kétmotoros Clipperhez¹⁸³ a följáró lépcsőt, s ki-ki elfoglal a gépben egy helyet. Jomagam¹⁸⁴ a szárny mögött, baloldalt ültem egy szimpla ülésben. Gyönyörű kilátásom nyílt az Alpokra. Verőfényes tavaszi nap volt, egy felhő sem az égen, csupán a völgyekben hömpölygött tejszerű köd. A szárnyakon néha megcsillan a nap, beverődik a kabinba, s olyan hullámokban játszik a mennyezeten, mintha hajón lennénk.

Egész Bécsben nem láttam két olyan csinos cuncit, mint a két stewardess; úgy látszik, ebben nem csaltak a társaság reklámjai. Végtelenül udvariasak, alig szálltunk be, máris körbekináltak rágógumival, majd idővel hozták a reggelit. Egy tálcán volt

¹⁸² *National Catholic Welfare Conference.*

¹⁸³ *A híres DC-3-as gép, mely a háború alatt oly jeles szolgálatot tett az ejtőernyősök leugratásától kezdve a csomagszállításig.*

¹⁸⁴ *Életemben először szálltam föl.*

egy pohár grapefruit, feketekávé, tejszín, édes sütemény és alma. Újságokat is adnak, egy *Collier's*-t kértem, de inkább a tájban gyönyörködtem.

Az útitársak közt van egy lord, néhány amerikai üzletember, mi megismerkedtünk egy fiatal, de már kész orvosnővel, aki egy amerikaihoz ment férjhez, s most épp ahhoz utazott Wiesbadenbe. Nemzetiségre nézve zombori jugoszláv volt.

Leszállás előtt himbálóztunk egy kicsit, ami nem lett volna baj, de változtatták az utasfülke légnyomását is, melynek következtében egyszerűen megsüketültem. Az orvosnő azt tanácsolta, hogy nyeljek nagyokat, de továbbra is üvöltözni kellett velem. Csak estére nyertem vissza jó hallásomat.¹⁸⁵

Münchenben megint csak semmitmondó volt az útlevel- és vámvizsgálat. A városba a társaság nagy luxustúrakocsiján vonultunk be.

*

Ismét csak a bencéseknél kaptunk szállást, minthogy a bécsi apát adott ajánlásokat.

Az itteni NCWC-nél tárt karokkal fogadtak. Elmentünk Mr. Sullivan, az igazgató kocsiján az American Expresshez, ahol megváltottuk a jegyünket. Hálókocsit akart venni, de az nem volt. Egy amerikai számára, úgy látszik, más mód elképzelhetetlenné tűnik.

*

Első müncheni benyomás: no jó, de hol laknak az emberek? – Később megtudtuk: három család egy lakásban.

Az, hogy fél München romokban van, még a kisebbik baj lenne, a nagyobbik azonban az, hogy még csak most takarítják. A bontógépek zaja mindent túlzakatul és a porfellegek sűrűsége mindent belep. Magának Münchennek a lakossága jóformán megkétszereződött, ennek következtében a forgalom is óriási.

Úgy vettem észre, de a bajorok jó ismerősei is azon a véleményen vannak, hogy a müncheniek távolról sem olyan gemütlichek és jó humorúak, mint a bécsiek. Modortalanok, a villamoson lemarházzák és leborjúzzák egymást. De lehet, hogy ez a háborút követő idők idegessége.

A Waerungreform¹⁸⁶ előtt virágzó feketekereskedelem dívott. Ez azonban elhalt. A kereskedelem ismét hivatás lett, s visszavonult az üzletekbe. De milyen üzletekbe! A lakáshiány miatt Münchent bazárvárosnak lehet nevezni.

¹⁸⁵ *Ma mindez sablonosnak tűnik, azonban 1949-ben még a légi közlekedés gyermekcipőben járt kicsi, 20 személyes gépeken.*

¹⁸⁶ *Az új deutsche Mark bevezetése.*

München–Nürnberg–Brüsszel–Louvain, 1949. március 26–27., szombat–vasárnap

Az állomáson (Hauptbahnhof) egy jellemzően amerikai kép: amerikai bár, neve Roosevelts bár, bejáratnál az elnök fényképe. Így is lehet tisztelni az elhunyt nagyokat.

*

A teljes komfortban élő, jóindulatú amerikaiak számára élmény és változatosság a zsíros hétköznapi életben az olyan eset, mint a miénk. Jóságúak és segíteni is akarnak. Hál' Istennek, pénzük is van hozzá.

Utunk első szakasza Augsburg–Nürnberg. Amerikaiaknak fönntartott kupéban utazunk gyönyörű, meleg tavaszi időben. Megállapítjuk: jó dolog előkelően utazni! Villamos mozdonyunk van, így a szénfüst sem zavar.

Nürnbergben kellett átszállnunk a nemzetközi expresszbe, de volt két óránk. Beszagoltunk a városba: mindenütt egyforma német kép. Romok, bazárkereskedések. Van egy pár szép régi ház, gótikus lutheránus templom finom kapu fölötti rózsával, és a hegyen vár.

Először voltam villanyborbélynál, minden szerszáma villannyal dolgozott. Hiába no, csak Nyugaton vagyunk.

Az expresszen kényelmes, csipkés belga kocsiban utazunk, a fülkében mindvégig csak mi vagyunk. Vannak helyes kis olvasólámpák, melyek nem működnek.

A belgák Herbesthálnál ejtik meg a vizsgálatot. Ki kell ugyan szállni a vonatból, de maga a vizsgálat nem komoly.

A határ után jönnek az Ardennek. Rengeteg alagút, számtalan patak, s a sűrűn épült városkák egymást követik.

A földekre autóval hordják ki a trágyát.

*

És egyszer csak megérkeztünk Brüsszelbe. Micsoda öröm volt Jávor atyát megölelni. Hála neki, mindegyikünk 500 frankkal kezdhet új életet.

Első dolgunk volt ebédelni menni. A főútvonalon a Gare du Norddal szemben, számtalan sörcsarnok és restaurant kínálkozik, de nem akarunk drágán enni, így inkább a mellékutcák felé gravitálunk. Be is keveredtünk egy negyedbe, ahol nagy kirakatokban kövér és erkölcstelenül öltözött hölgyek ültek és barátságosan integettek. Ijedten elszaladtunk.

*

Az első ismeretség: a domonkos Rajmund páter, fiatalember, az itteni magyar ifjúság (velünk együtt 15 fő) szervezeti feje, a segélyek szétosztója és lelki vezér. Kiváló embernek ismertem meg.

Ő vett azonnal pártfogásba, s a titkár, Kormoss Pista, volt piarista diák és kultusz-minisztériumi fogalmazó, aki hivatalos küldetés alkalmával disszidált, s 14 országot megjárta már azóta. Igen ügyes diplomata, sima férfiú.

Ők szereztek éjszakai alvóhelyet a vallon diákok székházában.

[Itt fejezem be naplómra alapozott beszámolómat. Ezután egy új történet kezdődik.]

II. 1949–2015

INTERMEZZO

Eredetileg tanúságtételemet Belgiumba érkezésünkkel akartam lezárni. Ám néhány barátom arra buzdított, hogy folytassam az írást, hisz ebben az időben, és főleg 1956 után rengeteg honfitársunk menekült külföldre, és érdekes lenne egy példával illusztrálni, hogy mi történhet egy idegen környezetbe került magyarral. Megfogadtam tanácsukat, és leírtam életem új szakaszát, melynek immár Belgiumban volt a székhelye.

Már nem annyira eseményekről számolok be, mint eddig, hanem inkább folyamatokról, a beilleszkedés és az integráció folyamatáról, valamint családalapításomról és professzionális életemről, a befogadó ország viszonyairól. Természetesen előnyben részesítem azokat a tényeket, melyek a kiválasztott témát megvilágítják.

Naplómat tovább vezettem. Ha lapjait fölötöm, észreveszem, hogy 1953-tól kezdve franciául vezetem. Ebben az időben ismertem meg eljövendő feleségemet, és mint-hogy ő belga volt, levelezésünk nyelve a francia lett. Franciául tanultam az egyetemen is, és ezentúl egész életemen át franciául gondolkodtam és írtam. Ez a változás átrendezte agyműködésemet. A magyar nyelv struktúrája alaposan különbözik a franciáétól. Mindegyiknek megvan a maga szépsége, logikája, gondolatmenet-vezetése. Most, hogy ismét Magyarországon élek, nehézség nélkül váltok át egyikről a másikra. Előfordul, hogy néha franciául álmodom, néha magyarul. Még az is megtörténik, hogyha az álom színhelye Latin-Amerika, spanyolul beszélek, és ha egy kongresszuson vagyok, az angolt használom...

A következőkben nem naplómra támaszkodom, hanem emlékeimet elevenítem föl. Természetesen folyamatosan ellenőriztem az előadottakat, hisz a dolgoknak sok tárgyi alapja is van. Így az olvasónak nem kell tartania attól, hogy esetleg megszipittem vagy elferdítettem volna a múltat.

*

Visszatekintve világosan tárul elém, hogy nagy kockázatot vállaltunk. Elfoghattak volna bennünket a határon, és jó pár év kiesett volna az életünkéből. Elkallódhattunk volna. Hogy nem kerültünk peremhelyzetbe, ez annak köszönhető, hogy kulturálisan, intellektuálisan és az emberi helytállás szempontjából is jól voltunk „fölszerelve”. Ennek érdemét gimnáziumi kiképzésünknek és nevelésünknek tulajdonítom.

Egy évig éltünk még adományokból. Második egyetemi évünket már ösztöndíjjal folytattuk. Alapítottunk egy magyar kollégiumot Louvainben (Leuven flamand város francia neve), a Collège Cardinal Mindszentyt. Akiknek volt ösztöndíja, összeadták bevételüket és abból élt az egész ház, függetlenül attól, hogy a tagok hozzájárultak-e a költségekhez vagy nem. Ezt azért említem meg, hogy tanúskodjam: nem minden

magyarnak hajlik maga felé a keze. A házat magunk működtettük. Mindenkinek megvolt a munkaköre. Én a WC-felelős voltam. Ez nem járt nagy megterheléssel, és a többieknek nem volt nagy kedvük hozzá. A spártai körülmények ellenére vidámságunk nem hagyott el bennünket, s ez nem a könnyelműség jele volt, hanem fiatalságunknak tudható be.

Első belgiumi éveinkben még arra készültünk, hogy szülőhazánkban értékesítjük mindazt, amit tanulunk. Úgy gondoltuk, hogy idővel a rezsim tarthatatlanná válik, és visszatérhetünk a Duna–Tisza partjára. Nem tévedtünk: valóban, 1956-ban kitört a népfölkelés, de kívülről eltiporták. A változás folyamata sokkal hosszabb időt vett igénybe.

Szabó Dénes a louvaini egyetemen a szociológiát folytatta és később Franciaországban doktorált. Lámfalussy Sándor a Pesten elkezdett közgazdaságtant mélyítette el, majd Oxfordban és Amerikában tökéletesítette tudását. Én elhagytam a jogot és a külügyeket, mert ezeknek a belga környezetben semmi hasznát sem láttam, és történelmi tanulmányokat választottam. Ennek két oka volt. Az egyik, hogy az Université catholique de Louvain történelmi iskolája világhírű volt, és alapos tudományos képzést adott. A másik, hogy úgy véltem, a történelem vezet be legjobban a társadalmi és politikai változások megértésébe és megmagyarázásába. Mind szakdolgozatom, mind doktorátusom témája az *Origines et formation du catholicisme social en Belgique, 1842–1909* (a katolikus szociális mozgalom eredete és kialakulása Belgiumban) volt. 1955-ben avattak doktorrá, és azonnal mint asszisztens az egyetem szolgálatába álltam.

Mínt hogy rövid időn belül kiderült, hogy az otthoni rendszer megváltozásának reményére nem volt esély, át kellett gondolnom életpályámat is. Az ötvenes években lett a gyarmati országok önállóságának és az „alulfejlett” országok fejlesztésének kérdése központi világprobléma. Ebbe szerettem volna valamiféleképp bekapcsolódni a cselekvések terén. A keresztény szociális mozgalmak tanulmányozása oda vezetett, hogy kapcsolatba lépjek az akkoriban működő szervezetekkel, és elsajátítsam módszereiket, melyekkel sikeresen járultak hozzá a közösség problémáinak megoldásához. Úgy véltem, hogy tapasztalataik fölhasználhatók akár Dél-Amerikában, akár Afrikában is. Erről egy későbbi fejezetben számolok be.

A BEFOGADÓ ORSZÁG

Belgium hazánkhoz képest fiatal ország. 1830-ban született az akkori nagyhatalmak jóvoltából. A napóleoni háborúk tanulsága az angolokat arra készítette, hogy ne tűrjenek meg a kontinensen partjaikkal szemben egy veszélyes államot. Így bábáskodtak a független Belgium létrehozása körül. A trónra még királyt is ültettek Szász–Coburg Leopold személyében, aki Viktória brit királynőnek rokona és bizalmasa volt.

Az új állam mégsem volt mesterséges alkotmány, hisz a területén található volt hercegségeket, grófságokat, gazdag és erőteljes városokat (Brugge, Gent, Antwerpen, Brüsszel, Liège) sok közös érdek fűzte össze. Ezek az egységek mindig rendelkeztek többé-kevésbé széles kezdeményező képességgel a távoli uralkodóházzal szemben, mely hol Madridban (II. Fülöp), hol Bécsben (Mária Terézia), hol Párizsban (Napóleon) székelt.

1830 óta Belgium fokozatosan és aránylag békésen fejlődött. Persze ismert olyan válsághelyzeteket, mint az ipari forradalom folyamán keletkezett osztályellentétek, az iskolák igazgatása körüli harcok vagy az általános szavazati jogért folytatott küzdelmek, de nem találkozott olyan sorsproblémákkal, mint hazánk 1848–49-ben és az azt követő abszolutizmus idején, az Osztrák–Magyar Monarchia fölbomlásával, az 1919-es kommünnel, a trianoni diktátummal vagy a 40 éves szovjet megszállással.

Noha Belgium önálló állami életet élt, nem alkotott előzőleg nemzetet. Még ma is egy belga sokszor flamandnak, vallonnak, brüsszelinek, liégeinek, eupeni németnek, európainak vagy világpolgárnak mondja magát. Igaz, hogy a függetlenség megszerzése után létrejött egy kísérlet, mely a belga nemzet kialakítását célozta. A nagy történész Henri Pirenne úgy értelmezte az új állam polgárainak múltját, mint egy történetet, mely szükségszerűen a belga haza megszületéséhez vezetett. Így sikerült a belgák lelkébe egy bizonyos öntudatot beleoltani, mely fölébred, amikor az országot megtámadják (mint a németek 1914-ben és 1940-ben) vagy amikor a válogatott futbalcsapat fontos meccset vív. De még ekkor sem éneklük a himnuszt, mert nem ismerik a szövegét.

Az 1940–45-ös háború különleges helyzetet teremtett. 1940. május 10-én a németek minden előzetes bejelentés nélkül lerohanták Belgiumot. A belga hadsereg 18 napos ellenállás után kénytelen volt letenni a fegyvert. A kormány kimenekült Londonba, III. Leopold király azonban nem akarta csapatait magukra hagyni és Belgiumban maradt. A háború alatt kastélyában volt elszigetelve és cselekvőképtelen volt.

A német csapatok villámszerű előrenyomulása nagy pánikot keltett a lakosság körében. Az ország jó része kiürült, Franciaországba menekült, de a francia fegyver-

letétel következtében visszatért hazájába. A háború alatt akadtak földalatti ellenállók és kollaboránsok is. A főlzabadulás után az új hatóságok alapos tisztogatást végeztek, és a németekkel együttműködőket szigorúan elítélték.¹⁸⁷

*

Valójában az átlag belgának nincs történelmi tudata. Ha esetleg ismeri az 1830 óta uralkodó hét király nevét, képtelen lenne egyetlen kormányfő nevét is megemlíteni.

Mindezek a vonások azt eredményezik, hogy egy európai eredetű külföldi nem találkozik olyan kulturális fallal, mely nehezítené beilleszkedési törekvéseit. Más népekkel összevetve a belga befogadóképesség nagy. A most hatalmon lévő miniszterelnök elődje, Elio di Rupo olasz, írástudatlan bányászcsaládnak volt a gyermeke. Belgiumi éveim alatt soha senki sem érezte velem, hogy a Tisza partján születtem, és sohasem tapasztaltam előítéleteket származásom miatt.

Amit a főtiekben írtam, fontos pontosításra szorul. A 19. századi Belgiumot a francia nyelvű polgárság és nemesség uralta. Flandriában is a főlő rétegek franciául beszéltek, míg a nép helyi flamand tájszólást használt.¹⁸⁸ Ám Flandriának dicsőséges múltja volt (gondoljunk csak a festészet nagy mestereire). Megindult tehát egy kulturális és politikai folyamat, mely minden téren az egyenlőséget követelte. Az 1960-as évek idején kibontakozott új iparosodási hullám is a flamand régióknak kedvezett. 1963-ban meghúzták Belgium végleges belső nyelvi és adminisztratív határait. Az alkotmányos újítások egymást követték, és a mai Belgium már egy bőven decentralizált, államszövetségi képződmény. A három régió (Flandria, Vallonia és Brüsszel) a politikai hatalom nagy részét magához vette. Négy kulturális egység működik: az egynyelvű flamand közösség, a francia nyelvű közösség, Brüsszel, ahol a kétnyelvűség érvényesül, és létezik ezenkívül egy 60 000 lakosú, német nyelvű, autonóm közösség is.

A központi kormány fele-fele flamand és francia nyelvű, a miniszterelnöknek pedig semlegesnek kell lennie. Noha a kormány, mely mindig több párt koalíciójából áll és nem erős, nem akadályozta meg Belgiumot abban, hogy a nemzetközi életnek kiváló államférfiakat adjon mint Paul-Henri Spaak, Pierre Harmel, Leo Tindemans

¹⁸⁷ Belgium lakossága 8,3 millió fő volt 1945-ben, 404 067 embert tartóztattak le népbírósági eljárás során, 57 254-et ítélték el, ebből 2940-et halálra, közülük végül 242 főt végeztek ki. (KARSAI László: A magyarországi népbírászkodás nemzetközi összehasonlításban. In: *Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás. Népbíróság-történeti tanulmányok*. Szerk. Gyenesei József. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2011. 61.)

¹⁸⁸ *Ma a hivatalos irodalmi nyelv a holland. A holland és a flamand nyelv úgy hasonlítható össze, mint az angliai és amerikai angol.*

vagy Wilfried Martens.¹⁸⁹ Ha Belgium egyben marad, ez nem szentimentális okokból van, hanem mert a közös életnek végül is több előnye, mint hátránya van.

Hogy ez a komplex szerkezet működni tudjon, tagjainak jelentős kompromisszum-készségre van szüksége. Szerencsére a politikai osztály, de az egész társadalom is képes arra, hogy mély konfliktusok esetében is megállapodásra jusson. Belgiumban bármelyik párt kormányra juthat, bármilyen szövetségben. A belgák csodálatos érzékkel rendelkeznek, amely jelzi nekik, hogy meddig lehet feszíteni a húrt, és mikor kell asztalhoz ülni, engedményeket tenni, és kiegyezni.

Megvallom, hogy én is elsajátítottam ezt a mentalitást, mely bizony különbözik a magyar szokásoktól. Hazánkiai inkább látnak ellenséget a másképp gondolkodóban, és arra törekednek, hogy egy vitában a tét egészét elvigyék. „Miért engedjek, hisz nekem van igazam!”, vagy „ez az én jussom!” Belgiumban, amikor a felek ereje időlegesen egyenlőtlennek válik, a bölcsesség azt követeli, hogy a győztes ne alázza meg a vesztest, hanem adjon neki valamiféle kompenzációt a vereségért.

Személyes példával illusztrálom a mondottakat. 10 évig képviseltem egyetemet a *Fonds National de Recherche Scientifique* (a Tudományos Kutatás Nemzeti Alapja) bizottságában, mely az évente benyújtott kutatási tervek finanszírozását bírálta. A többi francia nyelvű és flamand egyetem képviselőivel ülészttem. Szorgalmasan elolvastam mind a francia nyelvű, mind a flamand nyelvű projektek szövegét. Ezt a többi vallon vagy brüsszeli kolléga nem tette meg. Mindenki a saját nyelvén szólalt föl, és föltételezték, hogy mindenki megérti a többit. Amikor a flamand kollégáknak nem sikerült egy pályázat megítélésében közös nevezőre jutniuk, felém pislantottak és véleményemet kérték. Legtöbbször el is fogadták azt. Ezért nagyobb befolyásom volt a flamandoknál, mint a „frankofónoknál”...

Ez a szisztéma már megszűnt, a Tudományos Kutatás Nemzeti Alapja kettévált: az egyik központ a flamand, a másik a francia nyelvű egyetemeket tömöríti. Az alku kormány szinten a kinek-kinek járó összegekről folyik.

*

A belgiumi életszínvonal bizony magasabb, mint a magyar. Négy kritérium alapján határozhatjuk meg egy személy társadalmi helyzetét: jövedelme, diplomája, foglalkozása és mesterségének presztízse. Minden csoport, réteg vagy osztály rendelkezik saját elitjével: a munkások, a földművelők, a középosztály, a szabadfoglalkozásúak, a gyárosok, stb. Vezetőik fontos szerepet játszanak a társadalmi játszmákban és járatosak a politikai közegekben. De ezeken a tényezőkön kívül még két másik vonással is számolnunk kell, hogy valakinek a pozícióját megjelöljük: ideológiáját és

¹⁸⁹ Ők mind fontos miniszteri tárcákat töltöttek be.

lakhelyét. Így beszélhetünk a liberális vagy katolikus polgárságról, a szocialista közalkalmazottakról vagy a keresztény munkásmozgalom tagjairól. Mindezeknek a jellemzőknek megvan a vallon, flamand és brüsszeli változata. Eljövendő feleségem például a brüsszeli katolikus polgári miliőből származott, otthon franciául beszélt, de volt egy flamand nagymamája is. Apja orvos volt.

A társadalmi mobilitás aránylag jelentős. Ha például az egyetem diákjait nézzük, köztük a munkásszülők gyermekei alacsony százalékot tesznek ki, de a munkás nagyszülők száma már aránylag magas.

Megjegyzendő még, hogy a társadalmi és civil szervezetek rendkívül elterjedtek. A belgák szívesen jönnek össze, hogy közös érdekeiket megvédjék vagy szabadidejüket töltsék. A szakszervezeti mozgalomnak erős befolyása van, és döntő szerepet játszik a bérek emelésében vagy tüntetések és sztrájkok kezdeményezésében.

*

Belgiumot mélyen érintette az a gyökeres kulturális változás, mely az 1960–70-es években ment végbe, és melyet általában '68 májusaként jellemeznek.¹⁹⁰ A hagyományos értékek ugyancsak megszenvedték az új értékek gyors elterjedését: az egyéni kibontakozás, az „én” kultusza, a korlátlan szabadság eszménye, a tekintélyek viszszautasítása, a vallás háttérbe szorulása, a család klasszikus intézményének hanyatlása, az erkölcsi engedékenység, újfajta kapcsolatok megjelenése a nemek között.

Ez az irány érintette a pártokat és programjukat valamint a törvényhozást is. Még a szocialisták is az individualizmus tanítványai lettek, és nem figyeltek föl arra, hogy az egyéni szinten megadott jogok milyen következményekkel járnak a társadalom egészére nézve.¹⁹¹

Végül alá szeretném húzni a belgák egy lényeges tulajdonságát, az öngúnyt. Magukkal szemben is kritikusak. Őszintén nevetnek a franciák hülye viccein, melyeknek hőse a „balga belga”. Nem kakaskodnak, mint a franciák, nem fölfuvalkodottak, mint az angolok, nem hengegnek, mint az olaszok, nem kevélyek, mint a németek. És nem olyanok, mint a magyarok, akik hol dicsekednek, hol az önmarcangolásban jeleskednek. Mások nacionalista fölbuzdulása elnéző mosolyt vált ki belőlük. Nem könnyű a belgák közt nagynak lenni, mert észreveszik az ünnevelt hősök emberi gyöngeségeit. Egy Kossuth elképzelhetetlen lenne köztük, Deákot biztos jobban értékelnék. A józan ész a belgák (vallonok, brüsszeliek és flamandok) fő erénye, minden túlzás távol áll tőlük.

¹⁹⁰ *A párizsi diáklázadások kirobbanása.*

¹⁹¹ *Például a párkapcsolatok pluralizmusának joga és a hagyományos család hanyatlása kollektív szinten a népesség csökkenését vonja maga után és demográfiai deficithez vezet.*

A CSALÁD

Eljövendő hitvesemmel, Ghislaine¹⁹² Maubille-al az egyetemen ismerkedtem meg. A történészek szakosztálya tanulmányi kirándulást szervezett Angliába. Ösztöndíjam ellenére még szegény voltam, mint a templom egere. Léopold Genicot professzor, a szakosztály vezetője tette lehetővé, hogy én is részt vegyek az utazásban. Nem tudom, honnan szerzett segítyt: bal keze nem tudta meg, hogy mit cselekedett a jobb. Nemcsak a középkornak volt híres kutatója, de igaz keresztény ember is volt.

A brüsszel–ostende-i vonaton négyen bridzseltünk, három lány meg én. A játékot tovább folytattuk az Ostendét Doverrel összekötő hajó fedélzetén is. Azonban a tenger egyre viharosabb lett. Egyszer csak az egyik lány fölkelt, bocsánatot kért és eltűnt. Nem sikerült a tengeri betegséggel megküzdnie. Kis idő múlva egy másik lány is elvonult. Maradtunk ketten, Ghislaine és én.

Eljött az ebéd ideje. Ghislaine kibontotta elemőzsiás csomagját, és meglepődve vette észre, hogy nálam nem volt semmi. „Rodolphe, magának nincs szendvicse?” Be kellett vallanom, hogy nem voltam előrelátó. Erre megfelezte velem szendvicseit, és mint annak idején Éva tette Ádámmal, még egy almát is adott. Ilyen kedvező körülmények között jött létre és alakult ki kapcsolatunk. Később, cinkos kacintással azt mondtam gyermekeinknek, hogy anyjuk és apjuk párrá szövődése a darwini tanok szerint történt. A természet választotta ki őket. A vihar eltávolította a két gyengébb lányt, mi pedig egymásra találtunk. Egyik fiam, rosszmájúan hozzátette: „Ismeretes, hogy a lányok a hasukon keresztül fogják meg a fiúkat...”¹⁹³

A feleségem brüsszeli katolikus, konzervatív polgári családból származott. Édesapja orvos volt. Édesapámmal volt egy közös vonásuk: mindketten részt vettek az első világháborúban, csak éppen ellenkező oldalon. Maubille papa alig kapta meg doktori diplomáját, máris hívták a katonasághoz. A háború négy évét a lövészároktól 300 méterre eső elsősegély-állomáson töltötte. A sok megélt szörnyűség őszinte emberiességet, töretlen becsületességet, igaz bölcsességet alakított ki benne. Édesapámat is, aki a szerb fronton harcolt, a háború mélyen befolyásolta.

A Maubille-család mélyen vallásos volt. A hat testvér közül egy pap és egy apáca is kikerült. Maubille mamát (lánynevéen Hélène Fréson, apjának börtényára volt) az egyházközség harmadik káplánjának neveztük el, mert sokat segédkezett a plébános mellett, és a Belga Katolikus Asszonyok Szövetségének is oszlopos tagja volt.

¹⁹² Kiejtése Gilén.

¹⁹³ Kritikai megjegyzés. Remélem, hogy az olvasó megbocsátja, ha a családalapításról személyesebb hangon beszélek. A lényeg nem az én egyéni történetem, hanem a történetek szociológiai olvasata: miképp jött létre egy belga lány és egy magyar fiú között életre szóló kapcsolat.

Persze a szülőknek fogalmuk sem volt arról, hogy lányuk és én miben sántikálunk. Mikor Ghislaine érettné láta az időt, hogy szüleinek bemutasson, meghívott hozzájuk. Nagyon kedvesen fogadtak. Igaz, hogy nem hasonlítottam Attila félelmetes harcosaira. De érthető volt, hogy aggályaik is voltak. Talán azt is gondolhatták, hogy miért nem szeretett bele lányuk egy jól szituált belga fiúba? Mennyire egyszerűbbek lettek volna a dolgok...

Akkoriban ebben a miliőben az volt a szokás, hogy ha a lány szülei nem ismerték a fiú környezetét, információkat kerestek a másik családról. Ezt tették eljövendő apósomék is. Émile Lousse professzor úrhoz fordultak, aki szakdolgozatom vezető tanára volt. Szerencsére Lousse úr nagyon kedvelt engem, és dicsérő szavakkal áradozott rólam. Így lett szerencsém kovácsa. Persze mindez a hátam mögött történt, de Ghislaine mindent elmesélt.¹⁹⁴

A továbbiak az akkoriban érvényben lévő társadalmi „szabályozások”, szokások szerint zajlottak le. Az alakulófélben lévő párt barátai és környezete úgy tekintette, mint „fiançés officieux”, amit úgy fordítanék, hogy „félhivatalos jegyesek”. Ez azt jelentette, hogy a lány „foglalt”, egy meghatározott fiúval „jár”, akivel közös jövőre készül, és nem illik neki udvarolni. 1953-ban hivatalosan is eljegyeztük egymást. Ghislaine kapott tőlem egy régi családi ékszerből kialakított gyűrűt, ő pedig egy tízkötetes világtörténelemmel ajándékozott meg.

Nem volt eljegyzés előzetes leánykérés nélkül. Ezt az ünnepélyes aktust a fiú édesapjának kellett megtennie egy közösen megállapított vizit alkalmából. Mivel az én esetemben ez nem volt lehetséges, így magamra hárult a föladat. Az esemény igen komikus módon történt. Maubillé-knak Wauthier-Braine-ben (Waterloo közelében, Brabant tartományban) volt nyaralóházuk. A nyári vakáció idején épp náluk voltunk és Ghislaine-nel teniszeltünk, míg Maubille papa a kertben tevékenykedett. Egy szett után Ghislaine szólt nekem: „a papa jókedvében van, menj oda hozzá és kérd meg a kezemet.” Én fehér rövid nadrágban, a teniszütővel a hátam mögött hajoltam meg, és adtam elő mondókámat. Azt hiszem, hogy az öregúr még jobban el volt érzékenyülve, amikor hozzájárulását adta, mint én...

Ennek a világnak ma már vége van, és az elmondottak furcsának tűnnek. Ám a rendezett, szabályozottabb társadalmi viszonyok és a kicsiszoltabb formák hozzájárultak a kapcsolatok kiszámíthatóbb és tartós működéséhez, és azt hiszem, hogy védtek is a kibontakozó érzelmek állandósulását. A kiforrta párok fölmerülő problémák esetén igyekeztek a hibákat orvosolni, és nem azonnal a szálak szétszakításán

¹⁹⁴ *Érdekes megjegyezni, hogy eljövendő sógoromnak nem volt ilyen könnyű sorsa. André, fiatal orvosként egy ápolónőt akart feleségül venni. Nem volt könnyű Maubille papát meggyőzni, hogy beletörödjön fia választásába. Az osztálykülönbség nagyobb akadályt jelentett, mint a külföldi eredet.*

gondolkodni. Úgy vélem, tévedés azt hinni, hogy ebbe a stabilabb világba betörő új szabadságok/szabadosságok több boldogságot hoztak. Ellenkezőleg.

Nem tagadom, hogy egyes esetekben, sikertelenség esetén a házasság mint béklyó jelenik meg. Ilyenkor a válás megszabadulást jelenthet, egy zárt kaput nyit meg.

*

1954. október 16-án házasodtunk össze. A vallási ceremónia igen ünnepélyes volt. A nászfölvonulás férfi tagjai frakkot viseltek, a hölgyek pedig hosszú ruhában díszeltek. Apám Argentínában volt, anyám pedig nem kapott útlevelet. Így őket Lousse professzor és felesége helyettesítették. Fogadás, majd pompás ebéd követte a templomi misét, ahol többen is fölszóltak. Maubille papa ugyancsak meg volt hatva, Lousse úr pedig született szónok volt.

Apám 1955-ben költözött Argentínából Németországba. Stuttgartban dolgozott, majd nyugdíjasként Aachenben telepedett le, a belga határ közelében, hogy könnyebben találkozassunk. Anyám 1955-ben kapott először útlevelet (a Nagy Imre miniszterelnöksége alatti enyhülés időszakában),¹⁹⁵ és attól kezdve rendszeresen látogatt bennünket. Mindketten megismerkedtek a Maubille-családdal. Maubille papa és apám jó cimborák lettek.

Spanyolországba mentük nászútra. Én már dolgoztam az egyetemen és Ghislaine is tanított egy lánygimnáziumban, és keresetét, minthogy otthon lakott, megtakaríthatta.

Az akkori szokások szerint Ghislaine hozományt is kapott. Ennek a jövedelme kiegészítette fizetésemet, ami eleinte nem volt valami falrengető, majd arra szolgált, hogy egy hitellel kiegészítve, a családi ház építésébe kezdjünk. 1962-ben költöztünk be saját házunkba. Előtte egy apartmant béreltünk Leuven (Louvain) piacterén. A ház barokk homlokzatán díszelgett az építés éve: 1698. A várost 1944-ben bombázták az amerikaiak. Az inváziót készítették elő és a vasútállomást akarták megsemmisíteni. Sajnos egy bomba (több száz méterre a céltől) az eljövendő otthonunkra

¹⁹⁵ 1953-ban 11 904 kiutazási kérelemből 5009 magánkérelmet engedélyeztek, 1955-ben az 55 169-ből 12 709-et. (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, 106. f. 1. cs. 54. ö. e.) Nagy Imre (1896–1958) 1916-ban Oroszországban hadifogságba esett, majd belépett a kommunista pártba. 1921–1925 között MSZDP tag, majd a Magyarországi Szocialista Munkáspárt alapítója. 1927-től Bécsben, 1930-tól a Szovjetunióban élt. 1944-ben hazatért, földművelésügyi, majd belügyminiszter, később élelmezési, azt követően begyűjtési miniszter. 1953–1955 miniszterelnök, majd leváltották és kizárták az MDP-ből, ahová 1956. október 13-án vették vissza. 1956. október 24–november 4. között miniszterelnök, a Jugoszláv Követségre menekült, ahonnan november 22-én távozott, mivel Kádárék büntetlenséget ígértek neki. Elrabolták, majd Snagovba vitték, 1957-ben Budapestre szállították vissza. A Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsa 1958. június 15-én halálra ítélte, a következő napon kivégezték.

esett. A hátsó rész leomlott, a homlokzat azonban érintetlen maradt. A tulajdonos modern apartmanokat építtetett a szép térre néző fal mögé, és mi ezekből az egyiket béreltük ki.

Amikor megnősültem, semmit sem mondhattam magaménak. Volt két öltönyöm, alsóneműm, három törülközőm... De előttünk állt a világ. Készen voltunk bárhol letelepedni.

Házaseletünk 52 évig tartott. Ghislaine rövid betegség után hunyt el. Van-e titka a hosszú házasságnak? Ha a karakterek kiegészítik egymást, ez kétségtelenül adut jelent. Az alapértékek közössége is fontos összetartó erő. Esetünkben két elemet emelnék még ki. Az esküvőnket követő fogadás alkalmával egy ismerős hölgy gratulálva azt ajánlotta, hogy este sohase oltsuk el a lámpát, ha valami félreértés maradt fenn köztünk vagy egy vita nem zárult le. Ezt a tanácsot szívünkre vettük. A másik elemet az képezte, hogy csatlakoztunk egy párokból álló katolikus kisközösséghez (az *Equipes Notre-Dame*), és havonként jöttünk össze az öt másik pár-taggal. Ennek a mozgalomnak egyik szabálya volt, hogy minden hónapban egyszer férj és feleség minden más tennivalót félretéve leültek együtt és megbeszélték a közös problémákat, kiértékelték a dolgok menetét, határozatokat hoztak az élet minden területén. Ehhez a havi randevúhoz határozottan ragaszkodtunk, és így beépültek életünkbe.

Hasonló módszert követtünk gyerekeinkkel is, amikor már elértek egy bizonyos életkort. Családi nagytanács gyűlt össze a hat gyerekkel évente egyszer a vakáció után, az iskolaév elkezdése előtt. Itt hoztunk döntéseket olyan kérdésekben, mint az iskola választása vagy a zsebpénzek mennyisége, stb. Szerencsére a gyerekek nem voltak szakszervezeti tagok...

Számomra, aki egyke voltam, hat gyerek apjának lenni gyökeres változást hozott. Esetem jól jellemzi a magyar és az akkori belga társadalom fölfogását a gyermekáldással kapcsolatban. Hazánkban már régóta dívott az egykerendszer.¹⁹⁶ Amikor mint öregdiákok összejöttünk, Pallós Laci osztálytársammal együtt jót mulattunk azon, hogy kettőnknek annyi gyerekünk volt, mint az osztály többi tagjának együttléve. Belgiumban a katolikus polgári környezetben a népes családok voltak rendjén. 1967-ben nyáron a Balaton mellett készültünk üdülni. Anyám magára vállalta, hogy szerez lakást. Mikor a közvetítőnél jelezte, hogy nyolc személyről van szó, azt kérdezték tőle, hogy milyen vállalatról van szó...

Gyermekeink neve sorrendben Étienne, Éméric, Christian, André, Hedwige és René. A névadásban volt logika. Abból indultunk ki, hogy az Árpád-házi királyok közül választunk védőszentet. Étienne-nel (István) és Éméric-kel (Imre) nem volt

¹⁹⁶ Kovács Imre *Néma forradalom* című szociográfiájában foglalkozott a két világháború közötti, akkor leginkább az Ormánságban jelenlévő családdalmodellel.

probléma. A harmadik fiúnak Lászlónak kellett volna lennie. Azonban a francia változat, Ladislas, különösen hangzik, és attól tartottunk, hogy később társai az iskolában csúfolni fogják. Így lett belőle Christian. De ő megbosszulta magát. Amikor fiúgyermek született Lászlónak (tehát a magyar változat) keresztelték. Kislányuk pedig az Ilona nevet kapta. Édesanyám is jóváhagyta gyakorlatunkat, csak egy kikötése volt, hogy senkit se nevezzünk el Aba Sámuelnek (aki Szent Istvánt követte). Lányunknak a Hedwige név jutott (szintén Árpád-házi, aki lengyel királyné lett és Krakkóban van eltemetve). Az Erzsébet név nem jöhetett szóba, mert Ghislaine-nek volt egy nagyon antipatikus osztálytársa, akit Elisabeth-nek hívtak.

Az olvasó joggal teszi föl a kérdést: hogyan lehet hat gyereket fölnevelni? Egy példával felelek. Ghislaine amerikai keresztfia feleségével és két kislányával nálunk töltött egy hetet. Autót béreltek, és minden reggel elindultak megismerni Belgiumot. Kivétel nélkül negyed óra múlva már vissza is tértek, mert a lányok elfelejtettek valamit és sírtak. A mamájuk csodálkozva kérdezte Ghislaine-től, hogy ő miképp boldogult hat gyerekkel, amikor ő kettővel sem tud kijönni. Ghislaine azt válaszolta, hogy nagyon egyszerűen. Amikor elindultunk és az egyikük elsírta magát, mert elfelejtette kedvenc mackóját, a többiek ráförmedtek: „Pofa be! Megyünk tovább.” Vagyis a nagycsaládban működik egy automatikus regulációs rendszer, melyet csak fölügyelni kell, hogy senki se károsodjék. Csak a fontos ügyek kerülnek a szülők elé.

Szinte biztos vagyok benne, hogy ha Magyarországon maradtam volna, és ott házasodtam volna meg egy magyar lánnyal, nem lett volna több mint két gyerekünk. Talán az anyagi körülmények miatt, de főleg a lappangó, magától értetődő közvélekedés hatására. Ezt nem lehet családi pótlékokkal és más kedvezményekkel megváltoztatni. A kedvező anyagi juttatások nem módosítják a berögződött magatartási patronokat. Csak azt érhetik el, hogy egy óhajtott gyermekvállalást, melyről pénzügyi okokból lemondtak, megvalósítsák.

*

Egy-két szót a nyelvhasználatról. Sohasem vártam el Ghislaine-től, hogy megtanuljon magyarul. Ő azonban meg akart lépni. Talált az egyetemi könyvtárban egy nagyon régi tankönyvet, melyben a múlt időt illetően a „valék-vala” még érvényben volt. Mikor kimondta előttem ebben a stílusban az első magyar mondatot, akaratlanul elnevettem magam. Erre természetesen és joggal megsértődött, és kijelentette, hogy ha a dolgok így állnak, akkor ő nem folytatja tovább. Szerencsére fölfedezte, hogy az Assimil-módszernek van egy francia–magyar kiadása, és újra nekifogott a tanulásnak. A 17. lecke a szerelmi vallomás volt: egy lány és egy fiú sétáltak a Duna-parton. „Most már tudom a lényegét” – jegyezte meg nejem – és mérsékelte az erőfeszítéseket.

Pár héttel később Sándor Gyurka¹⁹⁷ és felesége látogattak meg bennünket. Gyurka megkérdezte Ghislaine-től, hogy tanul-e magyarul. „Elkezdtem – szólt a válasz – de nagyon nehéz.” Gyurka, akinek kiváló humora volt, megjegyezte: „Nem nehéz, Ghislaine, csak éppen lehetetlen...”

A gyerekek büszkék magyar származásukra. Pötyögnek pár gyakran használt szót. Imádják a számukra furcsán csengő neveket, mint Hódmezővásárhely vagy Kékestető. Kitűnően káromkodnak. Az egyik fiam vitte a legmesszebbre: őt már nem lehetne Pesten eladni. Aktívan részt vesz a táncházmozgalomban, gyakran jár Erdélyben. Kalotaszegi viseletéhez autentikus tánc is társul.

¹⁹⁷ *Volt osztálytársam, akit az olvasó már ismer az Adalékok első részéből. Kaliforniában, Santa Monicában volt orvosi praxisa.*

TÁRSADALMI ÉLET

Házasságom révén magától értetődően bekerültem a Maubille-család baráti körébe. Apósom és anyósom szívesen fogadtak vendégeket. Nyáron a wauthier-braine-i nyaraló fenyőfás környezetében hagyományosan jöttek össze a törzsvendégek. Egyes családokkal a barátság nemzedékről nemzedékre szállt át. Az egyik családdal például az 1920-as évek közepétől kezdve az 1990-es évekig minden generáció tagjai látogatták egymást.

Számomra a diáktársaim köréből kerültek ki a jó barátok. Másodéves koromban a karácsonyi szünetre az egyik belga barátom szülei hívtak meg. A szentestét és az újévet is együtt ünnepeltük. Nem maradtam ki egyik vagy másik diáklány otthonában rendezett buliból sem. Az ilyen „zsúrokon” hasonszórú fiatalok vettek részt. Amikor már „együtt jártunk”, mindig Ghislaine-nel hívtak meg.

A diákélet folklórja gazdag volt. Mindenki a tipikus „toque”-ot, a kerek lapos fekete posztósapkát viselte, melyet a legkülönbözőbb jelvények díszítettek. Ez a toque különösen hasznos volt autóstoppozás esetén, mert láttára a vezetők szívesebben álltak meg, hogy fölvegyenek bennünket. Az autóstop bevett és általánosan használt eszköz volt, főleg Louvain és Brüsszel között. Az autópálya ölte meg.

Rendkívül vidám volt a Mikulás ünnepe, mely tömeges fölvonulással és mindenféle tréfák elkövetésével járt. Egyszer egy jól becsípett fiútársaság hazakísérte egyik tagját. Az illető lakóházának földszintjén bútorkereskedés volt. A tagot „haverjai” belefektették a kirakatban kiállított hitvesi ágyba, és ő a paplan alatt nyomban elaludt. Nagy volt a meglepetés, amikor reggel fölbredvén a kirakat előtt hahotázó csoportot fedezett föl.

Nagy vonzóerőt jelentett a 24 órás októberi bicikliverseny. Más egyetemekről is érkeztek szép számmal résztvevők, úgyhogy az összegyűlték száma elérhette a húsz-ezret is. Csapatok mérték össze erejüket, a sokszor kosztümöt viselő tagok egymást váltották, és a versenyzők a város utcáin követték az előírt útvonalat. Velem az történt, hogy kerékpárom sebességváltója fölmondta a szolgálatot, és egy meredek utcánál le kellett szállnom és gyalog folytatnom. Persze nem nyertük meg a versenyt, de mégis jól mulattunk.

Mondhatom, hogy a diákok társaságába a külföldiek is minden nehézség nélkül beilleszkedhettek. A történész szakosztály diákjai klubba tömörültek, és amikor már harmadéves voltam, elnökké választottak. Származásom egyáltalán nem jelentett akadályt.

Fiatal házasként otthonunk nyitva állt a rögtönzött látogatók előtt is. Egyszer perui kollégámmal toppantam be váratlanul. Nejem röstelkedett, mert nagyon egyszerű volt az ebéd. Időnként olcsó és tápláló ételt készített: rizsből, zöldborsóból és kicsire

vágott pörkölt szalonnából állt a remekmű. A gyerekek imádták. Mikor a perui meglátta a szerény tálat, a szeme könnybe lábadt: „Ez éppen a nemzeti eledelünk!” – rebegte.

Máskor három tuniszi kollégát hívtunk meg. Ők persze muzulmánok voltak, tehát disznóhús szóba se jöhetett. Vacsora előtt társalogtunk, és én mondtam nekik, hogy nálunk szokás az étkezés előtt aperitifet fölszolgálni, és erre ajánlatot tettem nekik. „Köszönjük szépen – felelték – de nem élünk vele. Azonban egy kis whiskyt szívesen elfogadunk...”

Általában a vacsorára szóló meghívás gyakoribb Belgiumban mint hazánkban. A meghívottak lehetnek barátok, de hivatalos kapcsolatok is. Ghislaine mindig kitett magáért. Édesanyám beavatta a magyar konyha titkaiba, így sokszor fogadtuk magyar ízekkel a vendégeinket. A dicséret nem udvariasságból hangzott el. Bizonyíték: mindenki szívesen vett még a fölkínált tálból.

Közbevetve jegyzem meg, hogy az antropológusok szerint az asszimilálódó bevándorlók nemzeti tulajdonságaik közül utoljára az étkezési szokásaikkal hagynak föl. Ha valakinek Belgiumban jó csirkepaprikásra vásik a foga, bármelyik gyermekem házában kaphat ilyen finomságot.

Ami a borokat illeti, abban az időben még nem lehetett magyar eredetűt találni. Ebben a tekintetben is meg lehet különböztetni a flamand és a vallon ízlést: a flamandok a bordeaux-i borra esküsznek, a vallonok kedvence pedig a burgundi. Ennek is megvan a magyarázata. Belgiumban nem terem szőlő. A bor Flandriába Bordeaux-ból jött a tengeren, Vallóniába pedig szárazföldi szállítmányként.

A Mindszenty kollégiumban velem lakó fiúk mind belga lányt vettek feleségül. Megszámoltam: öt ilyen vegyes párral jártunk össze. Igaz, hogy magyar lány nem volt a látóhatáron. Tudtommal, ezek a házasságok mind sikeresek voltak.

Míg Leuvenben éltünk, szomszédaink flamandok voltak. Jó viszonyt tartottunk velük, a gyerekek hol itt, hol ott játszottak. Egyikkel-másikkal még látogattuk egymást elköltözködésünk után is. Velük mindig franciául beszéltünk. Általában azt a politikát követtem, hogy a fölszínes kapcsolatokban az ismeretlen flamandokat flamandul szólítottam meg. Egy-két szóváltás után kiderült, hogy ki kezeli jobban a másik nyelvét, és akkor ezen a nyelven folytattuk.

Az egyetemi professzori státus Belgiumban a megbecsültebbek közé tartozik. Régebben működött egy bizonyos reprodukciós folyamat: az apát a fiú követte vagy valamilyen rokon vagy egy azonos érdekszövetség tagja. A nepotizmusnak azonban radikálisan véget vetettek az 1970-es években. Ma már a kinevezések, előmenetelek, a tantárgyak oktatása is pályázat alapján történik, és a döntést ad hoc bizottságok hozzák meg. A pályázatok nyitottak más egyetemekről (belföldi vagy külföldi) érkezők számára is.

Tógát a professzorok ünnepélyesebb alkalmakkor viselnek, az egyetemi év megnyitásakor, fogadások alkalmával, doktori védésekkor, stb. Az elhunyt professzor koporsóját tógája fedi.

Természetes volt, hogy baráti és közelebbi ismerősi körünk a kollégák táborából is toborzódott. Itt nem voltak kari különbségek, az illetők lehettek orvosok, mérnökök, filozófusok, irodalmárok vagy közgazdászok.

A baráti kapcsolatok ritkán lépték át az ideológiai határokat. Belgiumban az állami egyetemeken kívül két „szabad” egyetem van: az Université catholique de Louvain és az Université Libre de Bruxelles. Ezek teljesen egyenlőek az állami egyetemekkel. A szabad egyetemek is az ország költségvetéséből kapják bevételeiket bizonyos elosztási kritériumok alapján. Az Université Libre de Bruxelles-nek is megvan a flamand változata (Vrije Universiteit te Brussel). Hivatalos doktrínájuk a „libre examen”, vagyis a szabad gondolat és kutatás elve. Ez praktikusán az antiklerikalizmust jelenti valamint az erős szabadkőműves befolyást.

Ezek az ellentétek azonban sokat enyhültek, és az átjárások a két intézmény között ma már nem kivételesek. Előfordult, hogy meg voltam hívva a brüsszeli egyetemre előadást tartani vagy közös kutatásban részt venni. Az egyik szociológusukhoz, Claude Javeau-hoz, baráti szálak kötnek ma is.

Más volt a helyzet az Université catholique de Louvain-nel (UCL) és flamand megfelelőjével a Katholieke Universiteit te Leuven-nel (KUL). Egyetemünket 1425-ben alapították. Hosszú ideig a tanítás nyelve a latin volt. A nagy reneszánsz tudós, Erasmus is latinul oktatott. Ő alapította például azt a kollégiumot, ahol a hébert, a görögöt és a latint tanulmányozták. A latin szerepét a 18. század végétől a francia vette át. Az 1830-ban létrejött Belgiumban a francia maradt az első világháborúig a művelt rétegek nyelve, Flandriában is. A háború után ez a helyzet már nem volt fenntartható. A harcoló katonáknak több mint a fele flamand volt, akiket tisztjeik franciául vezényeltek.

Az UCL-nek megnyílt a flamand tagozata, a KUL. Minden karnak, intézetnek, központnak, kutatóegységnek, tantárgynak volt egy francia és egy flamand változata. Szép számmal voltak tanárok, akik mindkét nyelven adtak elő. Én még ebben a rendszerben kezdtem el pályafutásomat, és amikor kari titkár lettem, az üléseken két nyelven működtem.

Közben a flamand öntudat nacionalizmusba torkollott és a flamand politikusok kettős követelményt fogalmaztak meg: az intézmény váljon szét és alakuljon két önálló egyetemmé, és a francia nyelvű egyetem költözzön el Leuvenből, a flamand városból. Nem vázolom itt részleteiben a beköszöntő válsághelyzet lefolyását, a fölszerelések, a könyvtárak, a laboratóriumok, stb., megosztását. Csak a végeredményt írom le.

Az UCL kapott állami pénzből egy 900 hektáros területet Brüsszeltől 29 km-re délre, vallon földön, amelyen fölépíthetett egy új várost valamint az egyetem épületeit. Az egész költözködési és építési folyamat tíz évet vett igénybe, és az egész 1970-es éveket lefedte. Louvain-la-Neuve az új város neve, ma is tovább fejlődik, és a vállalkozás sikeresnek bizonyult. Nem campus jött létre, hanem egy élő város, ahová szívesen telepednek fiatal családok épp úgy, mint nyugdíjas emberek.

A fejlemények családomat is érintették. Ha Leuven melletti házunkban maradtunk, nekem állandóan ingázni kellett volna. Így elhatároztuk, hogy eladjuk házunkat, és új otthont teremtettünk Louvain-la-Neuve közelében, Limal-ban.¹⁹⁸ 1973-ban költöztünk be.

Ha az új egyetem és város fölépítése – mely építészeti szempontból is figyelemre-méltó volt – Franciaországban történt volna, az egész világ zengett volna a gall kakas büszke kukorékolásától. Igaz, a szerencse is közrejátszott. Az ország kedvező gazdasági konjunktúrában volt, és a költségekre telt elég pénz. Az egyetem működése egy napig se állt le. Mindez magyar szemmel hihetetlennek tűnik. Pedig ismerünk történelmi precedenst. Trianon után az elcsatolt országrészekben található pozsonyi és kolozsvári egyetemet a csonka országba kellett áttelepíteni. Ami a belgiumi kalandot illeti, mi magyarok ezt egy aránylag civilizált etnikai tisztogatásnak fognánk föl. A belgák, noha a krízis mély volt, nem csináltak belőle „casus bellit”, hanem pragmatikusan kezelték. Ma már a két szétválasztott egyetem között az együttműködés a normális kerékvágásba tért vissza.

*

Befejezésül, még egy kérdésre szeretnék válaszolni: hogyan lehet külföldi, idegen környezetben olyan érthetetlen nevet viselni mint Rezsőházy?

Amikor 1949-ben Bécsbe érkeztünk, jelentkeztünk a kerületünkben illetékes megszálló hatóságnál. Engem egy angol katona fogadott, hogy új személyazonossági igazolványt állítson ki. Az ő és a betűkkel nem tudott mit kezdeni, így a kapott dokumentumon Rezsőhazy díszelgett. Minthogy minden ezentúl kiállított hivatalos papír ezen az első okmányon szereplő nevet vette át, a Rezsőhazy név van beírva házassági könyvecskémbe, állampolgári okiratomba, és a gyerekek születési kivonatába is. Végül is elhatároztam magam, hogy bírósághoz forduljak és nevem helyes változatát visszakapjam. A dolog pénzbe került, de helyreállt az igazság.

Érdekes megjegyezni, hogy mivel a Rezsőházy név a belgák számára nehezen ejthető ki, gyakorolják a kiejtést, és végül is jobban megjegyzik, mint egy gyakori honos nevet, legyen az Dupont vagy Peeters. Amikor olyan helyeken mint egy repü-

¹⁹⁸ *Brabant tartományban, Brüsszeltől délre, Louvain-la-Neuve szomszédságában.*

lőtér, hangszórón hívnak, és a bemondó küszködik a hívott egyén nevével, tudom, hogy rólam van szó.

Megkérdeztem unokáimat, hogy mit szólnak családi nevükhöz. A válasz egyöntetű volt: örülünk, hogy ilyen egyéni, nem sablonos, jóhangzású nevünk van.

SZAKMAI PÁLYAFUTÁS

Életem ennek az oldaláról annyiban számolok be, amennyiben megmutatja egy külföldre szakadt magyar lehetőségeit. Az egyetemi világnak az a hatalmas előnye, hogy a származás az érvényesülésben nem játszik fontos szerepet. A mozgási lehetőségek aránylag nyitottak, és ha alkalom adódik, az ismert ember át is mehet egyik egyetemről a másikra.

Ebből a szempontból két fő karriertípust különböztetnék meg. Az Egyesült Államokban az összes egyetem egy nagy és áttekinthető piacot képez. Egy kutató vagy tanár egyik helyről vándorol a másikra aszerint, hogy mennyit fizetnek, milyenek a munkakörülmények és milyen vonzó az intézmény presztízse.

Én ahhoz a típushoz tartoztam, mely hű marad az Alma Materéhez, az anyaintézményéhez, ragaszkodik intézetéhez, kollégáihoz, diákjaihoz. Amikor elértem egy tisztességes fizetési fokot, a havi bevétel magasságának már nem volt motiváló ereje. Itt említek meg egy szellemes észrevételt, mely a különböző nemzetek pénzhez való viszonyát jellemzi: a németek a pénzt megszolgálják (verdienst), a franciák elnyerik (gagne), az amerikaiak csinálják (make), és a magyarok keresik... Ebben a tekintetben hozzám a német fölfogás áll a legközelebb.

Az egykori louvain-i magyar diákok közül mindenki franciául érvényesült (vagy angolul, akik az Egyesült Államokban vagy Nagy-Britanniában telepedtek le). Én szakdolgozatom vezetőjében, Lousse professzor úrban mesterre letem. Nem tűrte a nehézkes mondatokat, a zavaros gondolatmeneteket. A francia klasszikusok eleganciája és világossága volt számára a követendő példa. Sokan azt hiszik, hogy a bonyolult stílus mélységet rejteget, és az egyszerűség a gondolat laposságát árulja el. Ez nem igaz. Arra kell törekedni, hogy az összetett mondanivaló világos és érthető legyen.

A sors kegye úgy hozta, hogy sosem kellett törtetnem vagy másokkal versengennem professzionális pályám folyamán. Mint „moniteur” (tutor) kezdtem, mely az elsőéves diákok nehézségeit volt hivatva orvosolni, és gyakorló szemináriumok vezetésével is járt. Mikor a közgazdaságtan és a társadalomtudományok számára közös két éves alapoktatás (ma ezt BA-nak mondanák, akkoriban candidature-nek hívták) megszervezésére került sor, a történelmi tantárgyak létrehozásával és koordinálásával bíztak meg.

Székhelyem az École des Sciences Politiques et Sociales (a politikai és társadalmi tudományok iskolája) volt, melyet az egyetem már 1892-ben megalapított. Itt foglaltak helyet a szociológia, az antropológia, a politológia, az államigazgatás, a nemzetközi kapcsolatok valamint a kommunikáció tanulmányai is. Előadott tantárgyaim

a társadalmi és kulturális változások valamint a fejlődéspolitika témaköréhez kapcsolódtak. Az intézményt 1970 és 1974 között elnököltem.

1959-ben Genfben meglátogattam a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetet (International Labour Organisation). Ennek az ENSZ-hez tartozó intézménynek egyik tevékenysége a „fejletlen” (underdeveloped) országok megsegítése volt a közösségfejlesztés terén. Az egyik felelős jelezte nekem, hogy pár nappal ottlétem előtt járt náluk egy ecuadori püspök, akinek égette a lelkiismeretét az a 10 000 hektáros földbirtok, mely az egyház tulajdonában volt. Földreformot akart végrehajtani az ott élő indián parasztok javára, de nem tudta, hogyan fogjon hozzá. „Ez önnek való szép föladat lenne – mondta a főtisztviselő, aki fogadott – lépjen kapcsolatba Monseñor Leonidas Proaño úrral, Riobamba püspökével.” Sűrű levelezés kezdődött.

Soha életemben nem gondoltam, hogy földreform tervezésében és megvalósításában fogok részt venni, de minden vállalkozásnak van kezdete. Mgr. Proañoval kidolgoztuk a projekt vázlatát, beszerveztük a szükséges szakértőket, és megállapodtunk az előkészületek végrehajtásában. Közben rohamosan tanultam spanyolul. 1960-ban három hónapot töltöttem a Chimborazo lábánál fekvő Riobambában, és kiképeztem egy húsz fiatalból álló csapatot, mely Centro de Estudios y Acción Social néven ezen túl a régió fejlesztéspolitikáját vezette. Leonidas Proaño egyike azoknak az embereknek, akiket életem folyamán a legjobban csodáltam.

Ettől kezdve rendszeresen jártam a kétezres évek elejéig Afrika, Dél-Amerika és később Ázsia különböző országaiban, ahol helyi közösségek fejlesztésében működtem közre. Főleg a tervezésben és a vezetőképzésben voltam járatos. Húsz évig voltam az International Association of Community Development (IACD) elnöke.

Közvetlen politikai szereplésem csak egyszer volt, átmenetileg. Az 1981-es választásokon a belga keresztényszociális párt (Parti Social Chrétien) vereséget szenvedett. Akkori elnöke, Gérard Deprez megújulást tervezett. Ehhez új programra volt szükség. Engem kért föl egy „mártír-szöveg” megszerkesztésére, melyen azután egy bizottság dolgozott, hogy végleges formába öntse. 1982-ben jött azután össze a pártkongresszus, melyet elnököltem, és mely a pártnak új lökést adott.

A kongresszus után, amikor Gérard Deprez megköszönte közreműködésemet, mondtam neki, hogy nem kívánok semmiféle ellenszolgálatást. Nem akarok sem képviselő, sem miniszter lenni. Azt válaszolta, hogy életében először találkozott olyan emberrel, aki nem kért tőle semmit.

Belém bújt azonban az újságírás ördöge. 1980-ban a *La Libre Belgique* című brüsszeli napilap főszerkesztője hívott meg, hogy legyek krónikás. Rovatom címe *Points de repère* (iránypont) lett, s először minden két hétben, majd havonként egyszer jelent meg 2013-ig. Mikor már hozzájárulásaimat Magyarországról küldtem, három–

négy alkalommal magyar témához is nyúltam, főleg azzal a szándékkal, hogy a Nyugaton elterjedt téves híreket és nézeteket kiigazítsam.

Az egyetemi korhatár elérésekor professzor emeritus lettem, és a rektor megkért, hogy lássam el három évre az ombudsmani szerepet. Ekkor fedeztem föl, hogy az UCL aránylag jól működő intézmény volt, mert a hozzám beérkezett panaszok egy része alaptalan volt,¹⁹⁹ másik részét pedig orvosolni lehetett.

Pályafutásom folyamán a Belga Királyi Akadémia tagjává választott. Nagy örömmre szolgált, hogy a Magyar Tudományos Akadémia külső tagjának hívott meg.

¹⁹⁹ *Mindenütt vannak hivatásos panaszkodók, örökké nyugtalan emberek...*

KAPCSOLATOK MAGYARORSZÁGGAL

Kapcsolataim az elhagyott Magyarországgal eleinte a levélváltásra szorítkoztak, édesanyámmal és egy ideig a barátaimmal. 1955-től kezdve édesanyám rendszeresen meglátogatott bennünket Belgiumban. Az ő elbeszélései alapján tudtam magamnak képet festeni, hogy mi történik hazánkban. Később fedeztem csak föl, hogy ezek a bepillantások messze voltak az emberek által megélt hétköznapi realitásoktól.

Amíg az egyetemre jártam, részt vettem egy nemzetközi katolikus mozgalomban, melyet Pax Romanának hívtak. Ennek egy diák és egy értelmiségi tagozata volt. Egy évig elnököltem a magyar diákságot tömörítő egyesület, de amikor már elkezdtem professzionális életemet, a szálak meglazultak. Nem kapcsolódtam be az emigrációs mozgalmakba. Azonban sohasem utasítottam vissza egy jelenlétet vagy egy előadást, ha erre meghívást kaptam.

1956. október 23-a világszerte hatalmas meglepetést okozott. A belgiumi magyarok a rádión csüngtek (a televízió még nem volt szélesben elterjedve), és aggódva figyelték az óránként változó események folyását. Reménység gyulladt ki a szívekben. Ismertem olyan fiataalt, aki mindent otthagya elment Budapestre. De hamar vissza is tért. Ugyanis világossá vált, hogy a nagyhatalmi logika lett úrrá a kis magyar nép függetlenségi vágyain: a Szovjetunió elhatározta magát, hogy érdekszféráján belül nem tűr semmiféle önálló politikai akciót, a nyugatiak pedig, az Egyesült Államokkal élükön nem vállaltak olyan kockázatot, mely fegyveres összecsapáshoz vezetett volna.

Soha a történelem folyamán Magyarország nem örvendett olyan szimpátiának, mint 1956-ban. A szabadságharc céljai, a fölkelők bátorsága, az ügy nemessége mindenütt lelkesedést váltott ki. Annál nagyobb volt a szovjet beavatkozás elleni harag, és az elkeseredés a mozgalom brutális leverése miatt.

Belgium több mint 4000 magyar menekültet fogadott be. Jól emlékszem arra a vonatra, melyet Namurben vártunk. Fogadást és elszállásolást kellett biztosítanunk. A louvaini fiatal magyarok mind önkéntesek voltak ebben a munkában. A menekültek már kisebb csoportokban voltak szerveződve, kezdeményezőképesseggel rendelkező emberek körül, közöttük papok is. Ők mesterségük révén értettek a vezetéshez.

Az UCL-re több mint száz diák iratkozott be. A dolgok lebonyolításában Muzslay István jezsuita atya játszott központi szerepet.

Az egyetem e diáksereg megérkezéséből még hasznót is húzott. Még a francia forradalom idején államosították a Collège de Faucon-t (Sólyom kollégium). Ez az épület még 1956-ban is a belga hadsereg birtokában volt, de már nem volt használatban. Az egyetem azzal érvelt, hogy kis munkálatokkal a kollégium alkalmas lenne

a magyar diákok elszállásolására. A visszaszerzési kérelem sikerrel járt, így az épületből diáktanya lett.²⁰⁰

1956 leverése után nem láttam esélyét annak, hogy a szovjet érdekszférába zárt ország helyzete megváltozzon. Reményeim a kis lépések politikájához fűződtek, mely kis adagokban igyekezett a rendszerbe oxigénpalackokat becsempészni. Az 1980-as évek vége felé megerősödő szabadabb kezdeményezések előreláthatatlannak voltak, a szovjet birodalom összeomlásáról nem is beszélve.

Az 1960-as évek elején kerültem kontaktusba Szalai Sándorral, a Külügyi Akadémián volt tanárommal. Ő vezetett be engem annak idején a szociológia fortélyaiiba. Nem tudom, ki adta meg neki a címetet. Nemzetközi csoportot hozott össze, mely összehasonlító „időmérleg-kutatásokat”²⁰¹ tervezett indítani. A kezdeményezést az UNESCO bécsi lerakata támogatta azzal a céllal, hogy a nyugati és a szocialista országokból jövő kutatók együttműködését indukálja. Érdekes volt a keletről jövőket megfigyelni: a lengyelek, a magyarok, a jugoszlávok számára a tudományos teljesítmény volt fontos, a cseheket, a keletnémeteket és a szovjeteket még ideológiai megfontolások vezették.

Amikor a társaság már összelelegedett, a vasfüggönyön túlról jövők még politikai vicceket is meséltek. Így jóízűen neveltünk az egyik szovjet kolléga történetén:

„Amikor Hruscsov és Kennedy először találkoztak Bécsben, egész héten keményen tanácskoztak. Szombat reggel Hruscsov azt javasolta, hogy rendezzenek atlétikai versenyt a két delegáció tagjai között. Az amerikaiak persze lelkesen fogadták az indítványt. Az első mérkőzés a 100 méteres síkfutás volt, melyen maga Hruscsov és Kennedy indultak. A kimenetel nem volt kétséges: a fiatal Kennedy könnyen előzte meg a potrohos Hruscsovot. Az érdekes azonban az volt, hogy másnap a Pravda hogyan számolt be az eseményről. Az első oldalon ez a cím tündökölt: »Nagy nemzetközi verseny Bécsben. 100 méteres síkfutás: Hruscsov elvtárs briliáns második, Kennedy utolsó előtti...«”

1964-ben a nemzetközi csoport Budapesten ülésezett az UNESCO égisze alatt. Ebből az alkalomból tértem először haza szülőföldemre. Kicsit izgultam, de Szalai megnyugtatót: „Ha van valami ellened, nem kapsz vízumot. Ha kapsz vízumot, akkor nem lesz semmi bajod.” Így is lett.

²⁰⁰ Az 1980-as években 25 ezer magyar élt a Benelux államokban. (NAGY Kázmér: *Elveszett alkotmány A magyar politikai emigráció 1945–1975*. Budapest, Gondolat, 1984. 211.

²⁰¹ Ez az eljárás abban állt, hogy egy bizonyos számú mintát (pl. 1000 embert) kellett kikérdezni az utolsó 24 órában lezajlott tevékenységeiről, 12 országban. Minden tevékenységet percnyi pontossággal kellett lemérni. Az összegyűlt adatokból (az alvástól, a munkán és a tisztálkodáson keresztül egész a villamosutazásig vagy tévzésig) rendkívül érdekes, társadalmilag jelentős következtetéseket lehetett levonni.

A tudományos összejövetel alkalmából egy este szétszítottak bennünket különböző magyar kiválóságok között. Francia kollégámmal egy Hegedűs nevű úrhoz voltunk meghívva rózsadombi villájába. Nagyon kedvesen fogadott a háziúr, és érdekes beszélgetés alakult ki (összehasonlítottuk a Vatikánt és Moszkvát...). Egyszer a mellett ülő fiatal kutató odasúgott: „Tudja professzor úr, hogy kicsoda Hegedűs elvtárs?” A név elég gyakori, ezért nem gondoltam semmire. „Ő volt Magyarország miniszterelnöke 1956-ban.” Majd leestem a székről. 1964-ben mint akadémikus ő volt a szociológia kis világának a feje.²⁰²

Még egy számomra emlékezetes eseményt említek meg. Magyar vendéglátóink elvittek az operába az évadnyitó előadásra. Mielőtt a függöny fölgördült volna, a zenekar eljátszotta a himnuszot. Mindenki állva hallgatta, de senki sem énekelte a szöveget. Nem tudtam megakadályozni, hogy szememet ne lepiék el a könnyek. Ez mutatja, hogy a hazaszeretet érzelmét tizenöt év távollét sem halványította el.

1967-től kezdve rendszeresen jöttünk üdülni családostól Magyarországra. Első balatoni nyaralásunk alatt történt egy esemény, mely bizonyította, hogy a könnyítések ellenére tovább élt a diktatórikus rendszer. Egy szép, napfényes délelőtt a szemesi strandon heverészttem, és könyvet olvastam. Láttam, hogy egy rendőr közeledett felém, majd megállt előttem. „Ön Rezsőházy úr?” Igen, rebegtem, rosszat sejtve (hogyan tudja, hogy én ki vagyok? – villant belém). „Volna olyan kedves segíteni nekünk? Egy francia kislány elaludt a volánnál, és kocsijával elhagyta az utat, bement a kukoricásba és ott a homokba süppedt. Sajnos nem értjük, hogy mit mond, ön talán tudna tolmácsolni.” Az olvasó biztos megérti, hogy nagy kő esett le a szívemről és örömmel ajánlottam föl szolgálataimat.²⁰³

1977-től kezdve három alkalommal vezettem diákjaimmal tanulmányi utat hazánkba. A cél az volt, hogy fölfedezzük, miképp működnek az általunk ismert in-

²⁰² Hegedűs András (1922–1999), a két világháború között a Turul bajtársi egyesület ösztöndíjasa, majd 1942-ben belépett a kommunista pártba. 1944-ben letartóztatták, de sikerült megszöknie. 1945-ben a MADISZ vidéki titkára, és országgyűlési pótképviselő, 1947-től teljes jogú képviselő. 1947-től Gerő mellett az agrárkérdés szakreferense volt. 1950-től az MDP KV titkára, 1951-től földművelésügyi miniszterhelyettes. 1953-tól a minisztertanács első elnökhelyettese. 1953–54 földművelésügyi miniszterhelyettes. 1955. április 18-ától miniszterelnök, Rákosihoz kötődő politikus. Az ő kormánya írta alá a Varsói Szerződést, de ebben az évben ENSZ tagnak is felvették Magyarországot. 1956. október 24-én váltották le, helyette ismét Nagy Imre lett a miniszterelnök. A szovjet csapatok segítségül hívása is hozzá kötődik. Október 28-án Moszkvába menekült. 1957-ben kizárták az MSZMP-ből. 1958-ban tért haza, ezt követően tudományos munkával foglalkozott, de több tisztségétől is megfosztották, miután 1968-ban tiltakozott Csehszlovákia megszállása ellen. 1973-ban kizárták a pártból, mivel az állam bürokratizmusát bírálta.

²⁰³ Az esetből nem csak Rezsőházy Rudolf megfigyelése az érdekes, hanem az is, hogy az őt megfigyelt, illetve a rendőrség ezzel az operatív munka terén hibát követett el, ugyanis a megfigyelt személy számára nyilvánvalóvá tették, hogy megfigyelik.

tézmények egy egészen más politikai környezetben. Mindenhová könnyen bejutotunk, szabadon kérdezhettünk, őszinte válaszokat kaptunk, legyen az egy termelőszövetkezet, egy textilgyár vagy a Csepel Művek. Maguk a magyarok is csodálkoztak, hogyan engedhettek be olyan helyre, ahol páncélosokat gyártanak. A Budaflax textilkombinát vezérigazgatója (Beck Tamás, volt osztálytársam), mintha jó kapitalista lenne, szidta a szakszervezeteket, és amikor egy belga fiú megkérdezte, hogy vannak-e külföldi munkások, azt felelte, hogy vannak kubai lányok, de azok jobban táncolnak, mint dolgoznak...

Minden látogatás egy pohárka barackpálinkával kezdődött, amit diákjaim közül senki sem vetett meg.

Amikor az 1980-as évek vége felé fölgyorsultak Magyarországon a változás felé vezető folyamatok, meghívást kaptam a brüsszeli magyar nagykövetségre egy fogadásra. Úgy gondoltam, hogy el kell fogadnom. Pár héttel rá Gérard Deprez, a Parti Social Chrétien elnöke megjegyezte, hogy nem érti mi történik Magyarországon: az uralkodó pártot semmi sem kényszeríti arra, hogy engedményeket tegyen, és egyre több koncessziót tesz egy hatalom nélküli ellenzéknek.

Azt válaszoltam neki, hogy kérdezzük meg a magyar nagykövettől. Ennek következtében töltöttünk el hármásban – Gérard, Németh József nagykövet és én – egy bensőséges vacsorát, ahol Deprez úr megérthette a magyarországi események bonyolult logikáját. Az ő szemében a politika abban állt, hogy pártjának erejéhez arányosan megfelelő befolyást eszközöljön ki. Nem gondolt arra, hogy egy egyre inkább hanyatló rendszer öre, az MSZMP, egyre inkább hátrál és igyekszik az ellenzék vitorlájából kifogni a szelet.

Ebben a véleményben megerősített Andorka Rudolf²⁰⁴ is, rendkívül bölcs megfigyelő és elsőrangú szociológus. Szerinte a Kádár-rendszer vezetői féltek 1956 megismétlődésétől, ha a hatalom nem folytat kontrollált dialógust az ellenzék kiemelkedő egyéniségeivel.

Andorkával barátok lettünk (mindketten piarista diákok voltunk), és meghívtam őt az egyetememre, ahol három nagyszerű előadásban ismertette a diákság előtt a magyar történesek folyását. Minden írott szöveg nélkül tökéletes franciasággal beszélt.

1989 már a lázas szervezkedés éve volt. Megalakult a Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP) mint a Barankovics vezette Néppárt folytatója. Az egyik élő kapocs a múlt és a jelen között Kovács K. Zoltán volt, az utolsó, 1947-ben választott parlament egyik legfiatalabb tagja. Nagyon szerettem és tiszteltem őt.

²⁰⁴ Andorka Rudolf (1931–1997), szociológus. 1951-ben kizárták az egyetemről, 1962-ben szerzett doktori oklevelet. 1949–1960 fizikai munkás, 1951-ben kitelepítették a fővárosból. 1962-től a KSH-ban dolgozott. 1984-től a közgazdaságtudományi egyetemen egyetemi tanár, 1991–1997 között az egyetem rektora.

Az alakuló kongresszusra a belga Parti Social Chrétien főtitkárát, Jacques Lefèvre-t és engem delegált. Jacques Lefèvre azelőtt asszisztensem volt, és politikai hivatása az 1956-os magyar népfölkelés hatására született. Antall József²⁰⁵ fölkeresett bennünket hotelünkben, és kért, ne felejtsük el: a Magyar Demokrata Fórum szellemi gyökerei is a keresztény demokrata gondolatban találhatók. Ő is piarista diák volt, így kapcsolatunkat azonnal a meghittség jellemezte.

²⁰⁵ Antall József (1932–1993) 1954-ben magyar–történelem szakos tanári oklevelet szerzett, 1968-ban bölcsészdoktor. A országos levéltárban, a Pedagógiai Intézetben, majd az Eötvös József Gimnáziumban dolgozott. A forradalom alatt részt vett az FKgP újjáalakításában, a gimnázium forradalmi bizottságának az elnöke volt. A forradalom leverését követően vizsgálatot folytattak ellene, 1957-ben a Toldy Ferenc Gimnáziumba helyezték át. 1959-ben eltiltották a tanítástól, 1960–1962 a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban könyvtáros, 1964-től a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban dolgozott, 1984–1990-ben annak igazgatója volt. 1988-tól vett részt az ellenzéki politikai életben, 1989-től az MDF elnöke. 1990. május 23-tól haláláig miniszterelnök.

KÉT HAZÁNAK A FIA

Szeretném tanúságtételemet néhány gondolattal befejezni: mi történik, amikor két kultúra találkozik? Ezt a kérdést az antropológusok és a szociológusok már régóta feszegetik és klasszikus művek tárgyalják. A történészek nagyszámú esetet hoznak föl, amikor egy sebezhető civilizáció összeomlik kívülről jövő népvándorlás vagy hódítás következtében. De előfordulhat az is, hogy az idegen befolyás megtermékenyíti a befogadó kultúrát. Egyes kultúrák úgy jöttek létre, hogy a befogadó társadalom mint „melting pot” (olvasztó tégely) működött. Ezt példázza az Egyesült Államok és Kanada.

Nagyon nehéz a kultúrák közti viszonyok dinamikáját átfogó elmélettel megmagyarázni. Az akkulturáció és az inkulturáció, az adaptáció, integráció, asszimiláció folyamatát befolyásolhatják olyan tényezők, mint az erőviszonyok, a mozgások és vándorlások módja (tömeges, inváziószerű vagy mérsékelt szivárgás), a találkozó kultúrák közelsége vagy távolsága, a befogadóképesség (nyitottság, zártság) és a beilleszkedési készség mértéke, a helyben lévő társadalom és az érkezők tervei, stb.

Saját esetemből a tisztelt olvasó azt következtetheti,

- hogy az 1947–1949 körüli menekülés Magyarországról a Nyugat felé inkább szórványos volt,
- hogy Belgiumban a befogadóképesség és a nyitottság adva volt,
- hogy amikor a visszatérés reménye szétfoszlott, a beilleszkedés tervét kidolgoztam, és
- hogy a magammal hozott kultúra és identitás kompatibilisnek bizonyult a belgiumi társadalom értékeivel és életmódjával.

Azt szeretném még röviden bemutatni, hogy mi volt ez a kultúra, mely identitásmat meghatározta és, hogy ez a kultúra miképp „működött” az új, idegen környezetben. A „haza” fogalmának segítségével írom le, hogy voltaképp miként történtek a dolgok.

*

A háború előtt és alatt az iskolában, de otthon is nevelésünket a trianoni trauma határozta meg. Elvesztettük az ezeréves haza kétharmadát és milliószámban csatoltak magyarokat idegen uralom alá. Ennek az igazságtalanságnak akart az akkori generáció véget vetni. Kaptam egy társasjátékot, melynek ez volt a címe: „Szerezzük vissza Nagymagyarországot!” Ez kirakós játék volt. Kockadobással haladtunk előre és foglaltuk vissza az eltépett vármegyéket.

A nagy 19. századi költők – Kazinczy, Petőfi, Arany, Vörösmarty – lángoló hazaszeretete járta át lelkünket.

Azonban a haza elvont fogalom. Ténylegesen 10 millió ismeretlen ember volt a honfitársunk. A hazát szimbólumok testesítették meg: a nemzeti címer, a háromszínű lobogó. Minden jelentősebb településen hősi emlékmű volt valamint országzászló, mely a gyász jeléül félárbocra volt eresztve. Ide vonultunk ki iskolástól a hazafias ünnepek alkalmával.

Sajnos a hazaszeretetnek is megvannak a kilengései. A legsúlyosabbnak azt tartom, amikor a haza vallássá válik. Kisiskolás koromban minden délben fölálltunk és a következő imát mondtuk el:

- Hiszek egy Istenben,
- Hiszek egy hazában,
- Hiszek egy isteni örök igazságban,
- Hiszek Magyarország föltámadásában.

Akkoriban senkinek sem jutott eszébe, hogy Isten és a haza egy szinten, ugyanannak a hitnek lett a tárgya vagy hogy a föltámadás nem csak Jézusra vonatkozik, hanem, amint a szöveg sugallja, a hazára is. Esküdtünk a magyarok Istenére, mintha lenne nekünk külön Istenünk.

Ezek után elképzelhető az a kitörő öröm, mely 1938 és 1941 között a Felvidék déli részének, Kárpátaljának, Észak-Erdélynek, a Délvidéknek a visszacsatolását követte. De elképzelhető az a kiábrándulás is, mely az 1944–45-ös összeomlást jellemezte. Az ország visszaszorult a trianoni határok közé.

A háború után osztálytársaimmal, a budapesti piarista gimnázium tanulóival elkezdtünk lassacskán önállóan gondolkodni. Megtartottuk a hazánk iránti szeretetünket, nem fogott rajtunk az internacionalista ideológia, de fölfedeztük, hogy más egységekhez is kötődhetünk, mint a nemzet. Lehetünk lokálpatrióták is, mert debreceniek, pécsiek vagy székelyek vagyunk. De európaiak is lehetünk, hisz kultúránkat, értékeinket, szellemiségünket jó részben más európai országoktól kaptuk. Sőt, világpolgárok is lehetünk, mert föl vagyunk hívva arra, hogy ezen a földön minden embert testvérnek tekintsünk.

Ezek a különböző szálak nem szítanak konfliktust, jól megférnek egymás mellett. Nem mondhatom, hogy nem lennék kevésbé magyar, mert szívemhez közelebb áll Szöged, mint Veszprém, vagy mert ha Amerikában vagyok inkább európaiságom kerül előtérbe, mint magyarságom.

*

Hasonló bonyolultságban kellett tisztán látnom, amikor 1949-ben Belgiumba érkeztem, és életem következő hatvan esztendejét ott éltem le. Első fölfedezésem az volt, hogy magyarságom nincs se talajhoz, se fajhoz kötve, hanem magamban hordozom.

Észrevettem azt is, hogy életünk első húsz éve megalapozza az összes többi, és azok a számunkra természetes tulajdonságok, melyeket elsajátítottunk, meghatározzák

későbbi viselkedésünket is. Így például mint egyetemi diák nagy szimpátiának örvendtem a lányok között, mert óra után fölsegíttem a kabátjukat. Ez belga fiúnak eszébe se jutna, mert ő úgy gondolja: a lányok eléggé önállóak ahhoz, hogy saját maguk fölöltözzenek. Engem figyelmességre és udvariasságra neveltek. Az idősebb hölgyeknek kezet csókoltam. Ők ezt mindig örömmel fogadták és bóknak vették. Csak egyszer jártam rosszul, amikor egy dáma meglepetésében visszatartotta kezét, majd hirtelen elengedte s ezzel akaratlanul orron vágott.

Szintén Belgiumban tapasztaltam meg azt, hogy hazánknek tekinthetjük azt az országot is, mely befogadott, lehetőségeket nyitott meg előttünk, és ahol munkánkkal hozzájárultunk a közjóhoz.

Lehet szeretni két hazát is. Az emberi szív olyan tágas, hogy sok mindenféle érzélem befér. Helyzetemet az olyan fiú esetéhez hasonlíthatnám, akinek két testvére van. Nem kell az egyiket a másik rovására szeretnie. Mindegyiket kedvelheti a maga módján. Csak akkor keletkeztek kételyeim, amikor a belga és a magyar futballválogatott ütközött össze. Megvártam az első gólt s utána annak a csapatnak szurkoltam, amelyik vesztesre állt.

A belga társadalomba való beilleszkedésemet mint gazdagító folyamatot éltem meg. Sok olyan szokást, gondolkodásmódot, nézetet sajátítottam el, amely mellett kár lett volna észrevétlenül elmenni. Ez a kettősség nem osztja meg a lelkemet, mert szintézist alkot. Mind a magyar, mind a belga oldalam *én* vagyok. Ennek a kettősségnek megvan az az előnye, hogy tudom Belgiumot magyar szemmel, és Magyarországot belga szemmel nézni.

Már említettem a belgák önkritikai képességét. Nem tartják magukat másoknál különbnek. Ez a jó tulajdonságuk nagyon megkönnyíti a közeledést, mert nem nézik le az embert. Az érzelmi dolgokat is pragmatikusan kezelik, nem szeretik a pátoszt. Ezt illusztrálja a következő történet:

A háborúban a csata után eltemetik a hősi halottakat. A francia katona keresztfájára az kerül, hogy „mort pour la France”, az angol katona sírján a fölírat jelzi, hogy ő meghalt „for the King”, a német katona a „Vaterland”-ért esett el, míg a belga katona sírjára ezt vésték: „mort malgré lui” (meghalt akarata ellenére). A magyarok számára is dicsőség a hősi halál. A belga számára sajnálatos, szerencsétlen esemény.

UTÓSZÓ

Hogy kerültem vissza Magyarországra, véglegesen? Választásomat megfelelően illusztrálja a francia szólás: „Cherchez la femme!” – keresd a nőt. 2007 januárjában elhunyt hitvestársam, Ghislaine Maubille, akivel 52 évet osztottunk meg. Később, egy budapesti tudományos összejövetelen találkoztam Meleg Csillával, a pécsi egyetem szociológiai professzorával. Már ismertük egymást. Családjaink találkoztak Belgiumban. Írtunk közösen tanulmányokat. Már ő is özvegy lett. Ezentúl együtt írjuk sorsunkat. Így telepedtem le Pécsett. De a családi ide-oda utazások Belgium és Magyarország között állandóan napirenden vannak, amíg a Jóisten éltet.

*A Magyar Napló Kiadó
az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének,
valamint az 1999-ben alapított
Könyves Szövetségnek tagja
www.konyves-szovetseg.hu*

Kiadja a Magyar Napló Kiadó Kft.
1062 Budapest, Bajza u. 18.
www.magyarnaplo.hu
Felelős kiadó a Kft. ügyvezetője
Felelős szerkesztő Zsiga Kristóf
A kötetet gondozta Kopácsy Gergely
Tördelőszerkesztő Bornemissza Ádám
A borítót Oláh Máttyás László és Porpáczy Zoltán tervezte
Készült a Pannónia Nyomdában, Budapesten